

Glas Koncila

Tekst ove knjige objavljen je 31. svibnja 2020. godine, na svetkovinu Duhova, liturgijski dan na koji je pet godina prije toga, 24. svibnja 2015. godine, objavljena enciklika *Laudato si'* svetoga oca Franje o brizi za zajednički dom.

Ideja za izradu ovog teksta, koju podržava Sveti Otac, proizlazi iz želje da se potakne provedba *Laudato si'*, koja je kako u Crkvi tako i izvan nje dočekana s velikim zanimanjem. O tome svjedoče brojna razmišljanja pokrenuta u najrazličitijim interdisciplinarnim okruženjima s ciljem proučavanja implikacijâ i znanstvenih, ekonomskih, političkih, socijalnih i etičkih primjena te enciklike, i koje pokazuju veliko njezino bogatstvo.

»Hitan poziv da zaštitimo našu zajedničku kuću uključuje brigu da se cijela ljudska obitelj ujedini u traženju održivog i cjelovitog razvoja, jer znamo da se stvari mogu mijenjati [...] Nadam se da će nam ova enciklika [...] pomoći prepoznati veličinu, hitnost i ljepotu izazova koji je pred nama.«

PAPA FRANJO, *Laudato si'*, (13; 15)

NA PUTU PREMA BRIZI ZA ZAJEDNIČKI DOM

Pet godina od *Laudato si'*

Međudikasterijska radna skupina Svete Stolice
za cjelovitu ekologiju

NA PUTU PREMA BRIZI ZA ZAJEDNIČKI DOM

Pet godina od *Laudato si'*

Glas Koncila

NA PUTU PREMA BRIZI ZA ZAJEDNIČKI DOM
Pet godina od *Laudato si'*

NA PUTU PREMA BRIZI ZA ZAJEDNIČKI DOM
Pet godina od Laudato si'

Nakladnik: Glas Koncila, Kaptol 8, Zagreb
Tel.: 01/4874 315; faks: 01/4874 317
E-pošta: prodaja@glas-koncila.hr
www.glas-koncila.hr

Za nakladnika: Branimir Stanić

Preveo: Slavko Antunović

Tisak: Kerschhoffset d.o.o.

Tiskano u rujnu 2022.

ISBN 978-953-241-691-6

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem .

Međudikasterijska radna skupina
Svete Stolice za cjelovitu ekologiju

NA PUTU PREMA BRIZI
ZA ZAJEDNIČKI DOM
Pet godina od
Laudato si'

Proslava pete obljetnice
objavljivanja enciklike *Laudato si'*

Glas Koncila

Zagreb, 2022.

Naslov izvornika:

TAVOLO INTERDICASTERIALE DELLA SANTA SEDE
SULL'ECOLOGIA INTEGRALE, In cammino per la cura della
casa comune. A cinque anni dalla Laudato si'.

Celebrazione del V Anniversario dell'Enciclica Laudato si'

© Libreria Edritrice Vaticana, 2020.

© Za hrvatsko izdanje Hrvatska biskupska konferencija, 2022.

»Hitan poziv da zaštitimo našu zajedničku kuću uključuje brigu da se cijela ljudska obitelj ujedini u traženju održivog i cjelovitog razvoja, jer znamo da se stvari mogu mijenjati [...] Nadam se da će nam ova enciklika [...] pomoći prepoznati veličinu, hitnost i ljepotu izazova koji je pred nama.«
PAPA FRANJO, *Laudato si'*, (13; 15)

Ovaj je tekst objavljen 31. svibnja 2020. godine, na svetkovinu Duhova, liturgijski dan na koji je pet godina prije toga, 24. svibnja 2015. godine, objavljena enciklika *Laudato si'* svetoga oca Franje o brizi za zajednički dom.

Zahvaljujemo na izradi ovog teksta institucijama koje pripadaju međudikasterijskom okruglom stolu Svete Stolice o cjelovitoj ekologiji, osnovanom 2015. godine s ciljem analiziranja načina promicanja i provedbe cjelovite ekologije. Ta radna skupina predviđa uključivanje ustanovâ povezanih sa Svetom Stolicom, koje su najviše uključene u spomenuto područje, kao i neke biskupske konferencije i katoličke udruge koje su isto dale valjan doprinos izradi ovoga teksta.

UVOD

»Vrijeme je kratko« (1 Kor 7,29). Ovaj poticaj koji apostol Pavao upućuje žiteljima Korinta odjekuje danas kao hitan poziv.

Svijet je potresen krizom izazvanom pandemijom bolesti COVID-19, virusa koji je odnio desetke tisuća žrtava i mijenja naš način života, dovodeći u opasnost ekonomske sustave naših društava. Izvanredna zdravstvena situacija, usamljenost, izolacija kao posljedica mjerâ za suzbijanje zaraze iznenada su svima nama razotkrili svu našu krhkost kao konačnih stvorenja i pozivaju nas da otkrijemo prvi put ili ponovno ono što je bitno u našem životu. U pobožnosti tijekom koje je molio za završetak pandemije održane na Trgu svetoga Petra 27. ožujka 2020. godine, papa Franjo pozvao nas je »da ovo vrijeme kušnje shvatimo kao vrijeme izbora. To nije vrijeme tvojega suda [Gospodine] nego našega suda: vrijeme da se izabere što je važno, a što prolazno, da se odvoji ono što je potrebno od onoga što nije. Kucnuo je čas da tijekom svojega života ponovno usmjerimo prema Tebi, Gospodine, i prema drugima. Možemo upraviti svoj pogled u mnoge uzorne suputnike koji su, u ozračju straha koji vlada, odgovorili tako da su dali vlastiti život«¹.

U ovom teškom vremenu, koje će zasigurno umnogome promijeniti društva u kojima živimo, pozvani smo

¹ FRANJO, *Meditacija tijekom izvanredne molitvene pobožnosti u vremenu epidemije*, 27. ožujka 2020.

skrbiti jedni za druge, ne zatvarati se u egoizam, promicati i braniti ljudski život od njegova začetka do njegova prirodna svršetka, pružiti primjerenu zdravstvenu skrb svima, jačati međunarodnu solidarnost, boriti se protiv kulture odbacivanja, proučavati, zajedno graditi nove pravičnije ekonomske i financijske sustave, zalagati se za dijalog, mir, odbacivanje nasilja i rata. Kriza kroz koju prolazimo sve zornije pokazuje vrijednost enciklike *Laudato si'* (LS) – pet godina od njezina objavljivanja – koju je papa Franjo posvetio *brizi za naš zajednički dom*, a koja nas uči kako je sve povezano.

Suočeni smo s patnjom najsiromašnijih i izrabljivanjem zajedničkoga doma na koje više ne možemo biti ravnodušni. Istaknuto je to u enciklici: »Zbog svega toga, iz srca sestre Zemlje izdiže se molećivi vapaj, kojem se pridružuje jecaj napuštenih ovoga svijeta, koji od nas zahtijeva promijeniti smjer. Nikada nismo tako loše postupali i uvrijedili naš zajednički dom kao u posljednja dva stoljeća. Pozvani smo, naprotiv, postati oruđa Boga Oca kako bi naš planet bio onakav kakvim ga je on sanjao pri stvaranju i kako bi odgovarao njegovu planu mira, ljepote i punine« (LS 53). Očaravajućeg li poslanja!

U tom kontekstu, takozvana *ekološka kriza* postaje milostan poticaj na *obraćenje* i *konkretne i neodgodive odluke*; ona poziva na interdisciplinarni i operativan dijalog na svim razinama, od one više lokalne do međunarodne; ona nas usrdno potiče na odgojni put koji ima za cilj cjelovitu izgradnju savjesti.

U korijenu ekološke krize zapravo je duboka moralna i kulturna kriza koja pogađa naša društva obilježena ogorčenim individualističkim antropocentrizmom koji

je, među ostalim, doveo do promjene odnosa između čovjeka i prirode, s posljedicama koje već sada svi vidimo: »grabili smo naprijed punom brzinom, osjećajući se snažno i sposobni za sve. Vođeni pohlepom za profitom, pustili smo da nas stvari potpuno obuzmu i žurba omami. [...] nismo se probudili pred svjetskim planetarnim ratovima i nepravdama, nismo slušali krik siromaha i našega teško bolesnog planeta. Nastavili smo neustrašivo dalje misleći da ćemo uvijek ostati zdravi u jednom bolesnom svijetu«². Znamo dobro da »suočeni smo ne s dvije odvojene krize, jednom okoliša, a drugom društvenom, nego s jednom jedinom i kompleksnom krizom, socio-okolišnom krizom« (LS 139), čiji je izraz ona *kultura odbacivanja* koja se više puta našla na meti kritika učiteljstva pape Franje.

Moramo se, ipak, složiti s time da »nemamo kulturu potrebnu za suočavanje s tom krizom ni vodstva koje će pokazati nov put i odgovoriti na potrebe sadašnjih naraštaja, uključujući sve i ne ugrožavajući buduće naraštaje. Nužno je uspostaviti pravni sustav koji će postaviti jasne granice i zajamčiti zaštitu ekosustavâ, prije nego novi oblici moći koji počivaju na tehnološko-ekonomskoj paradigmi na kraju unište ne samo politiku nego i slobodu i pravdu« (LS 53). Da bismo se ozbiljno uhvatili u koštac s uzrocima te krize, potrebna je stvarna *promjena smjera* utemeljena na svijesti da je sve usko povezano, kao i *duhovno obraćenje* (usp. LS 202-221) koje će dovesti do nove svijesti o odnosu

² Isto.

ljudskog bića sa samim sobom, s drugim, s društvom, sa stvorenim svijetom i sa samim Bogom.

Ekološko obraćenje zahtijeva da »plodovi... susreta s Isusom Kristom izađu na vidjelo u... odnosima sa svijetom« (LS 217); ono poziva na proces koji ima transcendentan korijen, prije negoli socijalan ili politički. »Živjeti svoj poziv da budemo čuvari Božjeg djela bitan je dio krjeposnog života; to nije tek mogući ili sporedni vid našega kršćanskog iskustva« (LS 217). Ta je ekološka logika stvarno i istinsko obraćenje Kristu koje izvire iz tumačenja znakova vremena, u svjetlu evanđelja i susreta s Isusom.

Posljednjih su godina, usto, u brojnim situacijama kršćani odlučno stali u obranu zajedničkog doma, spremni u tome položiti i vlastiti život. Riječ je o ženama i muškarcima, kako redovnicima tako i laicima koji su, prije nego što je to postalo zajedničko nasljeđe većine vjernika, shvatili da je obrana stvorenoga svijeta nezaobilazan zahtjev kršćanskoga života.

Tvrđnja da »sve je povezano« (LS 91; 240) sadržana je u ideji vodilji enciklike, a to je cjelovita ekologija, taj složeni i višedimenzionalni pojam u kojem se usvaja dalekosežan pogled.³ Cjelovitu se ekologiju ne

³ *Sve je povezano* može se dovesti u vezu s crkvenim ocima i duhovnim učiteljima kao što su sveti Irenej, sveti Franjo Asiški, sveta Hildegarda iz Bingena, sveti Bonaventura; taj pojam ima biblijske, liturgijske, dogmatske, antropološke i moralne zasade koji uključuju različite točke duhovnog i pastoralnog obraćenja. U svjetlu Novoga zavjeta postoji samo jedna veza: ona koju je stvorila ljubav. Ako se ekologija poziva na znanost, njezinu se cjelovitost može shvatiti samo u svjetlu milosrđa, to jest potpunog dara koji Krist čini od svojega života i zajedništva koje iz toga proizlazi. Kad

može svoditi samo na dimenziju okoliša; ona iziskuje cjelovitu viziju života kako bi se iznjedrilo što bolje politike, pokazatelje, procese istraživanja i ulaganja, kriterije ocjenjivanja, izbjegavajući predodžbe razvoja i rasta koje vode u krivom smjeru. Opasnost redukcionizma, naime, uvijek vreba iz prikrajka.

Predlaganjem cjelovite ekologije, Papa namjera-va naznačiti novu viziju svijeta.⁴ Viziju kojom se želi ponuditi sveobuhvatan okvir za razumijevanje i pružanje odgovora na velike današnje izazove kao što su pandemija bolesti COVID-19 i ostali ekološki, ljudski, socio-ekonomski izazovi našega vremena.

Sadašnji svijet ima »previše sredstava i jedva nekoliko jadnih i beznačajnih ciljeva« (LS 203). Zato, u okolnostima u kojima je često teško pronaći uzvišene motivacije koje mogu pokrenuti ruke, srca i umove, *Laudato si'* predstavlja se kao »dalekovidna« (LS 197)

je riječ o vjernicima, cjelovitu ekologiju treba živjeti kao odgovor na krsni poziv kroz sebedarje, koje je, ujedinjeno s Kristovim, izvor života za sav stvoren svijet.

⁴ Vizija je to usidrena u etimološkom značenju izraza *ekologija*, koji potječe od grčkih riječi *οικος* i *λογος*, studij/razmišljanje, u cjelovitom smislu, o domu, našem zajedničkom domu. Dati konkretnost novoj paradigmi cjelovite ekologije složen je zahvat koji se temelji na interakciji različitih dimenzija ekologije: ekologije okoliša (analiza prirodnog ekosustava) s ekonomskom ekologijom (analiza sustava proizvodnje/distribucije), zatim sa socio-kulturnom ekologijom (analiza institucionalnog sustava koji uređuje međuljudske odnose na temelju načela supsidijarnosti i solidarnosti), s ljudskom ekologijom (središnje mjesto ljudskog dostojanstva), usvajajući »cjelovitiju i ujedinjuću viziju« (LS 141).

i vizija bogata nadom koja proizlazi iz uvjerenja da se »stvari mogu mijenjati« (LS 13).

Kako bismo se othrvali tome izazovu, u enciklici se predlaže pristup koji:

1) ističe neraskidivu povezanost »brige za prirodu, pravednosti prema siromašnima, zauzimanja za društvo i unutarnjeg mira« (LS 10);

2) »nastoji obnoviti *različite razine ekološke ravnoteže*: unutarnju ravnotežu sa samima sobom, solidarnu ravnotežu s drugima, prirodnu ravnotežu sa svim živim bićima i duhovnu ravnotežu s Bogom« (LS 210);

3) pobuđuje svijest o *odgovornosti ljudskog bića*, svakoga od nas, prema sebi samom, prema bližnjemu, prema stvorovima i prema Stvoritelju.

»Stalno ubrzavanje promjenaâ čovječanstva i planeta danas ide ruku pod ruku s intenziviranjem ritmova života i rada, što na španjolskom neki nazivaju *rapidación* (strelovito ubrzanje). Iako je promjena sastavni dio dinamike složenih sustava, brzina koju im čovjek nameće svojim djelovanjem u suprotnosti je s prirodnim sporim ritmom biološkog razvoja. K tome, ciljevi te brze i stalne promjene nisu nužno usmjereni prema općem dobru i ljudskom, održivom i cjelovitom, razvoju. Promjena je nešto poželjno ali postaje izvor zabrinutosti kada nanosi štetu svijetu i kvaliteti života velikog dijela čovječanstva« (LS 18).

Pomno razmišljajući o tim riječima Svetoga Oca, moramo konstatirati da živimo u *povijesnom trenutku obilježenom hitnim*, ali i vrlo poticajnim izazovima za *izgradnju nove civilizacije*. Papa Franjo je itekako svjestan toga da »čovjek ima slobodu koja mu je potrebna

da može ograničiti tehniku, usmjeravati je i staviti je u službu druge vrste napretka koji će biti zdraviji, više ljudski, više socijalan, više cjelovit« (LS 112). To zahtijeva dalekovidnu viziju, koja se mora konkretizirati na mjestima i u prostorima u kojima se njeguju i prenose obrazovanje i kultura, stvara svijest, oblikuje politička, znanstvena i ekonomska odgovornost i, općenito, prelazi na odgovorna djelovanja.

Crkva nema unaprijed stvoren popis rješenja koja može ponuditi, a još manje nametati. Umjesto toga, nudi svoje iskustvo rađano stoljećima i u različitim zemljopisnim okolnostima, kao i *corpus* socijalnog učenja, sadržajâ i načelâ stvaranih tijekom vremena, kao i metodu zajedničkoga promišljanja o tim rješenjima, a to je *dijalog*. Autentična spremnost na dijalog zahtijeva da se – ne gubeći vlastiti specifični identitet – ne apsolutizira vlastito gledište, ma koliko pozitivno ili konstruktivno bilo. Prijeko je potrebno, naime, prihvatiti susret sa svim ljudima, organizacijama i institucijama koje dijele zajedničku odgovornost za brigu o zajedničkom domu, ispreplićući različite i komplementarne perspektive: bogatstva vjere i duhovne tradicije, ozbiljnost znanstvenih istraživanja, aktivno članstvo i konkretno zalaganje oko postizanja pravičnog i održivog cjelovitog ljudskog razvoja. Poseban napor također treba uložiti kako bi se osiguralo da i najsiromašniji i najisključeniji sudjeluju u dijalogu, tako da njihovo gledište ne izostane iz procesa dono-

šenja odluka.⁵ Dijalog, koji se ne može ograničavati na razmjenu ideja nego mora poprimiti operativnu dimenziju »zajedničkog rada« i sinodalnu dimenziju »zajedničkog hoda«, može se pokazati i prigodom za navještaj i pokretanje putova ponovnog otkrivanja duhovnosti i obraćenja, polazeći upravo od predanog zalaganja za zajednički dom.

Sâm papa Franjo, od prvih redaka enciklike *Laudato si'*, kani »ući u dijalog sa svima o našem zajedničkom domu« (3) te prepoznaje kako »stajališta koja predstavljaju zapreku u pronalaženju rješenja, također među vjernicima, kreću se od nijekanja problema do ravnodušnosti, nehajne rezignacije ili slijepog povjerenja u tehnološka rješenja« (LS 14). Trebali bismo izbjegavati da upadnemo u ova četiri pogrešna i katkad izobličena stava koja ne pomažu u čestitom traženju i iskrenom i plodnom dijalogu u cilju izgradnje budućnosti našeg planeta: poricanje, ravnodušnost, rezignacija i loša odluka da se povjerenje stavi u neka rješenja koja, lišena dubljeg razmišljanja, prijete da se pokažu djelomičnima, ako ne i kontraproduktivnima.⁶

Međuovisni svijet prisiljava nas da mislimo na *samo jedan svijet, na zajednički projekt* (LS 164). Ne možemo djelovati sami, nego je zalaganje svih od temeljne važnosti. To zalaganje treba vjernicima tu-

⁵ Usp. FRANJO, Posinod. apost. pob. *Querida Amazonia* (2. veljače 2020.), 26-27.

⁶ Usp. FRANJO, *Poruka sudionicima 23. sjednice Konferencije stranaka Okvirne konvencije UN-a o klimatskim promjenama*, 7. studenoga 2017.

mačiti također kao evangelizacijski izazov na koji je Crkva pozvana.⁷ »Trebamo novu sveopću solidarnost« (LS 14): »potrebno je osnažiti svijest da smo jedna obitelj. Ne postoje, političke ili društvene, granice i barijere iza kojih se možemo sakriti, a još je manje prostora za globalizaciju ravnodušnosti« (LS 52). To je jasno istaknuto »trenutačnom izvanrednom situacijom vezanom uz bolest COVID-19, koja ne poznaje granice [...]. Zajedničko predano zalaganje protiv pandemije može sve dovesti do toga da prepoznaju našu potrebu za jačanjem bratskih veza kao članova jedne obitelji«, pobuđujući u nama obnovljeno predano zalaganje oko prevladavanja svakog suparništva.⁸ »Shvatili smo da se nalazimo na istoj lađi, svi krhki i dezorijentirani, ali istodobno važni i potrebni, svi pozvani veslati zajedno, svi potrebni utjehe drugoga [...] shvatili [smo] da ne možemo ići dalje svatko za sebe nego samo zajedno«.⁹

Uostalom, poziv na zalaganje oko cjelovite ekologije ima svoje duhovne razloge, ukazuje na obvezujuće odgovornosti i odgovor na to nisu tek općeniti i kadikad retorički pozivi. Papa Franjo i veliki imam Al-Azhara, Al-Tayyeb, izjavili su u Abu Dhabiju da se vjernici moraju obvezati na »ljudsko bratstvo, čuvajući stvoren svijet

⁷ Usp. FRANJO, Apostolska pobudnica *Evangelii gaudium* (24. studenoga 2013.), poglavlja II i IV.

⁸ FRANJO, *Angelus* od 29. ožujka 2020.

⁹ FRANJO, *Meditacija tijekom izvanredne molitvene pobožnosti u vremenu epidemije*, 27. ožujka 2020.

i sav svemir, te podržavajući svaku osobu, posebice najpotrebnije i najsiromašnije».¹⁰

U vezi s tim, potreban je kontinuirani rad na širenju, dubljem proučavanju i provedbi *Laudato si'*. Otud ideja da se iznesu razmišljanja o nekim operativnim prijedlozima sadržanim u toj enciklici u tekstu usmjerenom na djelovanje i upućenom krajevnim crkvama, njihovim zajednicama, odgovornima u javnom sektoru, svim ljudima dobre volje.

U enciklici se, naime, predstavlja inovativan pristup za predano zalaganje svih u društvu, temeljen na idejama *brige za zajednički dom* i *promicanja cjelovite ekologije*. Bitno je, u tom pogledu, utvrditi i prepoznati središnje poruke enciklike *Laudato si'*. Ovim se tekstom namjerava pružiti smjernice za djelovanje katolicima (ali ne samo njima) u civilnom području i zatražiti od svakoga kršćanina da preispita svoja ponašanja, također u svojoj svakodnevicu, s ciljem uspostave »zdravog odnosa sa stvorenim svijetom [kao] jednog vida cjelovitoga osobnog obraćenja« (LS 218), pa posljedično i crkvenog obraćenja.

Polazna točka jest ono što papa Franjo naziva *okosnicama* enciklike: »najdublja povezanost siromašnih i krhkosti planeta, zatim uvjerenje da je sve u svijetu duboko povezano, kritika novih paradigmi i oblika moći koji proizlaze iz tehnologije, poziv na traženje drugih načina razumijevanja gospodarenja i napretka; vlastita vrijednost svakog stvorenja, značenje ekologije za ljude,

¹⁰ Dokument o ljudskom bratstvu za mir u svijetu i zajednički suživot, 4. veljače 2019.

potreba za iskrenom i otvorenom raspravom, velika odgovornost međunarodne i mjesne politike, kultura odbacivanja i prijedlog novog načina života» (LS 16).

Na temelju tih okosnica nastojalo se ustanoviti i predložiti neke pravce djelovanja, imajući uvijek na umu da konkretni doprinos koji Crkva može pružiti nije prvenstveno tehnološko-znanstveni, već, radije, obrazovno-pastoralni i kulturni.

Ovaj je dokument najvećim dijelom sastavljen prije krize izazvane pandemijom bolesti COVID-19, te dakle ne sadrži poticaje za razmišljanje ili operativne prijedloge izravno povezane s novim žurnim situacijama. Ali učenja sadržana u enciklici i u socijalnom nauku Crkve predstavljaju veoma aktualnu prigodu i konkretnu nadu za zajedničko osmišljavanje i izgradnju budućnosti u kojoj ćemo složno nastupati u zaštiti života koji nam je darovan i brinuti se za stvoreni svijet koji nam je Bog povjerio, kako bi po našim rukama urodio plodom ne isključujući i ne odbacujući nikoga od naše braće i sestara.

Vodič za čitanje dokumenta

Ideja za izradu ovog teksta, koju podržava Sveti Otac, proizlazi iz želje da se potakne provedba *Laudato si'*, koja je kako u Crkvi tako i izvan nje dočekan s velikim zanimanjem. O tome svjedoče brojna razmišljanja pokrenuta u najrazličitijim interdisciplinarnim okruženjima s ciljem proučavanja implikacijâ i znanstvenih, ekonomskih, političkih, socijalnih i etičkih primjena te enciklike, i koje pokazuju veliko njezino bogatstvo.

Laudato si' ubraja se u papinske *socijalne enciklike* i u njoj se obrađuju ključna pitanja današnjeg vremena, u kontinuitetu *socijalnog nauka Crkve*. Ovaj potonji pruža načela promišljanja, kriterije prosudbe i smjernice djelovanja moralnim i pastoralnim razlučivanjem složenih događaja koji karakteriziraju naše vrijeme: vodič je to koji služi kao nadahnuće, na individualnoj i kolektivnoj razini, za ponašanjâ i izbore koji nam omogućuju gledati u budućnost s povjerenjem i nadom.¹¹

Naime, socijalni nauk Crkve uključuje pažljivo razmišljanje o složenim stvarnostima čovjekova života u svjetlu objave, naravnog zakona i kršćanske teološke antropologije, utemeljene na dostojanstvu osobe, toga bića urešena razumom i slobodnom voljom, subjekta pravâ i dužnostî, pozvana samim sobom vladati i odgovorno obnašati primat nad drugim stvorenjima. Ova vizija zahtijeva dublje proučavanje ljudskoga bića u cjelini, u odnosu sa samim sobom, s drugima, s društvom, kozmosom i s Bogom, pažljivim raspoznavanjem znakova vremena u svijetu koji se neprestano mijenja. U toj perspektivi, socijalni nauk Crkve postaje *dragocjeno oruđe izgradnje i djelovanja* u službi boljega svijeta.

U svjetlu socijalnog nauka Crkve, a napose enciklike *Laudato si'*, na stranicama koje slijede predstaviti će se različiti *operativni prijedlozi s ciljem da se pruži nadahnuće za djelovanje* crkvenih ustanova, vjernikâ i svih ljudi dobre volje.

Kao što je Sveti Otac istaknuo u više navrata, ne možemo se ograničavati samo na ekonomsku i tehno-

¹¹ Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, 2004., 7-10.

lošku dimenziju: etičko-socijalna dimenzija uključena u pojam cjelovite ekologije također zadobiva središnju važnost: »Ne bismo smjeli misliti da će politički napori ili snaga zakona biti dovoljni da se spriječe djelovanja koja pogađaju okoliš, jer kada je sama kultura iskvarena i ne priznaje se više nikakva objektivna istina ili općevrijedeća načela, tada se zakoni shvaćaju tek kao samovoljni nameti ili zapreke koje treba zaobići« (LS 123).

Riječ je o predstavljanju razvoja društva prema dvama međusobno povezanim temeljnim crtama: *tehničko-ekonomskoj i financijskoj* s jedne strane, te *etičko-socijalnoj i obrazovnoj* s druge. Potrebno je zalagati se za jačanje i jedne i druge u jednakoj mjeri, jer slabost jedne može samo negativno utjecati na snagu druge i cijeloga društvenog tkiva.

Odlučeno je, stoga, podijeliti ove operativne prijedloge u *dva dijela*: prvi se odnosi na *duhovno obraćanje i obrazovanje*, a drugi na *provedbu cjelovitoga ljudskoga razvoja u perspektivi cjelovite ekologije*. Za svaki od tih dijelova utvrđeno je *dvanaest područja*, od kojih je svako pojedino razvijeno na isti način: nakon citata iz *Laudato si'* koji se odnosi na temu, predstavljen je uvod i temu se smješta u određen kontekst, zatim slijede referencije na najrelevantnije papinske dokumente; spominju se potom neke *dobre prakse* i na kraju se navode neki pravci djelovanja.

Uputno je ovdje iznijeti tri premise koje vrijede za sve teme obrađene u ovom dokumentu, kako bi se izbjegla ponavljanja i nesporazumi:

1. Vođeni sviješću da »sve je povezano«, koja se provlači kroz cijelu encikliku, i protiv svake opasnosti

redukcionizma, te »operativne prijedloge« treba shvaćati na cjelovit i integriran način, jer djelovanje samo na nekim poljima, izostavljajući pritom druge, ne vodi do trajnoga rješenja problemâ.

2. Te se operativne prijedloge treba promatrati, prilagoditi i izraziti u svjetlu *načela supsidijarnosti*, prema kojem »sva se društva višega reda moraju staviti u stav pomaganja (*subsidiium*) – dakle, stav potpore, promicanja, razvoja – u odnosu prema nižima«. ¹² Zato će se svaki put procijeniti što pripada osobi, obitelji, zajednici ili lokalnoj vlasti, gospodarskim subjektima, posredničkim tijelima, državi, regionalnoj vlasti i, konačno, zajednici narodâ. Jednako tako, mnogi od njih uključuju Crkvu u njezinim raznim artikulacijama i razinama (od mjesne do sveopće).

3. Svi ti operativni prijedlozi imaju, k tome, svoju nezaobilaznu i važnu *odgojno-obrazovnu komponentu* u koju su *in primis* uključeni roditelji kojima se, pak, odgovorno pridružuju drugi članovi obitelji (uključujući mlađe naraštaje kao aktivan dio odgojno-obrazovnoga procesa), obrazovni sustav i sustav udruživanja koji se nadahnjuje na najispravnijim načelima i najvišoj moralnosti, vjerske ustanove, svijet kulture i svijet komunikacije.

¹² Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, 185-188. Ta je potreba dobro istaknuta u enciklici Pija XI. *Quadragesimo anno*, od 15. svibnja 1931.: »...kao što ne valja pojedincima oduzimati i predavati državi one poslove koje oni mogu obavljati na vlastitu odgovornost i vlastitom marljivošću, tako je nepravedno i vrlo škodljivo i za javni porok opasno davati većemu i višemu društvu one poslove koje mogu izvršavati manje i niže zajednice. Svaka naime društvena ustanova mora po svom pojmu i značenju pomagati udovima društvenog tijela, a ne smije ih nikada ni uništiti ni sasvim prisvojiti« (br. 80).

PRVO POGLAVLJE

ODGOJ I OBRAZOVANJE I
EKOLOŠKO OBRAĆENJE

1. CJELOVITA EKOLOGIJA I DUHOVNO OBRAĆENJE

»[Nekim kršćanima] je... potrebno ekološko obraćenje, to jest da plodovi njihova susreta s Isusom Kristom izađu na vidjelo u njihovim odnosima sa svijetom koji ih okružuje [...]. Ekološko obraćenje, koje je potrebno da bi došlo do trajne promjene, ujedno je obraćenje zajednice.
(LS 217; 219)

Uvod i kontekstualizacija

Što se misli pod *obraćenjem*? To »treba shvatiti na cjelovit način, kao promjenu odnosâ prema sestrama i braći, prema drugim živim bićima, prema stvorovima u svoj njihovoj bogatoj raznolikosti i prema Stvoritelju koji je izvor i početak svekolikog života«¹³.

U šestome poglavlju enciklike *Laudato si'*, u kojem se inzistira na odgoju i duhovnosti (usp. br. 202-246), ponavlja se znakovita dvojba moderne i postmoderne kulture: s jedne strane imamo tjeskobnu *konzumerističku* opsesiju čovjeka proizvođača-potrošača, nikad sita, žrtve vlastita nasilja nad svijetom na koji se gleda kao na skup predmetâ kojima se može slobodno raspolagati, nesposobna zaustaviti se, čuditi se Božjem djelu stvaranja.¹⁴ S druge pak strane, imamo spremnost i sposob-

¹³ FRANJO, *Poruka za LIII. svjetski dan mira. Mir kao put nade: dijalog, pomirenje i ekološko obraćenje*, 1. siječnja 2020.

¹⁴ Usp. FRANJO, *Poruka za korizmu 2019.*, 4. listopada 2018., 2 i 3.

nost ljudskih bića »izići iz sebe samih prema drugome« (LS 208), u dinamici *pravde, suosjećanja i solidarnosti*, prepoznavajući Božji trag u svakomu stvorenju.

Obraćenje je, dakle, promjena u *mentalitetu i pogledima*: s neprestana htijenja za dominacijom i pokoravanjem na otvorenost za susret s drugim i prihvaćanje dara stvaranja; s grabežljiva pogleda na kontemplativan pogled. Odgoj za cjelovitu ekologiju može, dakle, pridonijeti takvom obraćenju ako uključuje inicijaciju u kontemplaciju i brigu za svaki život i stvoreni svijet, vodeći također računa o potrebi za širenjem vidika kako bismo postali svjesni duboke povezanosti između različitih problema koji se javljaju u vezi s tim. »Sve je povezano. Zbog toga briga za okoliš mora biti združena s ljubavlju prema ljudskim bićima i nepokolebljivoj predanosti rješavanju društvenih problema« (LS 91).

To je izvor »dubljih *motivacija*« (LS 211) i »novog načina da prebivamo u našem zajedničkom domu, da živimo rame uz rame jedni s drugima sa svojim različitostima, da poštujemo i slavimo život koji smo primili i dijelimo s drugima, da se pobrinemo oko stvaranja životnih uvjeta i modela društva koji potpomažu trajnost života i razvoj općeg dobra čitave ljudske obitelji«¹⁵. To obraćenje ima svoj korijen u sinovskom odnosu s Bogom koji, u Kristu i u Duhu Svetomu, poziva svaku osobu na svetost i svako stvorenje na njegovo ispunjenje.¹⁶ Za kršćane ono zahti-

¹⁵ Usp. FRANJO, *Poruka za LIII. svjetski dan mira. Mir kao put nade: dijalog, pomirenje i ekološko obraćenje*, 1. siječnja 2020.

¹⁶ Usp. *Otkrivenje 21,1-5; Katekizam Katoličke Crkve*, 280.

jeva »da plodovi njihova susreta s Isusom Kristom izađu na vidjelo u njihovim odnosima sa svijetom koji ih okružuje« (LS 217) pa ga stoga karakteriziraju ove tri dimenzije:

- »priznanje da je svijet dar Očeve ljubavi« (LS 220);
- »divno sveopće zajedništvo« među živim bićima, u Kristu (LS 220);
- »rast u umjerenosti i sposobnost da čovjek bude zadovoljan i s malim« (LS 222), oslušujući Duha koji nas oslobađa svake varljive težnje za zgrtanjem dobara i uvodi nas u radost dijeljenja onoga što je bitno, što je lijepo.

Bitni tekstovi o toj temi

SV. IVAN PAVAO II., *Obraćanje laičkim duhovnim pokretima (Discorso ai movimenti laicali di spiritualità)*, 18. travnja 1980.

SV. IVAN PAVAO II., *Kateheza na općoj audijenciji*, 4. siječnja 1995.

PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve* (2004.), 113, 266 i 582.

BENEDIKT XVI., *Enc. Spe salvi* (30. studenoga 2007.), 15.

BENEDIKT XVI., *Kateheza na općoj audijenciji*, 27. siječnja 2010.

BENEDIKT XVI., *Posin. apost. pob. Verbum Domini* (30. rujna 2010.), 87.

FRANJO, *Enc. Lumen fidei* (29. lipnja 2013.), 13. i 42.

FRANJO, *Enc. Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 62-100, 216-221, 233-245.

FRANJO, Apostolska konstitucija *Veritatis gaudium* (8. prosinca 2017.), Uvod.

FRANJO, Apost. pobudnica *Gaudete et exsultate* (19. ožujka 2018.), 25-29, 40-109.

FRANJO, *Poruka za korizmu 2019.*, 4. listopada 2018.

FRANJO, *Poruka za Svjetski dan mira 2020. – Mir kao put nade: dijalog, pomirenje i ekološko obraćenje*, 1. siječnja 2020.

Dobre prakse

Mnogi traže skladnu ravnotežu života koja im omogućuje objediniti znanje s osobnim, društvenim i okolišnim iskustvom te se na kontemplativan način otvoriti Božjoj prisutnosti i svim očitovanjima stvaranja. Mnogo je primjera konkretnih iskustava na polju duhovnosti, a posebno na polju obraćenja. Rad na poljima, dijeljenje plodova zemlje i izravan kontakt s prirodom usko su povezani s evanđeoskom porukom i monaškom tradicijom.

Cikličnost liturgijskog vremena podsjeća na izmjenjivanje godišnjih doba, kao što se zorno vidi iz obilne literature bogate mističnim i kontemplativnim referencama, koju možemo uzeti kao polazište i nadahnuće za daljnje putove dubljeg proučavanja i obraćenja. Naime, zavrjeđuju pažnju i ohrabrenje različiti putovi koje su razvile katoličke zajednice u bliskom kontaktu s prirodom, u kojima svoje mjesto imaju liturgija, molitva, razmišljanje, podučavanje i poticanje na dobrotvorstvo i djelovanje. Valja na poseban način spomenuti i

cijeniti monaške tradicije (benediktinsku, cistercitsku i druge) te franjevačku.

Vrijeme stvorenoga od 1. rujna do 4. listopada, ističe se kao široko prihvaćena inicijativa za poticanje ekološkog obraćenja Crkve, a na tisuće lokalnih katoličkih zajednica slave to vrijeme svake godine. Prema svomemu izvornom nadahnuću to je ekumenska inicijativa, a papa Franjo je 2019. godine pozvao Crkvu da slavi to vrijeme stvorenoga, opisujući ga kao »vrijeme intenzivnije molitve i djelovanja na dobrobit našega zajedničkoga doma«. ¹⁷ Vrijeme stvorenoga usvojilo je nekoliko regionalnih biskupskih tijela (kao što su CCEE – Vijeće europskih biskupskih konferencija – i CELAM – Vijeće južnoameričkih biskupskih konferencija), nacionalne biskupske konferencije i biskupije diljem svijeta, te se pokazalo vrlo praktičnim pastoralnim sredstvom koje ima za cilj pomoći vjernicima razvijati *ekološku duhovnost* (LS 216).

Značajne su također neke inicijative poput inicijative Francuske biskupske konferencije koja je 2016. godine predložila francuskim biskupima da imenuju dijecezanske referente za cjelovitu ekologiju, s misijom promicanja i podupiranja procesa ekološkog obraćenja u svojim biskupijama.

Još je jedan zanimljiv primjer *Casa Velha – Ekologija i duhovnost*. ¹⁸ Udaljeno nekoliko kilometara od Fatime u Portugalu, središte je koje pruža priliku za duhovnu

¹⁷ FRANJO, *Poruka za Svjetski dan molitve za skrb o stvorenom svijetu*, 1. rujna 2019.

¹⁸ Usp. <https://casavelha.org>.

obnovu i izgradnju kako bi se doživjelo ekološko obraćenje u odnosu s Bogom, drugim i prirodom.

Neki pravci djelovanja

1. Postati svjesni utjecaja duhovnog obraćenja na predano zalaganje i djelovanje na društvenoj, ekonomskoj i političkoj razini, te, dakle, važnosti duhovnog odgoja.

2. Prepoznati vrijednost monaških tradicija u njihovoj mudroj sprezi kontemplacije, šutnje, molitve, liturgije, rada i službe.

3. Organizirati aktivnosti vezane uz *Laudato si'* u Vremenu stvorenoga *da* kako bi se pomoglo vjernicima shvatiti i integrirati skrb za stvoreni svijet kao bitan dio našega kršćanskoga poziva.

4. Pružati prilike za pojedinačnu i zajedničku kontemplaciju i razmišljanje na otvorenom.

5. Odnjegovati osjećaj osobne i kolektivne odgovornosti s obzirom na stvoreni svijet i naraštaje koji dolaze.

6. Pomoći osobama da steknu svijest o važnosti veze između »osobne ravnoteže«, »socijalne ravnoteže« i »ravnoteže okoliša«.

7. Promicati pastoralni dijalog s onima koji traže sklad sa stvorenim svijetom (također iz ekumenske i međureligijske perspektive), posebice prigodom događaja posvećenih zaštiti planeta i života.

8. Poticati susret i dijalog između različitih osoba iz kulture i društva koje teže promicanju cjelovite ekologije.

9. Poticati povjerenje i otvoreno sučeljavanje između ekonomsko-financijskoga, političko-institucionalnoga, poljoprivredno-okolišnoga i bioetičko-zdravstvenoga područja, kako bi se prevladala autoreferencijalnost i nepovjerenje koje ih čine gluhima za otvoren dijalog.

2. LJUDSKI ŽIVOT

*»Ne može biti ekologije bez odgovarajuće antropologije.«
(LS 118)*

Uvod i kontekstualizacija

»Knjiga prirode jedna je i nedjeljiva« (LS 6) i uključuje život, osobu, obitelj, društvene odnose i okoliš. Ne može se, dakle, braniti prirodu ako se ne brani svako ljudsko biće. »Život se napada ratovima, napadnut je od organizacija koje izrabljuju čovjeka, od špekulacijâ nad stvorenim svijetom, od kulture odbacivanja i od svih sistema koji podvrgavaju ljudski život kalkulacijama i koristoljublju.«¹⁹

Najveće teškoće za odgovarajuće uvažavanje neprocjenjive vrijednosti svakoga ljudskoga života proizlaze iz onoga što papa Franjo naziva pretjeranim (usp. LS 115), despotским (usp. LS 68) i devijantnim (usp. LS 69; 118; 119; 122) antropocentrizmom. Taj antropocentrizam, koji nema biblijski temelj (usp. LS 68), stav je čovjeka koji nije zainteresiran za druga stvorenja i promatra ih na čisto utilitaristički način. Plod je »iracionalne vjere u napredak i ljudske sposobnosti« (LS 19) i naposljetku dovodi do toga da se čovjeka postavlja na Božje mjesto. Očit primjer toga je neselektivna manipulacija ljudskim genomom i eksperimentiranje na živim

¹⁹ FRANJO, Kateheza na općoj audijenciji od 10. listopada 2018.

ljudskim embrijima (usp. LS 136). Javlja se opasnost da čovjek ne doživljava prirodu »kao valjanu normu« (LS 115) i, dakle, *osjećaj granice* koju nameće njegova zaštita. Trenutačna nas situacija »dovodi do stalne shizofrenije, u kojoj se ide od veličanja tehnokracije, koja ostalim bićima ne priznaje njihovu vrijednost, pa sve dotle da se samom ljudskom biću niječe posebna vrijednost. No čovječnost se ne može ne uzimati u obzir. Obnova našeg odnosa s prirodom nije moguća bez obnove samoga čovjeka. Ne može biti ekologije bez odgovarajuće antropologije« (LS 118).

U enciklici se iznose na vidjelo snažna proturječja društva koje nije u stanju shvatiti da *krhkost pripada čovjeku* i ne može je se uklanjati na selektivan i diskriminirajući način. Iz perspektive cjelovite ekologije svaki je pojedinac pozvan izaći ususret onima koji su u najvećoj potrebi, s pravdom i milosrđem, baš poput dobrog Samaritanca (usp. Lk 10,25-37).

Papa Franjo kritizira kulturu lišenu »objektivne istine ili općevrijedećih načela« (LS 123) i predlaže povlašteno opredjeljenje (preferencijalnu opciju) za najsiromašnije kao referentni kriterij za definiranje čovjekova djelovanja.²⁰

U enciklici se svijet promatra pogledom koji je povezan s očima, rukama i vapajem najsiromašnijih: »Kada se u samoj stvarnosti ne priznaje vrijednost siromaha, ljudskog zametka, osobe s teškoćama u razvoju – da

²⁰ Usp. FRANJO, Apost. pobudnica *Evangelii gaudium* (24. studenoga 2013.), 186-201.

navedem samo neke primjere – teško da će se znati čuti krik same prirode» (LS 117).

Bitni tekstovi o toj temi

SV. PAVAO VI., Enc. *Humanae vitae* (25. srpnja 1968.).
KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, Uputa »Donum vitae«, *Poštivanje ljudskog života u nastanku i o dostojanstvu rađanja*, 22. veljače 1987.

SV. IVAN PAVAO II., Enc. *Centesimus annus* (1. svibnja 1991.), 38 i 39.

SV. IVAN PAVAO II., Enc. *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), 42 i 101.

BENEDIKT XVI., *Poruka za Svjetski dan mira 2007. – Ljudska osoba, srce mira*, 1. siječnja 2007.

BENEDIKT XVI., Enc. *Caritas in veritate* (7. srpnja 2009.), 15, 49-51, 74.

BENEDIKT XVI., *Govor u njemačkom Bundestagu*, Berlin, 22. rujna 2011.

FRANJO, Apost. pobudnica *Evangelii gaudium* (24. studenoga 2013.), 158.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 6; 19; 68; 69; 115 i sljedeći, 229.

Dobre prakse

Brazilska biskupska konferencija već je prije mnogo godina razvila programe pastoralnog djelovanja za zaštitu djece i starijih osoba u kojima se primjenjuje *cjelovit pristup*: život se štiti od prijetnji socijalne napuštenosti, pobačaja ili eutanazije putem bliskosti člano-

va kršćanske zajednice. *Pastoral da Criança* (*Pastoral djeteta*) počinje se brinuti o obiteljima još od trudnoće kako bi se omogućilo ženama da je uspješno iznesu do kraja. Nakon rođenja, nekoliko se godina nadziru djeca s nutricionističkoga i zdravstvenoga gledišta, te ih se prati na početku katehetskoga puta na kojem je prisutna i tema zaštite okoliša.²¹ *Pastoralom djeteta* je obuhvaćeno oko milijun djece iz najugroženijih područja Brazila. Nedavno se to iskustvo proširilo i na druge zemlje Latinske Amerike, Azije i Afrike.

Pastoral da pessoa idosa (*Pastoral starijih osoba*) usmjeren je na starije osobe na slične načine. Kućnim posjetima se omogućuje praćenje zdravstvenog stanja i, prije svega, prevladavanje izolacije u kojoj mnogi od njih žive. Ovom je pastoralnom skrbi obuhvaćeno oko petsto tisuća ljudi.²²

Neki pravci djelovanja

1. Stati u obranu obitelji, te stanice društva, i ljudskog života od začeca do prirodne smrti, i krhkosti stvaranja kao pitanja pravednosti.

2. Inzistirati na tome da uklanjanje ljudskih života nije prihvatljiva politika zaštite planeta i promicati cjelovit ljudski razvoj.

3. Ostvarivati suradnju koja ima za cilj prepoznati potrebu da se svima omogući liječenje, poštujući do-

²¹ Vidi <https://www.pastoraldacrianca.org.br>.

²² Vidi <http://www.pastoraldapessoaidosa.org.br>.

stojanstvo svake osobe, i kako se ne bi donosilo odluke o prikrivenoj eutanaziji, kloneći se svakoga utilitarističkoga mentaliteta.

4. Provoditi konkretne inicijative za obranu i promicanje ljudskoga života na društvenoj, odgojno-obrazovnoj i pastoralnoj razini (u školama, župama...).

5. Produbljavati pojam *grijeha protiv ljudskoga života* među novim naraštajima na odgojno-obrazovnom, kulturnom i pastoralnom području, posebice u odnosu na nove izazove na polju bioetike (pobačaj, eutanazija, samoubojstvo...).

6. Promicati pozorno razmišljanje o značenju preferencijalne opcije za siromašne u okviru cjelovite ekologije.

7. Prepoznati vrijednost intrinzične veze između obrane stvorenoga svijeta i obrane siromašnih, pri čemu se pod siromašne također misli na zametke, djecu, bolesne, usamljene i starije osobe.

8. Boriti se protiv kulture odbacivanja uz pomoć formacijskih i operativnih oruđa na odgojno-obrazovnoj (uključujući školsku i sveučilišnu), pastoralnoj, katehetskoj, društvenoj, političkoj i ekonomskoj razini.

9. Nastojati da se i dalje u Crkvi i svijetu širi razumijevanje i implikacije ljudske ekologije kako je predstavljena u enciklikama *Caritas in veritate* i *Laudato si'*.

3. OBITELJ I MLADEŽ U OBRANI ZAJEDNIČKOG DOMA

*»Želim istaknuti središnju važnost obitelji, jer to je mjesto u kojem se može prikladno primiti život, dar Božji, i štititi protiv mnogostrukih napadaja kojima je izložen, može se razviti prema potrebama autentičnog ljudskog rasta. Obitelj čini, protiv takozvane kulture smrti, sjedište kulture života.«
(LS 213)*

Uvod i kontekstualizacija

Obitelj živi svoje poslanje bilo izričitim naviještanjem evanđelja bilo svjedočenjem u različitim područjima, među koje se ubraja i područje obrane stvorenoga svijeta koje nije nikako na posljednjem mjestu.²³ U tome pogledu, obitelj je također pozvana na ekološko obraćenje i na to kako susret s Kristom ima posljedične odgovornosti prema zajedničkom domu. Obitelj je »subjekt protagonist cjelovite ekologije, jer je primarni društveni subjekt, koji u sebi sadrži dva temeljna načela ljudske civilizacije na zemlji: načelo zajedništva i načelo plodnosti«²⁴. U njoj »se stječu prva znanja kako pokazati ljubav i poštovanje prema životu; uči se pravilnom korištenju stvari, redu i čistoći, poštivanju lokalnog ekosustava i skrbi se za

²³ Usp. FRANJO, Posin. apost. pob. *Amoris laetitia* (19. ožujka 2016.), 290.

²⁴ *Isto*, 277.

sva stvorenja. Obitelj je mjesto cjelovite izgradnje, gdje se savladavaju različiti, duboko međusobno povezani, vidovi osobnog sazrijevanja» (LS 213). Zato obitelj ima središnju ulogu: »Samo njegovanjem čvrstih vrлина ljudi će biti sposobni za nesebičnu ekološku predanost« (LS 211).

S druge strane, u mnogim su prilikama *sami mladi ti koji promiču*, i u Crkvi, *obnovljenu osjetljivost na okoliš*. U završnom dokumentu Sinode o *Mladima, vjeri i razlučivanju zvanja*, sinodski oci, govoreći o obrani zajedničkoga doma, potvrđuju: »Mladi potiču Crkvu da bude proročka na tome polju, riječima, ali iznad svega izborima koji pokazuju da je moguća ekonomija prijateljski naklonjena prema ljudima i okolišu«. ²⁵ U istome se tekstu mlade poziva na istaknutiju ulogu u Crkvi. Papa često poziva mlade da ostave trag u povijesti i da ne brkaju sreću s lagodnim životom.

Mnogi mladi imaju već »novu ekološku osjetljivost i velikodušan duh, a neki od njih ulažu divljenja vrijedne napore u zaštiti okoliša« (LS 209). Često su upravo oni ti koji u obiteljima obnašaju odgojnu zadaću za starije naraštaje, u prilog »smione kulturne revolucije« (LS 114). I međugeneracijska pravda može i mora pronaći prostor i živjeti u punini u obitelji. Tijekom Sinode o mladima u listopadu 2018. godine, »jedan je mladić sa Samoanskih otoka rekao da je Crkva poput kanua u kojem stariji pomažu tako što određuju pravac plovidbe ravnajući se prema po-

²⁵ Završni dokument Biskupske sinode održane od 3. do 28. listopada 2018. o temi *Mladi, vjera i razlučivanje zvanja*, br. 153.

ložaju zvijezda, dok mladi veslaju zamišljajući što ih dalje čeka. Ne dajmo se zavesti od mladih koji misle da odrasli predstavljaju prošlost koja je nevažna, koja je nepovratno minula, ni od odraslih koji misle da uvijek znaju kako bi se mladi trebali ponašati. Svi se, radije, popnimo na isti kanu i zajedno tražimo bolji svijet, pod uvijek novim poticajem Duha Svetoga.«²⁶

Iako se predano zalaganje oko cjelovite ekologije predstavlja kao ponuda koja je duboko ukorijenjena u socijalnom nauku Crkve i u biblijskoj antropologiji, u to se također mogu snažno uključiti oni koji se ne izjašnjavaju da su kršćani. Zato bi *Laudato si'* mogao postati referentna točka globalnoga pokreta mladih za brigu o zajedničkom domu, u kojem se mogu prepoznati također mladi koji pripadaju drugim religijama ili nevjernici, očitujući svoju želju za promjenama na nove načine, pa i polazeći od mogućnosti koje pruža digitalna komunikacija. Osjetljivost koje su oni nositelji omogućuje im, naime, preuzeti inicijativu, koja ne treba biti prepuštena sama sebi, nego je treba pratiti i poticati.

²⁶ FRANJO, Posin. apost. pob. *Christus vivit* (25. ožujka 2019.), 201.

Bitni tekstovi o toj temi

BENEDIKT XVI., *Poruka za Svjetski dan mira 2010.* – *Ako želiš njegovati mir, čuvaj stvoreno*, 1. siječnja 2010.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 13; 114; 165; 209; 213; 216; 221.

FRANJO, Posin. apost. pobudnica *Amoris laetitia* (19. ožujka 2016.), 277, 290.

FRANJO, *Govor na molitvenom bdjenju u pripravi za Svjetski dan mladih*, 8. travnja 2017.

FRANJO, Posin. apost. pobudnica *Christus vivit* (25. ožujka 2019.), 168-174.

Dobre prakse

Mnogobrojna su djela koja su pripremile biskupske konferencije, različite crkvene stvarnosti i katolički laikat kako bi pomogli obiteljima i mladima da žive *Laudato si'*, među kojima je i *Ovo je moj dom*, koji su 2017. godine izradili biskupi Umbrije, s kratkim uvodom pape Franje²⁷.

Prigodom Svjetskog susreta obitelji u Dublinu, u kolovozu 2018. godine, tema očuvanja stvorenoga svijeta obrađivana je u sklopu Teološko-pastoralnog kongresa i dobro je razrađivana u okviru Susreta u

²⁷ Usp. <https://www.lavoce.it/edizioni/2017/08/31/questa-e-la-mia-casa>.

projektu *Our Common Home Project* (Naš zajednički dom)²⁸.

Svjetski dani mladih imaju i sve će više imati konotaciju pozornosti prema okolišu. U sklopu brojnih proslava toga Dana, napose, održani su skupovi o očuvanju stvorenoga svijeta u kojima su sudjelovale tisuće mladih. Također u Panami, u siječnju 2019. godine, održani su sastanci o *Laudato si'* i službeno je pokrenuta *Generazione Laudato si'* (*Naraštaj Laudato si'*), globalna mreža katoličkih organizacija mladih koju vode mladi, a koja je sastavni dio šire mreže *Global Catholic Climate Movement* (*Globalnoga katoličkoga klimatskoga pokreta*).²⁹

U mnoge aktivnosti u obrani prirode uključuju se djeca, mladi i obitelji. Može se u vezi s time spomenuti inicijative kao što je inicijativa u kojoj djeca, putem školskih ili crkvenih ustanova, u prigodi božićnih blagdana recikliraju svoje igračke i prodaju ih u dobrotvorne svrhe kako bi izbjegla pridonositi povećanju onečišćenja i stvarala kulturu koja će biti manje konzumeristička, a više solidarna.

Uostalom, ozbiljno i velikodušno zalaganje malšana u obrani zajedničkoga doma vrlo je značajno svjedočanstvo koje može pomoći također svijetu odraslih da postane svjestan ozbiljnosti problema zaštite okoliša. Primjerice, Biskupska konferencija Lesota, koja je svoju pozornost usredotočila na odgoj

²⁸ Usp. <https://www.icatholic.ie/our-common-home-wmof2018-going-green>.

²⁹ Usp. <https://laudatosigeneration.org>.

o okolišu, zajedno s drugim strukturama kao što je spomenuti *Global Catholic Climate Movement* (GKKP), (*Globalni katolički klimatski pokret*), obrazovala je mlade *Laudato si'* animatore koji promiču kampanje osvješćivanja o cjelovitoj ekologiji sudjelovanjem u radijskim emisijama, kao i aktivnostima na razini škole i zajednice. Južnoafričke su biskupije, pak, priredile razne projekte, *Laudato si' projects*, primjerice *#Youth-go-Clean19* pokrenut 23. ožujka 2019. godine, kako bi se među mladima širio osjećaj poštivanja i empatije s okolišem i s vlastitom zajednicom putem aktivnosti senzibilizacije, posvećivanja pažnje starijima i bolesnima, pošumljavanja, brige o zelenilu, recikliranja i ponovnoga korištenja, te molitvom.

Neki pravci djelovanja

1. Osnažiti svijest da je obitelj subjekt pastoralnog djelovanja koji svjedoči za evanđelje i putem skrbi za zajednički dom: obitelj je pozvana živjeti ekološko obraćenje koje Sveti Otac traži od cijele Crkve.

2. Pomagati obiteljima da budu privilegirano odgojno mjesto na kojem se uči poštivanju prema ljudima i stvorovima, solidarnosti, uljudnosti, opraštanju, prihvaćanju života, odgovornosti.

3. Potaknuti države da promiču pametne politike za razvoj obitelji, kako bi se suprotstavile takozvanoj demografskoj zimi, posebice na Zapadu.

4. Podržati samohrane roditelje u odgoju djece, majke u teškoćama koje su u napasti da pribjegu

pobačaju, obitelji koje dvore nekog starijega ili rođaka s invaliditetom.

5. Promicati prostore u kojima će mladi imati ulogu protagonista, prateći te inicijative s odgovarajućim etičkim referencijama koje im omogućuju suradnju neovisno o njihovim različitim vjerskim, ideološkim ili političkim pripadnostima, kako bi se izgradilo održiviju, uključiviju budućnost u kojoj će se poštivati darove stvorenoga svijeta.

4. DJEČJI VRTIĆ I OSNOVNA ŠKOLA

»Dobra školska izobrazba u djetinjstvu
i mladosti sije sjeme koje može davati plodove
tijekom cijeloga života.«
(LS 213)

Uvod i kontekstualizacija

Školsko obrazovanje od najranijih godina ima središnju ulogu u oblikovanju kritičkog mišljenja i društvene odgovornosti. To još više vrijedi za današnje vrijeme, u okruženju u kojem je zabilježen golem porast broja izvorâ koji pružaju informacije u odnosu na prošlost, do te mjere da je sadašnje društvo definirano kao *društvo znanja*. To preobilje informacijâ, međutim, ne prati odgovarajuća sposobnost da ih se obrađuje selektivno i kritički.

Može se reći da bi *škola*, koja je izgubila primat prenošenja znanja, trebala dobiti *novu središnju ulogu*, a ta je da bude mjesto koje pomaže u odabiru, razlučivanju i kritičkom razmišljanju. I ne samo to. Tu bitnu kompetenciju mora biti u stanju usmjeriti prema etičkim vrijednostima i socijalnoj odgovornosti u perspektivi cjelovite ekologije. Dok smo svjedoci sve većeg nesrazmjera između stručnog znanja i potrebne mudrosti za njegovo korištenje, bilo bi važno da škola potiče razvoj sposobnosti za stjecanje znanja, razlučivanje, kritičko razmišljanje i odgovorno ponašanje.

U sklopu obrazovnog procesa bitno je dovesti učenike do toga da se upoznaju s problemima koji su prisutni u stvarnosti i da znaju kako intervenirati, nudeći značajan doprinos općem dobru. Sposobnost učiniti nešto za druge i za okoliš omogućuje učenicima ne samo rasti u etičkoj svijesti i društvenoj odgovornosti, nego postati još kompetentniji zahvaljujući stečenom iskustvu. Na taj se način konkretizira poziv koji Sveti Otac često ponavlja, govoreći o obrazovanju kao sposobnosti usklađivanja *uma* (znanja), *srca* (osjećajnosti) i *ruku* (djelovanja) u procesu u kojem se umije dati pravu vrijednost pedagoškim vremenima. Pedagogija cjelovite ekologije obraća se, naime, umu, srcu i rukama osobe usvajanjem *personalističkog shvaćanja cjelovitog razvoja* (usmjerenog na promicanje svakog čovjeka i cijelog čovjeka)³⁰ i suprotstavljanjem ekonomističkom tumačenju koje, jačajući model neograničena rasta, brka rast s blagostanjem, ne postavljajući si pitanje socijalne isključenosti i iskorjenjivanja identiteta.

³⁰ Usp. SV. PAVAO VI., Enc. *Populorum progressio* (26. ožujka 1967.), 14.

Bitni tekstovi o toj temi

SV. PAVAO VI., *Obraćanje sudionicima IX. nacionalnog kongresa Talijanskog udruženja katoličkih učitelja*, 4. studenoga 1968.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 202-215. KONGREGACIJA ZA KATOLIČKI ODGOJ, *Odgajati za solidarni humanizam. Graditi »civilizaciju ljubavi« 50 godina nakon Populorum progressio* (16. travnja 2017.).

FRANJO, *Obraćanje Talijanskom udruženju katoličkih učitelja*, 5. siječnja 2018.

Dobre prakse

Vrlo učinkovit pedagoški pristup za osposobljavanje za svjesno kritičko razmišljanje i aktivno građanstvo jest *Service-Learning* (*Društveno korisno učenje*) koje se može provoditi u svim razredima i školama. U *vrtiću* se može koristiti takozvani model *Šest za jedan* (projekt u šest koraka) sa sljedećim etapama: promatrati; zajedno razmišljati; izabrati zajednički projekt; djelovati; dokumentirati i razmišljati o iskustvu; i, zaključno, prirediti slavlje. U *osnovnoj školi* faze projekta *Service-Learning* su više artikulirane: 1) analiza situacije i utvrđivanje problema/potrebe na kojoj se želi raditi kako bi se pružio doprinos zajednici; 2) traženje drugih subjekata s kojima se može surađivati na ostvarenju projekta (udruge, župa, lokalno tijelo, nevladina organizacija...); 3) planiranje momenata dubljeg proučavanja i aktivnosti služenja zajednici; 4) provedba; razmišljanje o dobivenim rezultatima i značenju proživljenog iskustva;

5) širenje postignutih rezultata putem društvenih mreža, tiskovina, plakata...; 6) završni *slavljenički* trenutak, proslava u kojoj sudjeluje i zajednica.

Još jedan zanimljiv pristup jest onaj koji je usvojen u mnogim irskim biskupijama, gdje se uz podršku *Trócaire*-a teme iz *Laudato sí'* i cjelovite ekologije uvode u obrazovna područja namijenjena dječjim vrtićima i osnovnim školama putem programa *Grow in Love (Rasti u ljubavi)*. Ovdje se usvaja cjeloviti pristup u aktivnom sudjelovanju u očuvanju našega zajedničkoga doma, olakšavajući veze »dom-škola-župa«.³¹

Uostalom, pitanje »skrbi za zajednički dom« sve je više u središtu u obrazovnim programima vrtića i osnovnih škola; primjerice, u Biskupiji Graz-Seckau, u Austriji, geslo *Preuzeti odgovornost za stvoreni svijet* odabran je kao jedno od četiri vodeća načela osnovnih škola.

³¹ Usp. <https://www.growinlove.ie/en>.

Neki pravci djelovanja

Vrtić

1. Poticati prirodnu znatiželju djece aktivnostima promatranja i istraživanja prirodnih i urbaniziranih okruženja, podržavajući njihova otkrića i pomažući im da shvate značajke stvarnosti u kojoj žive. Omogućiti im da ih izraze slikom, crtežom, glazbom, plesom. Pomagati im tim poticajnim praćenjem da cijene ljepotu i shvate kako nam je Bog sve darovao, ali nama je povjerena odgovornost za to.

2. Povjeriti djeci odgovornost za brigu o svom okolišu, počevši od učionice, i uključivati ih u inicijative koje donose poboljšanje, uključujući i estetsko. Uključiti roditelje u takve projekte.

3. Provoditi *Service-Learning* projekte koji se odnose na ekološka i socijalna pitanja primjerena uzrastu djece (školski vrt, recikliranje otpada, prehrana...).

4. Promicati, zajedno s roditeljima, vođene posjete parkovima, botaničkim vrtovima, didaktičkim (poučnim) farmama, okolišima značajnim po svojoj ljepoti. Pomagati im steći snažna iskustva u doticaju s prirodom. Izrađivati plakate, panoe, reljefe nadahnute proživljenim iskustvom i poštivanjem okoliša.

Osnovna škola

1. Provoditi programe obrazovanja o hrani, izbjegavajući teorijske ili strogo preskripcijske pristupe, dajući prednost aktivnom podučavanju i istraživanju, vodeći računa o tome da se učenike potakne na razmišljanje

o njihovu načinu prehrane, potičući pravilno, svjesno i odgovorno upravljanje vlastitom prehranom.

2. Proširivati horizont znanja i na druge stvarnosti, različite od vlastitih, u kojima znatan broj ljudi nema sredstava za pravilnu prehranu, pa čak i trpi glad. Hvata ti se u koštac sa čimbenicima koji koče cjeloviti razvoj i vode marginalizaciji, kao što su siromaštvo, nejednakost, nepismenost, izrabljivanje, rad djece, položaj žena...

3. Promicati istraživačke projekte o uvjetima životnoga, prirodnoga i društvenoga okruženja, radi analize njegove kvalitete i utvrđivanja problema; poticati aktivnosti u kojima se učenike odgaja da preuzmu na sebe brigu o tome okruženju; podučavati najnovijim tehnologijama i najboljim praksama na području recikliranja i odvajanja kućnog otpada.

4. Razviti osnovno razumijevanje da su ekološki problemi povezani s ljudskim potrebama (siromaštvo i drugo); zato bi se u nastavi trebalo također dotaknuti te vidove vezane uz okoliš kada se govori o siromaštvu, itd.

5. Poticati iskustva izravnog kontakta s prirodom, pospješujući otkrivanje ljepote i ravnoteže, koristeći sve jezike koji služe toj svrsi: slika, glazba, ples, igra, fotografija, sport. Organizirati poučne izlete i poticati na razmišljanje o tim iskustvima, upoznavajući djecu s idejom da su prirodna dobra Božji dar, ali nisu neograničena.

6. Promicati promjene u ponašanju u korist ljudskog zdravlja i zdravlja okoliša; provoditi kampanje podizanja svijesti namijenjene drugim učenicima, roditeljima, lokalnoj zajednici kako bi se potaknula bolja i umjerenija konzumacija hrane i predanost izbjegavanju rasipanja.

7. Provoditi programe suradnje, pa i na daljinu, među školama, dijeleći projekte i koristeći oruđa koja nude komunikacijske tehnologije.

5. SREDNJA ŠKOLA

*»Odgoj za odgovornost prema okolišu
može potaknuti načine ponašanja koji izravno
i bitno utječu na brigu za okoliš.«
(LS 211)*

Uvod i kontekstualizacija

Učiti etičkom razmišljanju i preuzimanju osobne odgovornosti nije dovoljno, treba učiti i kritičkom mišljenju. Društvo u kojem živimo odvojilo je etiku od prirodnog okoliša: potrebno je promijeniti perspektivu i proširiti etičku odgovornost na sva područja života, kako bi se promicalo ponašanja vođena namjerom stvaranja uvjeta potrebnih za očuvanje, oporavak i/ili promicanje života prema njegovu punom ostvarenju.

Obrazovanje u kojem se uči stjecati znanja, kritičkom razmišljanju, odgovornom interveniranju, uvjet je koji pomaže učenicima oblikovati jedinstvenu viziju i smjestiti se unutar prostora i vremena povijesti i geografije, ali i prirode i svemira. Kako znanstvena tako i humanistička izobrazba zajedno pridonose formiranju osobe koja je svjesna vlastita identiteta, povijesti, lokalnog i planetarnog položaja, mnogostrukih međuovisnosti koje povezuju prostore, vremenâ, društvâ, okruženjâ, te koja je sposobna preuzeti odgovornost. Na taj način iskustvo stečeno u školi i egzistencijalne potrebe pronalaze svoj pravi okvir, *škola postaje mjesto života i*

otvorenosti za vanjski svijet, učenje koje se traži dobiva smisao i osoba otkriva njegov smisao.

Bitni tekstovi o toj temi

- SV. IVAN PAVAO II., Enc. *Sollicitudo rei socialis* (30. prosinca 1987.), 34.
- SV. IVAN PAVAO II., Enc. *Centesimus annus* (1. rujna 1991.), 38-39.
- BENEDIKT XVI., Enc. *Caritas in veritate* (7. srpnja 2009.), 32, 48-51.
- BENEDIKT XVI., *Poruka za Svjetski dan mira 2012. – Odgajati mlade za pravdu i mir*, 1. siječnja 2012.
- FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 202-215.
- FRANJO, *Obraćanje sudionicima Svjetskog kongresa koji je priredila Kongregacija za katolički odgoj*, 21. studenoga 2015.
- FRANJO, Posin. apost. pobudnica. *Christus vivit* (25. ožujka 2019.), 222.

Dobre prakse

U sklopu *Service-Learninga* mogu se provoditi mnoge didaktičke i obrazovne aktivnosti. Na njima se, primjerice, nadahnjuje projekt *Yo puedo*: to je pedagoški model podijeljen u četiri faze (*Osjećati – Zamišljati – Djelovati – S drugima dijeliti*), koji dovodi učenike do empatičkog uživljanja u situacije, do toga da se služe svojom sposobnošću maštanja (imaginacije), da provode u djelo i dijele s drugima postignuta rješenja. Ovaj se model također primjenjuje na projekte osposobljavanja

za »ekološko građanstvo«, koji uključuju sve dimenzije i jezike ljudske osobe: jezik srca (*osjećati*), jezik glave (*maštati*), jezik ruku (*djelovati*) i jezik dijeljenja s drugima.

Treba isto tako istaknuti inicijative partnerstva između crkvenih i državnih obrazovnih ustanova. U Rumunjskoj je, primjerice, Grkokatolička gimnazija Eparhije Cluj-Gherla partner u nekim nacionalnim projektima o klimi, recikliranju i drugim aktivnostima povezanim s cjelovitom ekologijom, dok Grkokatolička teološka gimnazija »Sveti Bazilije Veliki« u arhieparchiji Alba Iulia i Făgăraș i Rimokatolički zavod »Sveti Josip« u Bukureštu promiču projekte i aktivnosti senzibilizacije za zaštitu zajedničkog doma u koje su uključeni učenici, primjerice prikupljanje otpada i pošumljavanje.

Vrijedi istaknuti također inicijative poput onih koje se provode u nadbiskupiji Belo Horizonte, gdje je 2019. godine pokrenut projekt *Desconstruindo muros, construindo pontes* (*Rušiti zidove, graditi mostove*) u koji se uključuje učenike osnovnih i srednjih škola kako bi im se pomoglo u individualnom i kolektivnom razmišljanju o ljudskoj stvarnosti u suvremenim vremenima.

Ostale zanimljive inicijative provode se u raznim biskupijama gdje je odlučeno da se odrede neki svećenici koji će proučavati encikliku i organizirati susrete u školama i župama kako bi se promicalo njezine sadržaje i utvrdilo odgovarajuća djelovanja za njihovu provedbu na terenu. Primjer je biskupija Banjul u Gambiji, gdje su, kao rezultat tih susreta, osnovane skupine učenika zadužene za šire upoznavanje svojih zajednica s temama enciklike.

Neki pravci djelovanja

1. Promicati multidisciplinarno nastavu cjelovite ekologije na temelju stalno ažuriranih znanstvenih podataka o promjenama u našem okruženju. Podučavati rješavanju problemâ održivosti okoliša zahva-ljujući umjerenosti, odgovornoj potrošnji i korištenju obnovljive energije. Ukazati na potrebu pribjegavanja kružnoj ekonomiji prirode, u kojoj se ne stvara otpad kako bismo se uhvatili u koštac s problemima održivo-sti okoliša i na taj način poticali skladan odnos između ljudi i prirode.

2. Učiti da razboriti ekološki pristup uvijek podra-zumijeva i promatranje društvenih, kulturnih, etičkih i pravnih vidova. Pomoći, primjerice, bolje razumjeti veze između ekoloških pitanja i socijalnih pitanja, kao što je siromaštvo, služeći se praktičnim slučajevima iz zemalja u razvoju (primjerice, smanjenje uroda zbog suše), ali i iz razvijenih zemalja (primjerice, povećanje razine mora uzrokuje prisilne migracije itd.).

3. Podučavati učenike i njihove obitelji o proble-mima socijalne i ekološke održivosti, planiranjem aktiv-nostî i događajâ s ciljem pobuđivanja većeg zanimanja i svijesti.

4. Podučavati i jačati osjećaj odgovornosti kod mladih kako bi prednjačili u promicanju ljudskog do-stojanstva, milosrđa, pomirenja, nenasilja, mira i održi-vog razvoja. Na znanstvenom području postoje izvrsni primjeri obrazovnih ponuda koje vode djeca, a koji ističu njihov potencijal kao nositeljâ promjene. Te bi inicijative trebalo provoditi u svim katoličkim školama, uključujući one koje se nalaze u zemljama s niskim pri-

hodima. Bilo bi korisno stvoriti internetske platforme za povezivanje učenikâ i razmjenu njihovih iskustava u vezi s projektima koji se odnose na održivost.

5. Promicati razmišljanja o etičkim i duhovnim korijenima ekoloških problema, polazeći od *Laudato si'*, s progresivnim razinama dubljeg proučavanja u srednjoj školi, uključujući sve sastavnice obrazovne zajednice.

6. Uspostaviti suradničke odnose i mreže sa specijaliziranim katoličkim udrugama kako bi se podržalo razvoj, provedbu i ocjenu obrazovnih inicijativa za obranu ljudskog dostojanstva i u prilog cjelovitoj ekologiji.

6. SVEUČILIŠTE

»Odgoj za okoliš proširio je svoje ciljeve. Dok je isprva uglavnom imao za cilj pružanje znanstvenih informacija, jačanje svijesti kod ljudi i sprječavanje rizika po okoliš, sada nastoji uključiti kritiku »mitova« suvremenosti, utemeljenih na funkcionalnom razmišljanju (individualizam, neograničeni napredak, konkurencija, konzumerizam, neregulirano tržište). Odgoj također nastoji obnoviti različite razine ekološke ravnoteže: unutaraju ravnotežu sa samima sobom, solidarnu ravnotežu s drugima, prirodnu ravnotežu sa svim živim bićima i duhovnu ravnotežu s Bogom.«
(LS 210)

Uvod i kontekstualizacija

Sveučilišta, mjesta obrazovanja mlađih naraštaja i primarno sjedište znanstvenih istraživanja za razvoj znanja i društva, pozvana su »obnoviti dijalog o načinu na koji gradimo budućnost planeta« (LS 14). Zato je od temeljne važnosti obrazovanje za cjelovitu ekologiju (LS 62; 124; 137) u kojem će se usmjeravati prema istinski održivoj razvojnoj politici i gospodarstvu za kvalitetu života, u korist svih naroda na Zemlji, a posebice najsiromašnijih.

Po svojoj naravi i poslanju sveučilište obuhvaća svijet znanja u njegovom ljudskom i božanskom značenju. Krajnji cilj mora biti boljitak svakog čovjeka i zajedničkoga doma. To se može konkretno postići poučavanjem da se na vlastitu izobrazbu gleda kao na znak veće

odgovornosti prema današnjim problemima, prema potrebama koje imaju najsiromašniji, prema skrbi za okoliš (LS 201; 210).

Stoga je ključni izazov (LS 162; 209) onaj koji se tiče sveučilišnih ustanova, posebice katoličkih, koje su pozvane raspoznati granice i nepravilnosti u upravljanju prirodnim dobrima te utvrditi i predložiti nove razvojne modele. Prijeko je potrebno ekološku, socijalnu, ambijentalnu, političku, ekonomsku, obrazovnu dimenziju integrirati u različite obrazovne planove i u kurikularan okvir različitih disciplina. Osim nastave (*prvo poslanje*) i istraživanja (*drugo poslanje*), sveučilište karakterizira – isto tako i u prvom redu – doprinos koji može dati društvenom poboljšanju zajednicâ u kojima djeluje. Stavljajući se u službu društva, sveučilištâ obavljaju svoje *treće poslanje*. Ona su, naime, pozvana na aktivnu interakciju s civilnim društvom i lokalnim poduzećima radi ostvarivanja općeg dobra.

Neka iskustva pokazuju kako cjelovita ekologija, upravo zbog snažne pozornosti koju posvećuje vezama, tvori glavnu os oko koje treba organizirati znanstveni rad i visoku naobrazbu. U sveučilišnom okruženju napose je ekološka osjetljivost u svojim izrazima temelj za interdisciplinarni dijalog (LS 81; 199), predstavljajući priliku za inovacije i nova profesionalna zanimanja.

U vezi s ovim trećim poslanjem, akademska zajednica ostvaruje suradnju s uvjerenjem u opredijeljenost cijeloga društva za učinkovito obrazovanje i podsjeća da »odgoj za okoliš trebao bi nam pomoći učiniti iskorak prema onom Misteriju, iz kojega ekološka etika crpi svoje najdublje značenje«; istodobno nudi »odgojitelje

koji su sposobni pedagoške putove jedne ekološke etike zasnovati tako da oni uistinu pomažu ljudima rasti u solidarnosti, odgovornosti i brizi, utemeljenoj na suosjećanju» (LS 210).

Bitni tekstovi o toj temi

SV. IVAN PAVAO II., Apostolska konst. *Ex corde Ecclesiae* (15. kolovoza 1990.).

BENEDIKT XVI., *Govor pripremljen za susret s predstavnicima Rimskog sveučilišta »La Sapienza«*, predviđen za 17. siječnja 2008.

FRANJO, Enc. *Laudato sí'* (24. svibnja 2015.) 14; 62; 81; 124; 137; 199; 201-215.

FRANJO, *Govor na susretu s predstavnicima svijeta škole i sveučilišta*, Papinsko katoličko sveučilište u Ekvadoru, Quito, 7. srpnja 2015.

FRANJO, *Obraćanje zajednici Portugalskog katoličkog sveučilišta*, 26. listopada 2017.

FRANJO, Apost. konst. *Veritatis gaudium* (8. prosinca 2017.), Uvod.

FRANJO, Posin. apost. pobudnica *Christus vivit* (25. ožujka 2019.), 222.

Dobre prakse

Na mnogim su katoličkim sveučilištima pokrenuti *Laudato si'* projekti »s ciljem da se objedini ponajbolje plodove danas dostupnog znanstvenog istraživanja, puštajući da nas dotaknu u dubini i pruže konkretan temelj etičkom i duhovnom putu koji slijedi« (LS 15). U svjetlu toga poziva, sveučilišta imaju zadatak mudro i kreativno razvijati istraživanja za ublažavanje čovjekova utjecaja na okoliš, nove modele održiva razvoja i solidarne načine života. Uprezanje operativnih mogućnosti i oruđa u tu svrhu traži jasno antropološko opredjeljenje, rast vrijednosti kao što su dijalog, poštenje i transparentnost u odlukama o stanju planeta i pravima današnjih i budućih naroda.

U tom je okviru nastao TROFIC (*Transdisciplinary Research on Food Issue Center* [*Transdisciplinarni centar za istraživanje pitanja vezanih uz hranu*]) kao rezultat međunarodne mreže sveučilištâ – na tragu mreže *Food and Human Dignity Network* (*Mreža za hranu i ljudsko dostojanstvo*) koju je pokrenuo FIUC (Međunarodni savez katoličkih sveučilišta) – sa sjedištem u Katoličkom sveučilištu Presvetoga Srca u Milanu.³²

Ovaj centar promiče i provodi, u skladu s kršćanskim shvaćanjem ljudskog bića i života, interdisciplinarne znanstvene aktivnosti o pitanjima vezanim uz teme održivosti okoliša, prehrane i pristupa hrani. Na sveučilišnoj razini postoje i inicijative kao što je ona Katoličkog sveučilišta u Ružomberoku u Slovačkoj

³² Usp. <https://centridiateneo.unicatt.it/trofic-home>.

koje u svoje redovne studijske programe uvrštava teme cjelovite ekologije, ili ona koju provodi *Pontificia Universidade Católica de Minas Gerais* u Belo Horizonteu koje je održivost postavilo kao stratešku temu za razdoblje 2017. – 2021. u svom *Plano de Desenvolvimento Institucional*: ovaj potonji, naime, predviđa konkretne akcije održivosti na akademskom, upravnom i operativnom području.

Papinska učilišta i sveučilišta u Rimu pokrenula su 2017. godine *Joint diploma in ecologia integrale* upravo kako bi širili *Laudato si'* viziju i poslanje.

Neki pravci djelovanja

1. Učiti buduće naraštaje i mlade znanstvenike da razmišljaju o ujedinjenom svijetu, zajedničkom projektu, objedinjujući temu brige za zajednički dom i održivost također u tečajevima sveučilišnog studija koji nisu strogo povezani s pitanjima zaštite okoliša.

2. Učiti studente da doživljavaju vlastitu izobrazbu kao znak veće odgovornosti s obzirom na današnje probleme, potrebe najsiromašnijih i brigu za okoliš. Potaknuti studente da se bave zanimanjima koja olakšavaju pozitivne promjene u okolišu i duboku kolektivnu promjenu potrebnu za postizanje ciljeva sadržanih u *Laudato si'*, uzimajući za uzor najbolje prakse održiva razvoja na međunarodnoj razini

3. Poticati kreativnost studenata nudeći im poticaje i alternativne poglede u odnosu na dominantne modele koji se nadahnjuju na tehnokratskoj paradi-

gmi, posebno u disciplinama najizloženijim riziku da ovu potonju uzmu kao jedinu referencu.

4. Jačati osjećaj odgovornosti kod studenata, uključujući ih u aktivnosti *Service Learninga* za širenje dobrih praksi vezanih uz održivost u raznim ljudskim djelatnostima, kao što su proizvodnja i pristup hrani, gospodarenje vodom, smanjenje otpada, obnovljive energije, tehnološke inovacije.

5. Razvijati interdisciplinarna istraživanja o održivosti koja vode računa bilo o trima njezinim dimenzijama (ekološka, društvena i ekonomska), bilo o poštivanju prirode, čovječanstva i našeg zajedničkog doma.

6. Proučavati teologiju stvaranja u odnosu ljudskog bića sa svijetom. Primjenjivati tečajeve iz teologije stvaranja koji služe produblivanju pojma »grijeha protiv stvaranja« i razumijevanju temelja skladnog odnosa između čovjeka i stvaranja.

7. Osnivati institute, unutar svakog sveučilišta, koji objedinjuju interdisciplinarna istraživanja o cjelovitoj ekologiji, o okolišu i o zdravlju planeta.

8. Osnivati međufakultetske ili međuodjelne skupine za razmišljanje i koordinaciju vezano uz održivost i cjelovitu ekologiju unutar pojedinog sveučilišta. Te bi skupine, sastavljene od predstavnika studenata, administracije, uprave i profesora, imale zadatak poboljšati Sveučilište (održivost u nabavama i procedurama, održivost u događajima i sporazumima s vanjskim tijelima, inovacije u kampusima, usmjeravanje praktične nastave, liturgija i profesionalna izobrazba na način koji je više u skladu s cjelovitom ekologijom...).

9. Pokrenuti i razvijati međunarodne istraživačke mreže u kojima se znanstvenici različitih znanstvenih vještina i različitih krajeva planeta mogu susretati i uspostaviti dijalog kako bi ponudili cjelovitu analizu sadašnjega društvenoga i kulturnoga scenarija.

7. TRAJNO OBRAZOVANJE

*»Plemenito je preuzimanje brige za stvoreni svijet
čineći male svakidašnje aktivnosti,
i upravo je divno kako odgoj
može postići stvarne promjene u načinu života.«
(LS 211)*

Uvod i kontekstualizacija

Obrazovanje je trajni proces koji nadilazi aktivnosti koje se provode specifično u obrazovnim institucijama i uključuje sve više subjekata u odrasloj dobi ili pojedina izvan takozvanih formalnih centara. To je prijeko potrebno osobi tijekom njezina života i obuhvaća različita područja života: profesionalno, privatno, obiteljsko, društveno i druga.

Obrazovanje za cjelovitu ekologiju, na poseban način, zahtijeva snažnu predanost promicanju načina života u njezinu znaku. Tom predanom zalaganju Katolička Crkva također može dati točno određen doprinos podsjećajući, s jedne strane, na nezaobilazan etički zahtjev zauzimanja konkretnih stavova brige i cjelovite skrbi za stvoreni svijet, a s druge, pomažući promicanju podučavanja *»kulturi skrbi«* (usp. LS 231), koja se može suprotstaviti logici *iskoristi i baci* i *kulturi odbacivanja* (LS 16).

Ostvarivati to zalaganje znači poticati ono ekološko obraćenje koje je usmjereno na duboku i trajnu pro-

mjenu »mijenjajući stilove života, modele proizvodnje i potrošnje, ustaljene strukture moći koje danas vladaju društvom« (LS 5). »Nadasve se mora promijeniti čovječanstvo« i u njemu mora sazreti »svijest o našem zajedničkom podrijetlu, našoj međusobnoj pripadnosti i budućnosti koja se dijeli sa svima« (LS 202). Zorno se vidi da »ekološko obraćenje, koje je potrebno da bi došlo do trajne promjene, ujedno je obraćenje zajednice« (LS 219), koja u »zdravom odnosu sa stvorenim svijetom« vidi konstitutivnu dimenziju »cjelovitoga osobnog obraćenja« (LS 218).

Ostvarenje toga zajedničarskoga ekološkog obraćenja zahtijeva zajedničko i koordinirano obrazovno zalaganje različitih društvenih čimbenika s ciljem »stvaranja ekološkog građanstva« (LS 211), odnosno promicanja i širenja, posebice među mladim naraštajima, novog modela odnosa između pojedinaca, društva i okoline, karakteriziranoga prevladavanjem individualizma, prihvaćanjem logike i stilova života obilježenih solidarnošću, odgovornošću i brigom. U kontekstu toga zajedničkog obrazovnog zalaganja, kršćanska je zajednica pozvana dati vlastit poseban doprinos, ponajprije zato što poziv da budemo čuvari stvorenoga svijeta kao Božjeg djela nije nešto opcionalno, a još je manje sporedan vid kršćanskoga iskustva.

Bitni tekstovi o toj temi

SV. IVAN XXIII., Enc. *Mater e magistra* (15. svibnja 1961.), 210-211.

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Dekr. *Apostolicam actuositatem* (18. studenog 1965.), 29.

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Past. konst. *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), 62.

SV. IVAN PAVAO II., Enc. *Laborem exercens* (14. rujna 1981.), 18.

BENEDIKT XVI., *Susret sa župnicima i klerom grada Rima*, 14. veljače 2013.

FRANJO, Apost. pobudnica *Evangelii gaudium* (24. studenoga 2013.), 171, 182, 183.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 59; 107; 164; 202-215; 219.

Dobre prakse

Horizont trajnog obrazovanja širok je i uključuje brojne aktivnosti. Možemo ovdje kao primjer spomenuti dva projekta koja su se pokazala uspješnima u vrlo različitim sredinama. Prvi je stvaranje *zajedničkih vrtova* s ciljem promicanja i potpore obrazovanja za poljodjelstvo i doticaja s prirodom, kao i provedbe djelovanja usmjerenih na dobrobit društva.

Druga vrijedna inicijativa s međugeneracijskoga gledišta jest inicijativa *bake i djedovi iz zajednice* u kojoj stariji volonteri pomažu djeci koja dolaze iz jednoroditeljskih obitelji ili iz sredina u kojima vladaju teške društveno-ekonomske prilike. Bake i djedovi putem mreže za podršku, akcijama praćenja u školi i rekre-

ativnim aktivnostima, pružaju bilo pojedinačnu bilo skupnu podršku djeci i osobama koje se teško nose s problemima. Na taj način bake i djedovi ne gube svoje vještine i znanja i, neizravno, idu u korak s vremenom zahvaljujući konstruktivnom dijalogu s djecom.

Nije malo biskupskih konferencija koje nastoje dati konkretan oblik, također na institucionalan i djelatan način, poruci sadržanoj u *Laudato si'*. Primjerice, Njemačka biskupska konferencija pretočila je 27. rujna 2018. godine tu poruku u dokument u kojem je sadržano deset preporukâ za djelovanje na dijecezanskoj razini, koje se kreću od senzibiliziranja i jačanja svijesti o odgovornosti do održiva upravljanja crkvenim poslovima i dobrima.³³

Stalno vijeće Brazilske biskupske konferencije, pak, osnovalo je 29. lipnja 2019. godine Biskupsku komisiju za cjelovitu ekologiju i rudarstvo koje ima za cilj provedbu i koordinaciju različitih crkvenih inicijativa na polju cjelovite ekologije, također u suradnji s vladinim, pravosudnim i zakonodavnim tijelima, s poslovnom zajednicom i civilnim društvom, ne gubeći iz vida etičke korijene i duhovne aspekte ekoloških problema.

Brojne su isto tako biskupske konferencije pri kojima su osnovana posebna tijela za razmišljanja o cjelovitoj ekologiji. Talijanska biskupska konferencija osnovala je, primjerice, u početku 2000. godine Radnu skupinu za očuvanje stvorenoga svijeta u sklopu Nacionalnog ureda za socijalne probleme i rad, s ciljem poticanja

³³ Usp. https://www.dbk-shop.de/media/files_public/jitvyqqly/DBK_5301001.pdf.

dublji proučavanja i promicanja Godišnjega studijskog dana. I u okviru Španjolske biskupske konferencije – s ciljem da se poruku sadržanu u *Laudato si'* širi različitim aktivnostima – osnovana je Radna skupina za cjelovitu ekologiju pri Biskupskoj komisiji za socijalni pastoral, u kojoj sudjeluje također *Cáritas*, *Justizia y Paz*, *Manos Unidas*, *Conferencia Española de Religiosos* i *REDES* (koordinacijsko tijelo katoličkih nevladinih organizacija za razvoj). U Španjolskoj se također osnivaju dijecezanske komisije za cjelovitu ekologiju.

Na lokalnoj razini treba spomenuti i druge inicijative, poput one Biskupije Uvira, u Demokratskoj Republici Kongo, koja je 2016. godine osnovala Biskupijski centar za zaštitu okoliša, s ciljem obnove uništenih ekosustava, borbe protiv onečišćenja okoliša, poticanja obrazovanja mladih za ekološka pitanja i promicanja korištenja alternativnih energija. Nadbiskupija Ottawa, u Kanadi, osnovala je 2006. godine *Creation Care Ministry* pri Uredu za socijalnu pravdu s ciljem provođenja djelovanja koja imaju za cilj senzibiliziranje i provedbu *Laudato si'*.³⁴ U Portugalu je u studenom 2017. godine osnovana udruga *Cuidar da Casa Comum*, povezana s mjesnom Katoličkom Crkvom, s ciljem širenja *Laudato si'* raznim djelovanjima.³⁵ Flamanske biskupije 2005. godine osnovala su *Ecokerk*,³⁶ tijelo posvećeno razvoju kršćanske vizije ekologije i njezinoj provedbi.

³⁴ Usp. <https://catholicottawa.ca/care-for-creation-of-god>.

³⁵ Usp. <https://casacomum.pt>.

³⁶ Usp. <https://netrv.be/ecokerk>.

U studenom 2015. nadbiskupija Atlanta objavila je zanimljiv *Laudato si' Action Plan* kojim se predlaže detaljnu primjenu enciklike.³⁷

Treba također istaknuti inicijativu *Église verte*,³⁸ koju je predložila Francuska biskupska konferencija zajedno sa Saborom pravoslavnih episkopâ Francuske, Francuskom protestantskom federacijom, Vijećem kršćanskih crkava u Francuskoj i u suradnji *Secours Catholique Caritas France*, *CCFD-Terre Solidaires* i *CERAS (Centre de recherche et d'action sociale de la Compagnie de Jésus)*. Pokrenuta je u rujnu 2017. godine, a cilj joj je potaknuti napredak kršćanskih zajednica u njihovim naporima prema ekološkom obraćenju putem eko-dijagnoze njihovih djelovanja, s nekoliko predloženih metodologijâ, na pet područja: slavlje i kateheza, građevine, zemljišta, stilovi života, lokalno i globalno zalaganje. I neke biskupije u Belgiji, Kanadi, Portugalu i Španjolskoj također su započele slično djelovanje. Proučava se mogućnost primjene slične inicijative na drugim područjima, kao što su katoličke škole, samostani i poduzeća.

Global Catholic Climate Movement (GCCM) zanimljiv je model mreže koja broji više od 900 katoličkih ustanova i tisuća vođa lokalnih zajednica, koja članovima nudi programe i sredstva kako bi stekli iskustvo ekološkog obraćenja i dobili pomoć u svojoj skrbi za stvoreni svijet. Skupina od dvadeset katoličkih organizacija, uključujući Manilsku nadbiskupiju, *Jesuit European*

³⁷ Usp. https://2nix922u0v5c1unycf149lry-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2019/11/laudato_si_actionplan.pdf.

³⁸ Usp. www.egliseverte.org.

Social Center (Europski socijalni centar Družbe Isusove) i *Argentine Catholic Action (Katolička akcija Argentine)*, pokrenuli su tu mrežu u siječnju 2015. godine nadahnuti viješću o predstojećoj enciklici; nekoliko ponuđenih programa povezano je s ekološkom duhovnošću, kao što je *Laudato si' duhovna obnova* i *Laudato si' Circles*, dok su drugi programi povezani s održivošću i zagovaranjem.³⁹ Posebice treba spomenuti projekt *Animatori Laudato si' GCCM-a*: to je *online* obrazovni program kojim se obrazovalo i osposobilo već više od 2 000 lokalnih čelnika u više od stotinu zemalja, podučavajući ih animaciji u njihovim biskupijama, župama ili zajednicama kako bi encikliku dublje proučili i provodili u djelo. Programom se od njih traži da organiziraju neki događaj u svojoj zajednici tijekom *Dana planeta Zemlje* ili *Vremena stvorenoga*, te pružaju stalnu podršku i *online* razmjenu među *Animatorima Laudato si'* diljem svijeta. Neke biskupije, kao što je Rimaska, surađivale su s GCCM-om na organiziranju personaliziranih tečajeva služeći se obrazovnim modelom *Animatora Laudato si'*.

Godine 2018. Upravno vijeće Međunarodne unije vrhovnih poglavarica (UISG) pokrenulo je kampanju *Sowing Hope for the Planet (Širiti nadu za planet)* koja ima za cilj pružiti svim redovničkim zajednicama i njihovim partnerima, suradnicima i mrežama razne prijedloge i sredstva za integriranje *Laudato si'* u njihove živote i službe.⁴⁰

³⁹ Usp. <https://catholicclimatemovement.global>.

⁴⁰ Usp. <https://www.sowinghopefortheplanet.org>.

Neki pravci djelovanja

1. Širiti načelo da se ljudski rast ne odvija linear-
no, kao puki biološko-psihički razvoj koji se kreće od
elementarnih oblika, ali se sve više obogaćuje sve do
određene dobi i opada postupnim gubitkom funkcija
prema završetku zemaljskog života. Sve životne dobi
karakterizira trajan proces stjecanja i gubitka, krize i
novih prilagodbi, kritičnih događaja i razvoja novih spo-
sobnosti kontrole događaja.

2. Poticati pokretanje struktura i metoda kojima je
cilj pomagati pojedincima i zajednicama u kontinuitetu
njihova cjeloživotna obrazovanja i osposobiti ih, tako-
đer putem oblika samoučenja, da mogu biti subjekti i
tumači svojega razvoja.

3. Dati prednost odgojno-obrazovnim pristupima
cjelovitoj ekologiji u kojima se ističe vrijednost primatel-
lja, motivirajući ih da izraze, podijele i usporede osobna
iskustva i vještine. Iskazati i ojačati svijest da su svi – u
kojem god da se stanju nalazili – bogatstvo za druge i
da je iz svakog iskustva i situacije moguće učiti i izvući
pouke za poboljšanje.

4. Prepoznati vrijednost obitelji kao povlaštena mje-
sta za trajan odgoj za cjelovitu ekologiju, za sve njezine
članove i naraštaje; podržati je u procesu rasta kao te-
meljnu stanicu društva.

5. Podržati međugeneracijske razmjene i suradnje:
djeca, mladi, odrasli i stariji mogu jedni druge obogatiti.
Stvoriti prostor za metode suradničkog učenja između
različitih dobnih skupina, podržavajući također inova-
tivne pristupe.

6. Boriti se protiv kulture eficientizma (težnja za postizanjem efikasnosti, učinkovitosti pod svaku cijenu, nap. prev.) i kulture koja počiva na logici *iskoristi i baci* u odnosu na sve vrste krhkosti: bolesnici, starije osobe, nevoljene i osobe u teškoćama. Osobe s invaliditetom zapravo predstavljaju vrlo važno društveno bogatstvo u pogledu cjelovite ekologije, priliku za svakodnevni susret s vrijednostima onoga što nije prolazno. Prevladati logiku pukog pomaganja, ravnodušnosti, napuštanja i pokretati inicijative senzibilizacije za dostojanstvo svih i svakoga pojedinoga.

8. NEFORMALNO OBRAZOVANJE I KULTURA SUSRETA

*»S druge strane, ima odgojitelja koji su sposobni odgojne putove jedne ekološke etike zasnovati tako da oni uistinu pomažu ljudima rasti u solidarnosti, odgovornosti i brizi, utemeljenoj na suosjećanju.«
(LS 210)*

Uvod i kontekstualizacija

Na obrazovnoj razini, nadahnjivati obrazovne politike na načelu etike skrbi znači stubokom preokrenuti prevladavajući tehnološki model u kojem se izgradnju (formaciju) izjednačava s obrazovanjem, a obrazovni proces svodi na stjecanje konceptualnih i proceduralnih znanja, kao da bi za ispravno djelovanje bilo dovoljno posjedovati samo znanstvena znanja. Izgradnja za etiku skrbi podrazumijeva organizaciju okruženja za učenje u kojima se praksa posvećivanja brige stječe iskustvom, preuzimanjem odgovornosti i osobnim zalaganjem.

Zadaća rasti u solidarnosti, odgovornosti i posvećivanju brige, dužnost je cijele obrazovne zajednice: *Za odgoj jednog djeteta potrebno je cijelo selo*, glasi afrička poslovice. *Odgojna je to zajednica* shvaćena kao vitalna mreža odnosâ, mjesto susreta gdje se svi osjećaju suodgovornima dajući svoj doprinos kao dar drugima. Pravo obrazovno iskustvo mora biti cjelovito i ne može uzeti u obzir niti jedno područje zasebno od drugih: obitelj, škola, župa, sportski klub, skupina mladih, kulturni centar itd. trebaju jedni druge. Grad koji

se smatra odgojno-obrazovnom zajednicom grad je u kojem ustanove rade zajedno, sklapaju *odgojno-obrazovni sporazum*, pomažu jedni drugima, stavljajući nove naraštaje u središte; ovo se središnje mjesto shvaća kao odnos povjerenja u sposobnosti djece i mladih na koje se gleda kao na aktivne subjekte i protagoniste koji svoj dar pružaju odraslima. Na temelju sinodskih radova iz 2018. godine, apostolska pobudnica *Christus vivit* u br. 243 također ukazuje na to kako je praćenje najmlađih na putu njihova rasta zadatak cijele zajednice.

Da bi njihov rast i razvoj bili uravnoteženi, djeca i mladi trebaju stjecati istinska iskustva susreta sa sobom, s drugima, sa svim stvorenim bićima, s Bogom. Glavni put za to, ako je na njemu osigurano dobro praćenje, jest *susret s onima koji su u stanju patnje*. Patnja drugih pomaže razviti ljubav i nježnost, otkriti vlastite slabosti i naše stanje bratstva. Drugi način je *otvorenost različitosti i mondijalnosti* koji pomažu odnjegovati osjećaj uzajamne pripadnosti, svijest da imamo zajedničko podrijetlo i sudbinu: svi dišemo isti zrak, svi koračamo istom zemljom, svojim jedinim zajedničkim domom. Ti nas načini pozivaju da razvijamo kulturu susreta i miran suživot u međusobnom slušanju kao pozitivan i kreativan odgovor na jalovo suprotstavljanje i beskorisno nasilje.

Usto, u ambijentima i aktivnostima neformalnog obrazovanja treba naglašavati odnos između zdravog okoliša i ljepote. Naučiti cijeniti i voljeti ljepotu pomaže otkriti vrijednost svega, svake osobe, stvorenoga svijeta i onoga što stoji iza toga, a to je njegov Stvoritelj.

Bitni tekstovi o toj temi

SV. IVAN XXIII., *Obraćanje sportašima sudionicima XVII. olimpijskih igara u Rimu*, 24. kolovoza 1960.

SV. PAVAO VI., *Govor o 50. obljetnici osnutka skautizma u Italiji*, 5. studenog 1966.

SV. IVAN PAVAO II., *Obraćanje europskim vodičima i izviđačima*, 3. kolovoza 1994.

FRANJO, Apost. pobudnica *Evangelii gaudium* (24. studenoga 2013.), 220; 223.

FRANJO, *Obraćanje prigodom zatvaranja IV. svjetskog obrazovnog kongresa Scholas Occurrentes*, 5. veljače 2015.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 202-215; 229-231.

FRANJO, *Video poruka prigodom Kongresa Scholas Occurrentes na Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu*, 2. – 5. srpnja 2017.

DIKASTERIJ ZA LAIKE, OBITELJ I ŽIVOT, *Dati najbolje od sebe. O kršćanskom pogledu na sport i osobu*, 1. lipnja 2018.

FRANJO, Posin. apost. pobudnica *Christus vivit* (25. ožujka 2019.), 242-247.

Dobre prakse

Skautizam je valjana »škola za mlade«: uči timskom duhu, nadilazi društvene slojeve, daje prednost *pedagogiji primjera* starijih koji imaju više iskustva. Nadalje, promovira život u doticaju s prirodom i njezino poštivanje, otkrivanje, igru, poštivanje pravila i zadane riječi. Prenosi, usto, ideale služenja, sveopćeg bratstva i mira;

nudi zdravu ravnotežu između života na otvorenom, rada rukama, zajedničkih igara i pjesama, duhovnog života, služenja zajednici i pomaganja ugroženima.

Na tragu programa *Scholas.Laudato*: Papinska zaklada *Scholas Occurrentes*, u suradnji sa *Skautskim pokretom*, odgaja mlade *Čuvare zajedničkog doma*, stvara mostove između neformalnih obrazovnih udruženja, škola i drugih stvarnosti koje su dio platforme *Scholas.social*.⁴¹ Priručnicima za aktivnosti i odgojno-obrazovnim radionicama promiče se provedbu konkretnih djelovanja za postizanje značajnih promjena u lokalnoj zajednici, ujedinjujući umjetnost, sport i nove tehnologije u službi *kulture susreta*. Mladi obrazuju djecu, a ovi potonji, pak, nude svoja znanja djeci iz škola koje u tome sudjeluju. U radionicama se razvija specifična problematika u vezi s cjelovitom ekologijom na temelju šest koraka: promatrati/kontemplirati, razmišljati, uključiti cijelu zajednicu, djelovati, ocjenjivati i slaviti. Svaka tema popraćena je umjetničkim i sportskim aktivnostima te se dijeli na internetu kako bi te dobre prakse bile svima vidljive.

Komisija za pravdu, mir i migracije Biskupske konferencije Angole i São Tomé izradila je Akcijski plan za zaštitu okoliša 2017. – 2019. u svjetlu enciklike *Laudato si'* koji sadrži sljedeće: aktivnosti upoznavanja šire javnosti s enciklikom putem radijskih emisija i konferencija/događaja; kampanje za senzibilizaciju i aktivnosti za razmišljanje i prikupljanje otpada; izrada *Manual de Educação Ambiental (Priručnik za obrazovanje za oko-*

⁴¹ Usp. <https://www.scholasoccurrentes.org/it>.

liš); inicijative u korist dijaloga s rudarskom industrijom; aktivnosti ekološkog odgoja i naobrazbe protiv tendencije devastiranja šuma. Ti su projekti popraćeni proslavama i obrazovnim i kulturnim aktivnostima usmjerenim na poticanje brige za stvoreni svijet kod vjernika i građana Angole.

CAFOD (Caritas Velike Britanije) usvojio je Dese-togodišnji strateški plan, nazvan *Our Common Home* (*Naš zajednički dom*) u kojem se usvaja pristup cjelovite ekologije, s posebnom pozornošću prema kulturi susreta i ekološkom obraćenju.⁴²

Biskupija Salford razvila je *Laudato Si' Centre project* potičući male, ali pozitivne korake u promicanju cjelovite ekologije također od pojedinaca i zajednica.⁴³

Mađarska je biskupska konferencija 2011. godine osnovala udrugu za zaštitu stvorenoga svijeta, nazvanu *Naphimnusz*, čiji je cilj aktivno pomagati i koordinirati mađarske katoličke zajednice oko skrbi za naš zajednički dom.⁴⁴

Nadalje, nije mali broj inicijativa neformalnog obrazovanja koje su pokrenule ženske redovničke zajednice. Možemo, među njima, spomenuti Sestre trećoredice sv. Franje u Kamerunu, koje su za razdoblje posvećenosti stvorenome svijetu 2018. godine organizirale niz odgojno-obrazovnih iskustava i djelovanja u zajednici i mjesnim školama, u cilju senzibiliziranja i promicanja

⁴² Usp. <https://cafod.org.uk/Campaign/Climate>.

⁴³ Usp. <https://www.dioceseofsalford.org.uk/the-laudato-si-centre>.

⁴⁴ Usp. <http://www.teremtesvedelem.hu>.

svijesti u raznim četvrtima, potičući stvaranje ambasadorâ i uzora drugima u sadnji drveća, u njezi, zaštiti, očuvanju i spašavanju našega zajedničkoga doma.⁴⁵ Sestre sv. Josipa (Sjedinjene Američke Države), raznim inicijativama rade, pak, na obrazovanju i umrežavanju kako bi se pružila mogućnost za veću svijest o važnosti održivosti; priredile su, primjerice, knjižicu od 30 sesija u kojoj djeca uče kako se brinuti za stvoreni svijet, surađujući s lokalnim institucijama i fakultetima.⁴⁶

Neki pravci djelovanja

1. Poticati konkretna iskustva u doticaju s okolinom koja pokreću »glavu, ruke i srce«. Iskustva koja dovode do poboljšanja, makar i malog, okoliša, popraćena trenutcima promišljanja i dijeljenja onoga što se zajedno doživjelo i naučilo.

2. Staviti djecu i mlade u središte, ne podržavajući egocentrizam, nego gledajući u njima aktivne subjekte, protagoniste društvenih i ekoloških promjena, slušajući njihove prijedloge i inicijative, prateći ih na putu konkretne realizacije.

3. Ne zakidati nove naraštaje za iskustva koja omogućuju »izravni doticaj s patnjom drugih ljudi«. To omogućuje razvijati ljubav i nježnost, otkrivati vrijednost vlastite patnje i smisao života, prepoznati vrijednost

⁴⁵ Usp. <http://tssfcameroon.org>.

⁴⁶ Usp. www.ssjphila.org.

drugoga, skrbiti za njega, izbjegavajući stavove odbacivanja, tipične za kulturu odbacivanja.

4. Promicati najširu interakciju s društvenom, kulturnom, ekonomskom, političkom i vjerskom zajednicom na mjesnom teritoriju, bez apriornih izuzeća, svjesni da sve odgaja ili ne odgaja, gradi ili uništava, ovisno o vrijednosnoj dimenziji kojom je nešto prožeto. Tako se pridonosi obnovi »obrazovnog sporazuma« između svih čimbenika društva.

5. Zanimati se za lokalne probleme, povezujući ih s globalnima. Razmišljati o pozitivnom ili negativnom utjecaju svakoga pojedinačnoga ponašanja, koje se također odnosi na globalnu razinu.

6. Posvetiti pozornost estetici okruženja i doticaju s prirodom. Postoji prisan odnos između sklada i zdravog okoliša. Predlagati trenutke kontemplacije prirode i ljepote, izražavati zahvalnost, zahvaljivati Bogu: to je sastavni dio cjelovita ekološkog obraćenja.

7. Promatrati kulturu poštivanja stvorenoga svijeta kao oruđe dijaloga i, ako je moguće, konvergencije kulturnih struja.

9. KATEHEZA

»Kad si postavimo pitanje o tome kakav svijet želimo ostaviti iza sebe, mislimo ponajprije na njegov opći smjer, njegovo značenje i njegove vrijednosti. Sve dok nas ne zaokupe ta dublja pitanja, ne vjerujem da će naša briga za ekologiju polučiti važne rezultate.«
(LS 160)

Uvod i kontekstualizacija

Kateheza je *proces odgoja u vjeri u kojem se njezin sadržaj prikazuje cjelovito i sustavno*, tako da njegovi primatelji mogu biti prosvijetljeni Kristovim otajstvom i aktivno sudjelovati u Crkvi, u djelu otkupljenja svijeta koje je on ostvario. Kateheza je također pozvana, *u svjetlu socijalnog nauka Crkve*, baviti se također pitanjem cjelovite ekologije.

Mnogo je *teoloških i duhovnih razloga* za predano zalaganje kršćanina oko ekologije. »Potrebno je poticati vjernike da žive na način koji je u skladu s njihovom vjerom [...] Ako je pogrešno shvaćanje vlastitih načela koji put dovelo do toga da smo opravdavali loše postupanje s prirodom, čovjekovo okrutno vladanje nad stvorenim svijetom ili ratove, nepravde i nasilja, kao vjernici trebamo priznati da na taj način

nismo bili vjerni blagu mudrosti koje smo bili dužni štiti i čuvati» (LS 200). Predano zalaganje u skrbi za zajednički dom *sastavni je dio kršćanskoga života* (usp. Drugo poglavlje LS-a).

Važno je u katehezi valorizirati *vezu s liturgijom*: ova potonja, svojim simbolima i obredima, prostor je u kojem vjernik doživljava samoga sebe kao stvorenje pred Stvoriteljem i značajan odnos sa stvorenim svijetom. U liturgijskim tekstovima nalazimo pozitivan stav prema stvaranju, tom Božjem djelu koje je u Kristu obnovljeno i otkupljeno, premda i dalje ostaje na putu koji vodi do punine. U liturgiji se preuzima prirodne elemente kako bi se izrazilo i učinilo prisutnim vazmeno otajstvo, posebno u sakramentima, koji su »povlašteni način na koji priroda biva preuzeta od Boga i pretvorena u sredstvo posredovanja nadnaravnog života [...] Euharistija je također izvor svjetla i poticaja za našu brigu za okoliš i usmjerava nas na to da budemo čuvari svega stvorenog svijeta» (LS 235; 236).

Kateheza je, zajedno s liturgijom, *odgoj za kršćanski život*; to, s gledišta cjelovite ekologije, zahtijeva promicanje izravnog doticaja s prirodom u zajedništvu s drugima.

Ne treba, naposljetku, podcjenjivati mogućnost da pitanje zaštite okoliša bude ujedno i *prilika za prvi navještaj kršćanske vjere za one koji ne vjeruju*. Mnoge osobe osjetljive na brigu za zajednički dom vode se u tome humanitarnim razlozima, željom za socijalnom pravdom i konkretnom brigom za budućnost. Aktivna suradnja vjernikâ u ovom zajedničkom projektu može

biti prilika, potaknuta od Duha Svetoga, da se dadne svjedočanstvo »nečeg većeg« što pokreće Gospodinove učenike također na području zaštite okoliša.

Bitni tekstovi o toj temi

Katekizam Katoličke Crkve, br. 279-314 (o Bogu Stvoritelju); br. 337-349 (o stvaranju vidljivog svijeta); br. 2402-2406 (o općoj namjeni dobara); br. 2415-2418 (o poštivanju cjelovitosti stvorenoga svijeta); br. 2419-2449 (o socijalnom nauku Crkve, gospodarskoj djelatnosti i socijalnoj pravdi, pravdi i solidarnosti među narodima, ljubavi prema siromašnima).

FRANJO, *Obraćanje sudionicima Međunarodnog kongresa o katezezi*, 27. rujna 2013.

FRANJO, Apost. pobudnica *Evangelii gaudium* (24. studenoga 2013.), pogl. IV.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), Drugo poglavlje, 213-217.

Dobre prakse

Postoje bezbrojni izvori i katehetski priručnici mjesnih crkava kojima je cilj rasvijetliti pogledom vjere pitanja koja pred nas stavlja cjelovita ekologija. U to se, među ostalim, ubraja objavljivanje vodiča *Eco-parish Guide. Bringing Laudato Si' to life del Global Catholic Climate Movement (GCCM)*, u kojem se vraća pažnju na župno područje.⁴⁷

⁴⁷ Usp. <https://catholicclimatemovement.global/eco-parish>.

Vrijedno je spomenuti i iskustva nekih talijanskih crkvenih tijela koja se već dugi niz godina bave *Pastorale dei nuovi stili di vita* (*Pastoralom novih načina života*): to je mreža razmišljanja i iskustava koja ima za cilj senzibilizirati kršćansku zajednicu oko tema brige za stvoreni svijet, uključujući se u sve ono što se u vezi s tim čini na biskupijskoj razini i prepoznajući vrijednost redovnih oblika pastoralnog života. Riječ je o djelatnom naviještanju vjere i kršćanskoj izgradnji koja je fleksibilna i primjenjiva u različitim sredinama.⁴⁸

Američka biskupska konferencija poduzela je razne aktivnosti za promicanje *Laudato si'*, uključujući programe: *Laudato Si' in the Parish*, koji imaju za cilj prenošenje informacija i resursâ te izgradnju (formaciju) o cjelovitoj ekologiji koji su namijenjeni također svećenicima i đakonima.

Biskupska konferencija Južne Afrike (SACBC) usvojila je 2019. godine pastoralni plan s nazivom *Evangelizirati zajednicu služeći Bogu, čovječanstvu i svemu stvorenomu* u kojem se ukazuje na to da kateheza, još od svojih prvih etapa, mora uključivati građu o daru stvaranja i našoj od Boga danoj odgovornosti za skrb za okoliš, osiguravajući također da se u župi promiče izgradnja osoba, a napose pastoralnih radnika, za brigu za stvoreni svijet.⁴⁹

⁴⁸ Usp. <https://reteinterdiocesana.wordpress.com/rete>.

⁴⁹ Usp. <https://sacbc.org.za/Pastoral%20Plan%20-%20CIE%20proof.pdf>.

U Nadbiskupiji Belo Horizonte tekst enciklike *Laudato si'* uključen je u programe vjeronauka od 2016. godine, s ciljem širenja njegove poruke.

Neki pravci djelovanja

1. Na putovima naviještanja vjere i kršćanske izgradnje bitno je dati prostor prvom članku *Vjeronauka*, važnom referencom za svaku ispravnu teologiju stvaranja.

2. Kao glavne teološke točke koje treba dublje istražiti u katehetskom radu i egzistencijalnoj obradi vjere predlaže se sljedeće:

- a) *Otajstvo stvaranja* u mudrosti biblijskih izvješća pobuđuje čuđenje i divljenje.
- b) *Bog je Svemogući Otac i Stvoritelj* i odnos s njim, u Isusu Kristu i u Duhu Svetomu, ponovno stavlja čovjeka na njegovo mjesto i u njemu budi dar straha Božjega.
- c) *Izraz »stvoreno«* izražava nešto više od izraza »priroda«: ta svijest omogućuje čovjeku da pristupa svijetu i stvorenjima ne kao stvarima koje treba posjedovati, nego kao Božjim darovima koje treba poštivati, njegovati i valorizirati.
- d) *Čovjek – vrhunac stvaranja i čuvar vrta*: ako se s jedne strane to ljudsko biće postavlja u kvalitativno drukčiji položaj u odnosu na druga bića, s druge se od njega traži da bude odgovoran čuvar, koji se odlučno kloni stanovita *devijantna antropocentrizma*.

- e) *Stvoreni svijet »na putu« prema konačnom savršenstvu* daje prostor razmišljanju o misteriju zla i povlači za sobom pitanje ljudske slobode, koja može dati svoj inteligentan doprinos pozitivnoj evoluciji, ali može dodati i nova zla.
- f) *Isus Krist, prvorođenac stvaranja*, Put je koji je Otac dao da čovjek može svoj život živjeti u snazi Duha u odnosu bratstva sa svim stvorenjima koja čekaju preobraženje svijeta. Prianjanje uz vjeru u Sina Božjega koji je postao čovjekom iz ljubavi, predstavlja teološki razlog koji se nudi kršćaninu kako bi mogao cijeniti stvarnost svijeta.

3. U okviru kateheze, etičke implikacije ekološkog pitanja moraju se staviti u širi okvir moralnog učenja Crkve, predstavljena u trećem dijelu Katekizma Katoličke Crkve.

4. Kateheza mora pomoći odgovornom prepoznavanju ometajućih stavova (negiranje problema, ravnodušnost, lagodna rezignacija, slijepo povjerenje u tehnološka rješenja...) kako u osobnom životu tako i u životu zajednice.

5. Kateheza može pružiti razloge za obraćenje u različitim razinama ekološke ravnoteže: unutarnjoj, solidarnoj, prirodnoj i duhovnoj.

6. Omogućavajući kršćanima steći svijest da moraju obvezno živjeti svoj poziv čuvara Božjeg djela, kateheza ih podržava u odluci da djelatno skrbe za zajednički

dom na svim razinama: osobni načini života, prijedlog novih zajedničkih djelovanja, zalaganje za aktivno građanstvo i socijalnu i političku borbu u nacionalnim i međunarodnim organizacijama.

10. EKUMENSKI DIJALOG

»Ne možemo ipak ignorirati činjenicu da su i izvan Katoličke Crkve druge Crkve i kršćanske zajednice – kao i druge religije – izrazile duboku brigu i pružile dragocjena razmišljanja o tim temama koje su nam svima na srcu. Kako bih naveo samo posebno važan primjer, ukratko ću podsjetiti na doprinos dragoga ekumenskog patrijarha Bartolomeja, s kojim dijelimo nadu u puno crkveno jedinstvo.«
(LS 7)

Uvod i kontekstualizacija

Briga o zajedničkom domu izvrsno je područje dijaloga i ekumenske suradnje. Od 1989. godine Ekumenski carigradski patrijarhat ustanovio je Dan molitve za očuvanje stvorenoga svijeta, koji se slavi 1. rujna. Anglikanska zajednica, Svjetska zajednica reformiranih crkava i Ekumensko vijeće Crkava posvećuju toj temi razdoblje od 1. rujna do 4. listopada, nazvano *Vrijeme stvorenoga*. Godine 2016. papa Franjo ustanovio je *Svjetski dan molitve za skrb o stvorenom svijetu*, određivši da se ima slaviti 1. rujna svake godine,⁵⁰ a 2019. pozvao je Crkvu da slavi *Vrijeme stvorenoga*,⁵¹ izrazivši nadu

⁵⁰ *Pismo prigodom uspostave Svjetskog dana molitve za skrb o stvorenom svijetu* od 6. kolovoza 2015.

⁵¹ FRANJO, *Poruka za Svjetski dan molitve za skrb o stvorenom svijetu*, 1. rujna 2019.

ne samo da će ta slavlja izraziti sve veće zajedništvo s Pravoslavnom Crkvom, nego da će se u njih uključiti druge Crkve i crkvene zajednice, te da će se slaviti u suglasju s inicijativama koje Ekumensko vijeće Crkava promiče na tu temu.

Suradnja među kršćanima različitih crkava u pogledu izazovâ koji su posljedica trenutačne ekološke krize (molitvom, senzibilizacijom, obrazovanjem, konkretnim inicijativama) predstavlja izvrstan primjer zajedničkoga hoda, što omogućuje steći iskustvo jedinstva koje nas veže jedne s drugima. Ta se suradnja mora također neprestano promicati na razini biskupskih konferencija i pojedinih biskupija.

Bitni tekstovi o toj temi

SV. IVAN PAVAO II. I BARTOLOMEJ, *Zajednička izjava*, Venecija, 10. lipnja 2002.

BENEDIKT XVI., *Poruka za Svjetski dan mira 2010.* – *Ako želiš njegovati mir, čuvaj stvoreno*, 1. siječnja 2010.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 7-9; 14; 63; 64; 111; 216; 222.

FRANJO, *Pismo prigodom uspostave Svjetskog dana molitve za skrb o stvorenom svijetu* od 6. kolovoza 2015.

FRANJO I PATRIJARH MOSKVE I CIJELE RUSIJE KIRIL, *Zajednička izjava* (12. veljače 2016.), 11; 17.

FRANJO I BARTOLOMEJ I., *Zajednička poruka u povodu Svjetskog dana molitve za skrb o stvorenom svijetu*, 1. rujna 2017.

FRANJO, *Poruka Njegovoj Svetosti Bartolomeju I. povodom međunarodnog simpozija »Toward a Greener*

Attica: Preserving the Planet and Protecting its People« (Atena, 5. – 8. lipnja 2018.), 28. svibnja 2018.

Dobre prakse

Što se tiče *Vremena stvorenoga*, kao plod ekumenske suradnje koja uključuje Dikasterij za promicanje cjelovitoga ljudskoga razvoja, *Global Catholic Climate Movement (Globalni katolički klimatski pokret)* Svjetsko vijeće Crkava i druge, pokrenuta je mrežna stranica *SeasonOfCreation.org* koja na godišnjoj bazi pruža posebne izvore za proslavu toga vremena. Po uzoru na Molitvenu osminu za jedinstvo kršćana, mjesnim se Crkvama nudi izvor zajedničke molitve na jednu godišnju temu kao i izvore za konkretna djelovanja koja treba poduzeti na polju skrbi o stvorenome svijetu.

U Brazilu je za korizmu 2016. godine Nacionalno vijeće kršćanskih Crkava pokrenulo kampanju bratstva o temi *Zajednički dom, naša odgovornost. Laudato sí'* u cijelosti je ugrađen u temeljni tekst kampanje bratstva, a tijekom cijela korizmena razdoblja u raznim Crkvama koje su se priključile kampanji, organizirani su tečajevi o temama nadahnutim enciklikom. Nadalje, na Cvjetnicu je osnovana Ekumenska zaklada za solidarnost, plod ekumenske kolekte za podupiranje raznih društvenih i ekoloških inicijativa. Kampanji ekumenskog bratstva priključili su se Brazylska biskupska konferencija, Brazylska evangeličko-luteranska Crkva, Ujedinjena episkopalna Crkva Brazila, Ujedinjena prezbiterijanska Crkva, Sirojska pravoslavna Crkva iz Antiohije, Ekumenski centar za

službe evangelizacije i obrazovanje puka, *World Vision* Brazil i Brazilski baptistički savez.

U raznim zemljama u kojima žive pripadnici različitih kršćanskih crkava razvile su se suradnje u zagovaranju i nekim kampanjama (u Njemačkoj je to slučaj s *Misereor* i *Brot für die Welt*). U Južnoj Africi, iz ekumenske suradnje potekla je nevladina udruga *Bench Marks Foundation*, posvećena proučavanju pitanja koja se odnose na politiku, svijet gospodarstva, ponašanje multinacionalnih kompanija u toj zemlji: Zaklada izrađuje izvještaje i aktivna je u zagovaranju.

Prigodom Svjetskog dana molitve za skrb o stvorenome svijetu, 1. rujna 2017. godine, papa Franjo i ekumenski patrijarh Bartolomej I. objavili su zajedničku Poruku u kojoj poručuju da »ujedinjeni istom brigom za svijet koji je Bog stvorio i priznajući da je zemlja zajedničko dobro, usrdno pozivamo sve ljude dobre volje da dana 1. rujna izdvoje vremena za molitvu za okoliš. O toj prigodi želimo zahvaliti dobrohotnom Stvoritelju za veličanstven dar stvorena svijeta i obvezati se da ćemo za njega skrbiti i čuvati ga radi budućih naraštaja. Naposljetku, znamo da radimo uzalud ako Gospodin nije uz nas (usp. Ps 126/127), ako molitva nije u središtu našega promišljanja i proslava. Naime, cilj naše molitve jest promijeniti način na koji promatramo svijet kako bismo promijenili način na koji se ophodimo prema njemu. Cilj koji si postavljamo jest smoći hrabrosti prihvatiti veću jednostavnost i solidarnost u našem načinu življenja«.

Talijanska biskupska konferencija, u povodu Dana molitve za skrb o stvorenom svijetu (1. rujna), svake godine izrađuje poruke dviju komisija: za socijalne probleme i rad, pravdu i mir te ekumenizam i dijalog.⁵²

Neki pravci djelovanja

1. Ojačati ekumensku suradnju između različitih Crkava i kršćanskih zajednica na polju cjelovite ekologije, praktičnim prijedlozima kao što su post, hodočašća, seminari, kampanje za dezinvestiranje ili reinvestiranje, financiranje zajedničkih projekata...

2. Organizirati i nastaviti s ostalim Crkvama i crkvenim zajednicama priređivati molitvene susrete u povodu *Svjetskog dana molitve za skrb o stvorenom svijetu* (1. rujna) ili *Vremena stvorenoga* (1. rujna – 4. listopada).

3. Nastaviti suradnju s drugim Crkvama i zajednicama u promicanju aktivnosti senzibilizacije i odgoja i naobrazbe na temu brige za stvoreni svijet, kako bi se ostvarivalo konkretne projekte humanitarne i razvojne suradnje (primjerice u vezi s pristupom vodi).

⁵² Usp. https://lavoro.chiesacattolica.it/category/ambiti/custodia-del-creato/?cci_cat=373.

11. MEĐURELIGIJSKI DIJALOG

»S obzirom na složenost ekoloških kriza i njezinih mnogostrukih uzroka, moramo shvatiti da rješenja neće doći samo od jednog načina tumačenja i preobrazbe stvarnosti. Nužno je pribjeći također različitim kulturnim bogatstvima narodâ, umjetnosti i poeziji, duhovnom životu i duhovnosti. Ako se doista želi stvoriti ekologija koja će nam omogućiti popraviti sve što smo uništili, tada se nijedna grana znanosti i nijedna vrsta mudrosti ne smije izostaviti, pa ni ona religijska sa svojim vlastitim jezikom.«
(LS 63)

Uvod i kontekstualizacija

Prijeko je potrebno da se vjernici različitih religija ujedine u naporima oko promicanja ekološki odgovornoga društvenoga poretka utemeljena na zajedničkim vrijednotama. Primjeri za to su brojne izjave različitih religija o klimatskim promjenama.⁵³

U *Laudato si'* papa Franjo naglašava žurnost i važnost dijaloga sa svim religijama vezanog uz brigu za naš

⁵³ Usp. *The Time to Act is Now: A Buddhist Declaration on Climate Change*, 14. svibnja 2015. *Buddhist Climate Change Statement to World Leaders*, 29. listopada 2015. *Islamic Declaration on Climate Change*, 18. kolovoza 2015. *Hindu Declaration on Climate Change*, 23. studenoga 2015. LYNN WHITNEY, *Faith Based Statements on Climate Change*, 2012.

zajednički dom (usp. LS 7; 14; 63; 64; 111; 216; 222), tvrdeći da je ekološka kriza u biti duhovan problem i da je međureligijski dijalog od temeljne važnosti za njegovo rješavanje. Sama zabrinutost zbog srozavanja okoliša ima međureligijsku dimenziju: religije posjeduju mudrost koja može pomoći ostvariti one promjene u našem načinu života koje su prijeko potrebne za prevladavanje pogoršanja uvjeta na planetu. »Sve je povezano, i svi mi ljudi ujedinjeni smo kao braća i sestre na divnom hodočašću, povezani ljubavlju koju Bog ima prema svakom stvorenju i koja nas povezuje također međusobno, nježnom ljubavlju, s bratom Suncem, bratom Mjesecom, sestrom Rijekom i majkom Zemljom« (LS 92). Međusobna povezanost i međuovisnost ljudi i prirode poziv su svima da nadiđu razlike u klasi, vjeroispovijedi, rasi ili kulturi, da zajedno rade na zaštiti zdravlja obiteljskog doma ljudi, sada i za buduće naraštaje. Da bi se shvatilo tu viziju, moramo suočiti ljude s njihovim odgovornostima.

Bitni tekstovi o toj temi

SV. IVAN PAVAO II., *Poruka za Svjetski dan mira 1990.* – *Mir s Bogom Stvoriteljem, mir sa svim stvorenjima*, 1. siječnja 1990.

BENEDIKT XVI., Enc. *Caritas in veritate* (29. lipnja 2009.), 48; 51.

BENEDIKT XVI., *Poruka za Svjetski dan mira 2010.* – *Ako želiš njegovati mir, čuvaj stvoreno*, 1. siječnja 2010.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 7; 14; 63-64; 111; 216; 201; 222.

FRANJO, *Poruke u povodu Svjetskog dana molitve za skrb o stvorenom svijetu*, 1. rujna 2015. – 2019.

SAVEZ AZIJSKIH BISKUPSKIH KONFERENCIJA, *Prema odgovornoj brizi za stvoreni svijet. Azijski kršćanski pristup*, 2015.

Zajednička izjava Komisije Svete Stolice za vjerske odnose sa židovstvom i Velikog izraelskog rabinata za odnose s Katoličkom crkvom, Rim, 2010., br. 5.

KOMISIJA ZA VJERSKE ODNOSI SA ŽIDOVSTVOM, »Perché i doni e la chiamata di Dio sono irrevocabili (Rim 11,29) – Riflessioni su questioni teologiche attinenti alle relazioni cattolico-ebraiche«, (»Ta neopozivi su dari i poziv Božji! (Rim 11,29) – Razmišljanja o teološkim pitanjima vezanima uz odnose između katolika i Židova«), 10. prosinca 2015., 46.

FRANJO, *Obraćanje sudionicima simpozija koji su priredili Organizacija Sjedinjenih Američkih Država i Institut za međureligijski dijalog iz Buenos Airesa*, 8. rujna 2016.

Dokument o ljudskom bratstvu za svjetski mir i zajednički suživot, koji su u Abu Dhabiju potpisali papa Franjo i veliki imam Al Azhara Amhad Al Tayyib, 4. veljače 2019.

FRANJO, *Obraćanje sudionicima konferencije »Religije i ciljevi održivog razvoja (Sustainable Development Goals – SDG)«*, 8. ožujka 2019.

FRANJO, Posin. apost. pobudnica. *Querida Amazonia* (2. veljače 2020.), 106-110.

Dobre prakse

Papinsko vijeće za međureligijski dijalog istaknulo je doprinos međureligijskoga dijaloga u borbi protiv ekološke krize u porukama sadržanim u čestitkama koje svake godine upućuje u povodu velikih blagdana drugih religija, kao i na različitim konferencijama koje su imale za temu ekološku krizu i potrebu za dijalogom i suradnjom.⁵⁴

Brojne su, k tome, inicijative koje organiziraju mjesne Crkve s ciljem poticanja osjetljivosti prema cjelovitoj ekologiji putem međureligijskoga dijaloga. Primjerice, Turska katolička biskupska konferencija osnovala je *Laudato si' grupu (Laudato si' Grubu)* u čije su molitvene aktivnosti i aktivno zalaganje za brigu o našem zajedničkom domu također uključeni i mladi pravoslavci i muslimani s ekološkom osjetljivošću. Nadbiskupija u Edmontonu, u Kanadi, provela je brojne ekumenske i međureligijske aktivnosti koje su vezane uz cjelovitu ekologiju.⁵⁵

⁵⁴ Usp. <https://www.pcinterreligious.org> i http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/interelg/index_it.htm.

⁵⁵ Usp. <https://caedm.ca/Ecumenical>.

Neki pravci djelovanja

1. Poticati proročki, kontemplativan i umjeren stil života.

2. Obnoviti svijest o povezanosti između čovječanstva i prirode, također svetim tekstovima različitih religija, kako bi je se pretočilo u svakodnevni život.

3. Skrbiti za zdravlje i održivost planeta zajedničkim odgojno-obrazovnim programima u cilju jačanja ekološke svijesti te promicati zajedničke inicijative uz puno uključivanje vjernikâ različitih religija, koji žive i rade rame uz rame jedni s drugima.

4. Poticati veću međureligijsku suradnju u rješavanju ekoloških problema, sa sviješću da je univerzalna solidarnost prijeko potrebna za ujedinjenje ljudske obitelji u traženju cjelovita i održiva razvoja.

5. Promicati zajedničko zalaganje s vjernicima drugih religija i promjenu stavova i načina života, povratkom na one vjerske vrjednote koje stvaraju novu ekološku svijest.

12. KOMUNIKACIJA

»On [sv. Franjo] je razgovarao s cijelim stvorenim svijetom, propovijedao je čak i cvjetovima i pozivao ih da hvale Gospodina kao da su razumni.«
(LS 11)

Uvod i kontekstualizacija

Poput Asiškog siromaha, papa Franjo potiče sve nas da prirodi i okolišu pristupamo sa *čuđenjem i divljenjem*, da komuniciramo sa svijetom *jezikom bratstva i ljepote*. U *Laudato si'* analizira se *ekologiju medijâ* s obzirom na tehnokratsku paradigmu, denuncirajući sveprisutnost medija i interneta (usp. LS 47), ali istodobno nas se poziva da shvatimo žurnost njihove uporabe za promicanje *ekološkog obraćenja*, kao paradigmatške promjene, izlazeći iz okvira eficientističke i logike brzih i neposrednih rezultata (usp. LS 181). »Naime, čovjek to više raste, sazrijeva i posvećuje se što više ulazi u odnose, izlazeći iz samoga sebe kako bi živio u zajedništvu s Bogom, s drugima i sa svim stvorenjima. Na taj način, on u svome životu usvaja onu trinitarnu dinamiku koju je Bog utisnuo u njega u trenutku stvaranja. Sve je povezano, i to nas poziva da sve više rastemo u duhovnosti globalne solidarnosti, koja izvire iz otajstva Presvetoga Trojstva« (LS 240).

Od kritike *despotskog i devijantnog antropocentrizma* do prijedloga ekološkog obraćenja za globalno građanstvo (usp. LS 216-221), leksik onoga *biti-u-odnosu* i komunikacije je sveprisutan, jednako kao i riječ *dijalog* i izraz *stupiti u dijalog*. Predlaže se cjelovita relacijska vizija koja se putem pet osjetila smješta u društvene odnose, između čovjeka, prirode i stvorenjâ. Globalna je to perspektiva u kojoj se kritizira instrumentalizaciju i eksploataciju, mentalitet *iskoristi i baci*. »Komunikacijsko onečišćenje« denuncira se kao »svojevrсно onečišćenje duha« (LS 47) i doziva u pamet *skrb za medijsko okruženje*. »Današnja nam sredstva društvene komunikacije omogućuju međusobnu komunikaciju i dijeljenje našeg znanja i osjećaja s drugima. Ipak, ona nas katkad onemogućuju da stupimo u izravan dodir s tjeskobom, strahovima i radostima drugih, kao i složenosti njihova osobnog iskustva« (LS 47).

Postoji duboka analogija između brige za zajednički dom i komunikacije: oboje se temelji na zajedništvu, na relacionalnosti, na povezanosti svih i svega. Komunicirati znači imati nešto zajedničko s drugima što nas povezuje, dijeliti s drugima; otud potreba da postanemo svjesni koliko smo svi međusobno povezani na svim razinama: etičkoj, društvenoj, ekonomskoj, političkoj i obrazovnoj.

Komunikacija je istodobno ključna točka, sredstvo i životno okruženje; u središtu je rasprave o ekologiji između čovjeka i prirode; to je okružje međugeneracijske razmjene, za razmjenu i prenošenje vrjednota (papa Franjo je medije definirao kao okruženje – digi-

talno okruženje i komunikacijsko okruženje).⁵⁶ Ona je ujedno jedno od mjesta na kojem se odigrava *ekološko obraćanje*: poštivanje stvorenog svijeta tako postaje osnovno načelo koje pripada etici komunikacije.

Različita sredstva komunikacije imaju, naime, zadatak dozvati u svijest i istaknuti veze između čovjekove sudbine i prirodnog okoliša, kako bi potaknula građane na odgovornost, jer oni nisu samo ti koji troše dobra planeta, nego su i odgovorni čuvari planeta. Koliko je samo taj pristup dalek praksi širenja dezinformacija i pribjegavanja takozvanim lažnim vijestima (*fake news*)! Tako komunikacija, koja može negativno utjecati na mentalitet, može također širiti ekološku etiku, postajući mjestom i oruđem za razvoj *globalnog ekološkog građanstva* proizvodnjom, prikupljanjem, dijeljenjem, prenošenjem i širenjem raspravâ, dobrih praksi, iskustava i mudrosti narodâ, pomažući ponovno otkriti da je sve ujedinjeno i povezano i pozivajući nas da *stupimo u zajedništvo* (usp. LS 65).

Bitni tekstovi o toj temi

PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE,
Etika u oglašavanju (Etica nella pubblicità) (22. veljače 1997.), 17.

SV. IVAN PAVAO II., *Kateheza na općoj audijenciji*, 17. siječnja 2001.

⁵⁶ *Poruka za 48. svjetski dan društvenih komunikacija: »Komunikacija u službi istinske kulture susreta«, 1. lipnja 2014.*

BENEDIKT XVI., *Poruka za Svjetski dan mira 2010.* – *Ako želiš njegovati mir, čuvaj stvoreno*, 1. siječnja 2010.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 1; 47-49; 68; 79; 84; 92; 127; 162; 213-227.

FRANJO, *Pismo prigodom Svjetskog dana molitve za skrb o stvorenom svijetu*, 6. kolovoza 2015.

FRANJO, Posin. apost. pobudnica *Christus vivit* (25. ožujka 2019.), 86-90.

Dobre prakse

Prvi korak prema ispravnoj komunikaciji *Laudato si'* jest osigurati pristup enciklici; to konkretno znači prevesti je na različite jezike kako bi došla do što većeg broja ljudi, kao što su to učinile brojne biskupske konferencije i mjesne Crkve, kao na primjer u Pakistanu gdje je prevedena na urdu, zatim u Etiopiji, Bangladešu...

Brojne su mrežne stranice koje kao okosnicu imaju *Laudato si'*, kao što je mrežna stranica <http://www.laudato-si.net/it/>, s izvorima dostupnim za razumijevanje, dublje proučavanje, komuniciranje i razmjenu iskustava i dobrih praksi vezanih uz tu encikliku ili Mreže zajednicâ *Laudato si'*, <https://comunitalaudatosi.org/>. Riječ je o inicijativi koja predlaže osnivanje zajednica u duhu enciklike za promicanje ekološkog obraćenja i globalnoga građanstva.

Brojne su biskupske konferencije poradile na promicanju učinkovite komunikacije s obzirom na *Laudato si'*. U njih se ubraja Biskupska konferencija Sjedinjenih Američkih Država koja je na nacionalnoj razini distribuirala različite izvore (vodiče, videozapise...), usvojiv-

ši kao prioritet planiranja za razdoblje 2017. – 2020. geslo *Podučavanje i promicanje cjelovite ekologije, s posebnom pozornošću prema srozavanju okoliša i njegovu utjecaju na živote najugroženijih*; može se ovdje spomenuti i program *Laudato si' Advocates*,⁵⁷ i razna oruđa za širenje načina primjene enciklike u svakodnevnom životu⁵⁸ u obiteljima⁵⁹ ili putem kampanja na društvenim mrežama i blogova.⁶⁰

Poljska biskupska konferencija, u suradnji s *Caritas Polska* i *Global Catholic Climate Movement*, podijelila je milijune letaka s molitvom *Laudato si'* u župama diljem zemlje kako bi se molilo za klimatski samit COP24 Ujedinjenih naroda koji je održan u Katovicama u prosincu 2018. godine.

Kanadska biskupska konferencija objavila je vodič o *Laudato si'*.⁶¹

Katolička Crkva na Malteškim otocima osnovala je 2003. godine Komisiju za skrb o stvorenom svijetu koja promiče razne aktivnosti objavljivanjem informa-

⁵⁷ Usp. <http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/environment>.

⁵⁸ Usp. <http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/environment/upload/laudato-si-discussion-guide.pdf>.

⁵⁹ Usp. <http://www.usccb.org/issues-and-action/human-life-and-dignity/environment/upload/Laudato-Si-Bulletin-Insert.pdf>.

⁶⁰ Usp. <https://togoforth.org>.

⁶¹ Usp. https://jesuitforum.ca/wp-content/uploads/2019/06/outil_de_dialogue_laudato_si_2.pdf.

ativnog materijala, radijskim emisijama, konferencijama i drugo.⁶²

Godine 2018. osnovana je Skupina za ekologiju iz San Francisca uz potporu socijalnog pastora Katoličke Crkve u Montevideu, u Urugvaju, s ciljem promicanja svijesti o brizi za zajednički dom putem medija, obrazovnih programa i aktivnosti na terenu.

Postoje, nadalje, razni odgojno-obrazovni tečajevi za novinare o cjelovitoj ekologiji i globalnom građanstvu, poput onih koje nudi *Greenaccord*.⁶³

Godine 2019. CIDSE (*Coopération Internationale pour le Développement et la Solidarité*) izradio je *toolkit* na pet jezika za novinare i komunikacijske djelatnike: *Journalists' toolkit on sustainable lifestyles – With inspirations, writing tips and visual ideas* (*Novinarski praktični priručnik o održivim životnim stilovima – s nadahnućima, savjetima za pisanje i vizualnim idejama*). Riječ je o sredstvu podrške za komuniciranje cjelovite ekologije s ciljem da se zadrži pozitivan i jezik koji zrači nadom, unatoč dramatičnim izazovima koje su mediji pozvani prenositi.⁶⁴

⁶² Usp. <https://church.mt/archdiocese/interdiocesan-commissions/interdiocesan-environment-commission>.

⁶³ Usp. <https://greenaccord.org>.

⁶⁴ Usp. <https://www.cidse.org/2019/10/16/journalists-toolkit-on-sustainable-lifestyles-with-inspirations-writing-tips-and-visual-ideas>.

Neki pravci djelovanja

1. Promicati mrežne stranice za širenje enciklike s ciljem razmjene obrazovnih iskustava i dobrih praksi, te promicati na društvenim mrežama skupine za razmjenu mišljenja i molitvene skupine.

2. Ojačati pastoralnu skrb i osposobljavanje profesionalaca putem udruga, službenih susreta, seminara i konferencija.

3. S obzirom na složenost i interdisciplinarnost te teme, pokrenuti tečajeve za novinare o cjelovitoj ekologiji i globalnom građanstvu.

4. Poticati i valorizirati doprinos strukturâ crkvenih službi kojima je cilj obrazovanje novinara o pitanjima zaštite okoliša.

5. Pozivati novinare i medije osjetljive na temu zaštite okoliša da pruže jasne, cjelovite i ispravne informacije o enciklici, te radionicama, seminarima i konferencijama poticati pripadnike različitih društvenih slojeva da toj temi posvete veću pozornost.

6. Razvijati kod novinara kulturu istine kako bi se stalo na kraj i suzbilo širenje obmanjujućih vijesti koje su umjetno stvorene kako bi se negiralo postojanje ekološke krize.

7. Pobrinuti se da se čuje i one čiji se glas ne čuje, potičući i olakšavajući prikupljanje svjedočanstava (onih koji pate ili mogu govoriti o zlostavljanjima, onečišćenjima, slučajevima kršenja ljudskih prava) i upoznavanje s njima šire javnosti.

DRUGO POGLAVLJE

CJELOVITA EKOLOGIJA I CJELOVIT LJUDSKI RAZVOJ

1. PREHRANA

»Bacati hranu isto je što i krasti je sa stola onoga koji je siromašan.«

(LS 50)

»Postoji velik niz sustava proizvodnje hrane manjih razmjera, koji i dalje hrane veći dio svjetskog stanovništva koristeći skromnu količinu zemljišta i proizvodeći manje otpada, bilo na malim poljoprivrednim zemljištima, i u voćnjacima, bilo u lovu i sakupljanju šumskih plodova ili u lokalnom ribolovu. [...] Nositelji vlasti imaju pravo i dužnost uvesti jasne i odlučne mjere za potporu malih proizvođača i raznolikost proizvodnje.«

(LS 129)

Uvod i kontekstualizacija

Pitanje prehrane u enciklici stavljeno je u okvir najšireg *svjetskog ekonomskog sustava*, ističući nedostatke zbog nejednakosti, nedostatka raznolikosti (diversifikacije), utjecaja na okoliš, prevladavajućeg modela proizvodnje okrenutog potrošnji. Sveti Otac ne ustručava se osuditi *rasipanje hrane* kao nepravdu, kao »krađu sa stola siromašnih«, te, s druge strane, prepoznati važnost *malih poljoprivrednih sustava* za prehranu i poštivanje okoliša. I u procjeni inovacijâ omogućenih genetskim istraživanjima također se mora voditi računa o učincima koje oni izvode na male poljoprivredne proizvođače i tome se mora pristupiti raspravom u kojoj će biti uključene sve zainteresirane strane, kako

bi se mogao steći sveobuhvatan uvid u to pitanje koje je i dalje složeno (usp. LS 133-135).

Slijedom toga, u *Laudato si'* potiče se vlade da ponajprije traže rješenja na nacionalnoj i lokalnoj razini kojima se promiče raznoliku i održivu poljoprivredu, ulaganja u ruralna područja, nacionalna i lokalna tržišta, zadruge i udruge koje brane *male proizvođače i prirodna dobra*.

Poseban problem, nadalje, predstavlja *gubitak hrane* koji se javlja u svim fazama nakon proizvodnje (nakon berbe, tijekom prerade, skladištenja, transporta i prodaje), uz ozbiljne štete prema prihodu malih proizvođača. Ti su gubitci posljedica pretjerano tržišno orijentirana prehrambena sustava, i za njih se mora pronaći rješenja vizijom ljudskoga razvoja, koja će biti cjelovita, socijalna i ekološka.

Nedavne međunarodne statistike govore o višestrukim oblicima *neishranjenosti* u svijetu: uz porast *pretilosti* imamo i stalnu pojavu *pothranjenosti*. Kao odgovor na to, žurno je promicati *obrazovanje o zdravoj prehrani* koja je primjerena kvantitativno, kvalitativno i kulturološki. Još je važnije razumjeti utjecaj *srozavanja okoliša* na one čija prehrana i uzdržavanje posebice ovise o zemlji i vodi.

Bitni tekstovi o toj temi

SV. IVAN XXIII., Enc. *Mater et magistra* (15. svibnja 1961.), pogl. III, 111-142.

SV. PAVAO VI., *Obraćanje sudionicima Svjetske konferencije o hrani*, 9. studenoga 1974.

PAPINSKO VIJEĆE »COR UNUM«, *Glad u svijetu, izazov za sve: razvoj solidarnosti (La fame nel mondo, una sfida per tutti: lo sviluppo solidale)*, 1996.

SV. IVAN PAVAO II., *Poruka za Svjetski dan hrane*, 16. listopada 2003.

PAPINSKA AKADEMIJA DRUŠTVENIH ZNANOSTI, *Agriculture, Food and Nutrition: Responding to the Crises (Poljoprivreda, hrana i prehrana: reagiranje na krize)*, u *Crisi in un'economia globale – Ripianificare il percorso (Kriza u globalnoj ekonomiji – učiniti zaokret)*, Acta 16, 2011.

CARITAS INTERNATIONALIS, *Što klimatske promjene znače za prehranu na planetu*, 2013.

PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Zemlja i hrana (Terra e cibo)*, 2015.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 50; 129; 135; 180.

FRANJO, *Poruka u povodu 40. opće konferencije FAO-a*, 3. srpnja 2017.

FRANJO, *Govor u prigodi posjeta sjedištu FAO-a u Rimu u povodu Svjetskog dana hrane*, 16. listopada 2017.

FRANJO, *Angelus*, 29. srpnja 2018.

FRANJO, *Govor na 41. konferenciji FAO-a*, 27. lipnja 2019.

Dobre prakse

U regijama Azije pogođenim dugotrajnom sušom, zaslanjivanjem tla, pretjeranom uporabom kemijskih gnojiva i pesticida, gubitkom plodnosti tla i poljoprivredom orijentiranom na izvoz, intervencije *Indijskog*

Caritasa / Azijskog Caritasa imale su za cilj pružanje novih znanjâ i sposobnosti malim poljoprivrednicima u vezi s planiranjem, integriranom obiteljskom poljoprivrednom proizvodnjom, integriranom kontrolom štetočina; poduzelo se također korake u vezi s klimatskim promjenama kao i razne mjere očuvanja vode i tla, koristeći tehnike permakulture i održive poljoprivrede. Terenski posjeti dopunjeni su raspravama i razradom akcijskih planova za budućnost, uključujući akcije na terenu i političko zagovaranje u prilog sigurnosti hrane u tim regijama.

Kampanja *Jedna ljudska obitelj, hrana za sve*, koju je provodila Svjetska konfederacija Caritasa od 2013. do 2015. godine, a podržao je Sveti Otac, imala je u središtu *ljudsko pravo na hranu* i njegovu punu realizaciju za sve članove ljudske obitelji. Kampanja je imala za cilj pomoći svima razumjeti i ukloniti prepreke na putu ostvarivanja ovog prava za sve, jačajući svijest ljudi o vrijednosti hrane: odakle dolazi, tko ju je i pod kojim uvjetima proizveo, te boreći se protiv rasipanja. U njoj se, k tome, zahtijevalo od vladâ da posvijeste međunarodno preuzete obveze i usvoje potrebne politike kojima se jamči pristup hrani, potičući caritase iz cijeloga svijeta da se zalažu oko zagovaranja (*advocacy*), primjerice u vezi s temama kao što su upravljanje (*governance*), pristup tržištima, tlo i proizvodni resursi u raznim nacionalnim okruženjima.

Brojne su inicijative koje promiču biskupske konferencije i mjesne crkve za primjenu programâ za razvoj i promicanje sigurnosti hrane; među njima valja spomenuti predano zalaganje Luksemburške nadbiskupije

oko promicanja djelovanja koja idu za poboljšanjem energetske učinkovitosti održivim zgradama i nada-sve projektima ruralnog razvoja u raznim zemljama kao što su Gvatemala, Kenija, Demokratska Republika Kongo i Kamerun.

Godine 2018., crpeći nadahnuće iz *Laudato si'*, AEFJN (*Africa-Europe Faith and Justice Network*), AFJN (*Africa Faith and Justice Network*), AFSA (*Alliance for Food Sovereignty in Africa*), SECAM (*Symposium of Episcopal Conferences of Africa and Madagascar*) i RECOWA (*Regional Episcopal Conference of West Africa*) objavili su, uz potporu CIDSE (*Coopération Internationale pour le Développement et la Solidarité*), dokument koji ima za cilj potaknuti i nadahnuti razmišljanja o odnosu i odgovornosti brige za zemlju i male proizvođače hrane.⁶⁵

Neki pravci djelovanja

1. Ojačati ostvarenje ljudskog prava na odgovarajuću prehranu i uzeti to kao učinkovit temelj cjelokupnoga ciklusa proizvodnje, distribucije i potrošnje hrane.

2. Doprinijeti svjetskoj prehrambenoj sigurnosti ulaganjem u *proizvodnju hrane malog opsega*, prvenstveno u sektore ekološke poljoprivredne proizvodnje, stočarstva i ribolova za samoodržavanje, posebno obiteljskog, posvećujući pažnju okolišu, zapošljavanju, dostojanstvu rada, zakonitosti.

⁶⁵ Usp. https://www.cidse.org/wp-content/uploads/2018/11/EN-Joint_reflection_on_land_in_Africa_Oct_2018.pdf.

3. Pospješivati odgovarajuće metode pristupa (po-najprije žena i mladih) vlasništvu i korištenju zemlje, ribolovnim dozvolama, kupnji sjemena, odgovornom kreditiranju, osposobljavanju i osiguranju, dajući prednost korištenju zemljišta za izravnu proizvodnju hrane, radije nego za proizvodnju neprehrambenih proizvoda ili gorivâ, suprotstavljajući se *land grabbingu* (dosl. »grabež zemlje«, prisvajanje velikih površina zemljišta u sumnjive, spekulativne svrhe, nap. prev.) i krčenju šuma (deforestacija) i potičući uzgoj domaćeg i raznolikog sjemena.

4. Pružati potporu ruralnom stanovništvu radi povećanja njihove proizvodnje, stjecati nova znanja i sposobnosti, promicati organizacije zajednice i sudjelovanje u lokalnim institucijama, potičući proizvodnju hrane u kojoj se poštuje okoliš, biološku raznolikost, tlo, vrijeme obnove različitih prirodnih resursa.

5. Ulagati u obnovu i zaštitu poljoprivrednih krajolika i u održivu upotrebu šuma kao metodu rezilijentnosti i prilagodbe klimatskim promjenama, potičući, primjerice, razvoj proizvođačkih zadruga, banaka sjemena, decentraliziranih mikrokreditnih i ustanova za izobrazbu, sisteme prikupljanja i analize podataka, razmjenu informacija u službi ruralnih zajednica.

6. Povezivati ruralna i prigradska područja s tržištem putem učinkovitih infrastruktura koje omogućuju smanjiti što je više moguće gubitke hrane.

7. Poboljšati skrb za životinje na seoskim gospodarstvima, posebice za životinje koje se koriste u poljoprivrednim radovima, te na farmama, obrazujući stručne djelatnike na polju produktivnosti i kvalitete

koji mogu pratiti proizvođače, posebice najsiromašnije, onim jednostavnim, ali djelotvornim metodama kojima je cilj donijeti značajan porast proizvodnje, kvalitete rada i prihoda.

8. Ulagati u važna napredna područja kao što su obrađivanje zemlje i navodnjavanje, agrošumarstvo, projekti financiranja poljoprivredne proizvodnje malog opsega i proizvodnja organskih gnojiva i bioloških insekticida; poboljšanje kvalitete tla i njegove mikrobiološke raznolikosti; raznolika (diversificirana) i održiva poljoprivreda kao doprinos, primjerice preživljavanju vrsta oprašivača i određenih ptica selica kao i borbi protiv desertifikacije u nekim krajevima; zaštita sorti sjemena koja se tradicionalno uzgajaju u siromašnim zemljama i promicanje sjemenja prilagođenog tehničkim, ekonomskim i ekološkim uvjetima svakoga pojedinoga područja.

9. Prepoznati i boriti se protiv velikih agroindustrijskih projekata koji izazivaju onečišćenja i uključuju opsežan i visoko mehaniziran uzgoj, katkad namijenjen proizvodnji ne-prioritetnih proizvoda za ljudsku prehranu, te koji često nepravedno zauzimaju područja lokalnog stanovništva, pribjegavajući katkad nasilnom protjerivanju i masovnom krčenju šuma.

10. Promicati mjesta rasprava u koja će biti uključene sve zainteresirane strane na temu poljoprivredno-prehrambenih inovacija proizašlih iz istraživanja na genetskom polju (GMO – genetski modificirani organizmi) i financirati razne pravce autonomnog i interdisciplinarnog istraživanja koji mogu baciti novo svjetlo na određeno pitanje.

11. Stremiti poštenom međunarodnom trgovinskom sustavu u kojem se poljoprivredi najsiromašnijih zemalja omogućuje jačanje i diversifikaciju izvozom ne samo sirovih, nego malo-pomalo i prerađenih proizvoda; kojim se, nadalje, jamči dovoljno visoke cijene za proizvođače u siromašnim zemljama; kojim se štiti male proizvođače u siromašnim zemljama od povoljnije proizvodnje u bogatijim zemljama ili od poduzeća iz bogatih zemalja osnovanih u siromašnijim zemljama; kojim se, na kraju, izbjegava pretjerana i neopravdana ovisnost o dobavljačima i patentima.

12. Suzbiti špekulaciju na prehrambenim proizvodima, jer ne doprinosi prehrambenoj sigurnosti ljudske obitelji.

13. Boriti se protiv neregularnog i nedokumentiranog ribolova putem međunarodne suradnje.

14. Posvetiti posebnu pozornost područjima pogođenim prirodnim katastrofama, sukobima, velikim migracijskim tokovima, promičući pristup sjemenu i hrani i osiguravajući prijelaz između pomoći i rehabilitacije kako bi se podržao oporavak ruralnih područja po izlasku iz krize.

15. Usvojiti i širiti programe osvješćivanja (senzibilizacije), odgoja i naobrazbe i suradnje kako bi se izbjeglo rasipanje hrane, utječući također na lance proizvodnje, distribucije i ugostiteljstva, uključujući gubitke nakon žetve/berbe.

16. Odgajati za svijest da neprimjerena prehrana, posebice tijekom trudnoće i u prvim godinama života, ima posljedice na cjelokupan čovjekov razvoj, potičući način prehrane koji je kvantitativno i kvalitativno hranjiv,

zdrav i uravnotežen, zasnovan na najboljem poznavanju proizvodâ, njihova podrijetla, njihovih svojstava i raznih prehrambenih tradicija.

2. VODA

*»Pristup pitkoj i zdravoj vodi je osnovno, temeljno i sveopće ljudsko pravo, jer je bitno za čovjekov opstanak i stoga uvjet za ostvarivanje ostalih ljudskih prava.«
(LS 30)*

Uvod i kontekstualizacija

Na iscrpljivanje prirodnih bogatstava, povezano s neodrživim razinama potrošnje najrazvijenijih zemalja, jasno se skrenulo pozornost u enciklici.

Među tim je prirodnim dobrima pitka voda od primarne važnosti, jer je *prijeko potrebna za ljudski život* i potporu *ekosustavima*: ona je ključna za prehranu živih bića i za rast vegetacije, za ljudsku higijenu i borbu protiv bolesti, za poljoprivredno-uzgajivački, obrtnički i industrijski sektor.

Povećanje potrebe za vodom zbog porasta svjetskog stanovništva, pogoršano klimatskim promjenama i onečišćenjem, predstavlja golem izazov. S jedne strane, *pogoršanje kakvoće* vode zbog onečišćenja, a s druge tendencija njezine *privatizacije*, ozbiljni su problemi. U skladu s načelom *opće namjene dobara*, a time i općeg prava na njihovu uporabu, Sveti Otac inzistira na pristupu sigurnoj i zdravoj vodi kao *osnovnom, temeljnom i sveopćem ljudskom pravu*, pravu koje se i danas uskraćuje siromašnima, koje je nedovoljno prepoznato

i promicano na državnoj i međunarodnoj razini. Prijeko je potrebno *platiti socijalan dug prema siromašnima* većom pomoći, kao i educirati i senzibilizirati kako bi se *izbjeglo rasipanje*. Traži se prevladavanje kriterija koristoljublja u cilju ostvarivanja individualne dobiti i dalekovidnost te žurno usvajanje zajedničkih projekata i konkretnih radnji, jer je »neprihvatljiva svaka privatizacija prirodnog dobra vode koja je na štetu čovjekova prava da ima pristup tom dobru«⁶⁶. Uostalom, oskudica vode te, nasuprot tome, njezina kontrola od nekolicine, prijeti da bude jedan od glavnih uzroka sukoba u idućim desetljećima.

Za sve kršćane, voda predstavlja simbol čišćenja i života, materiju, prije svega, sakramenta krštenja, sakramenta novog rađanja za vječni život. Sâm Isus nudi se kao voda koja može jednom zasvagda utažiti čovjekovu žeđ: »Ako je tko žedan, neka dođe k meni! Neka pije« (Iv 7,37). I on sam traži da ga se napoji u mnogim žednima u našim danima: »ožednjeh i napojiste me« (Mt 25,35). U globalnom selu u kojem živimo, to uključuje osobna djela dobrotvornosti i stalno predano zalaganje oko toga da se svima zajamči primarno dobro vode.

⁶⁶ FRANJO, *Poruka za Svjetski dan molitve za skrb o stvorenom svijetu*, 1. rujna 2018.

Bitni tekstovi o toj temi

SV. IVAN PAVAO II., *Poruka za Svjetski dan hrane*, 13. listopada 2002.

BENEDIKT XVI., *Poruka za Svjetski dan vode*, 23. ožujka 2007.

BENEDIKT XVI., Enc. *Caritas in veritate* (29. lipnja 2009.), 27.

PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Acqua. Un elemento essenziale per la vita (Voda. Bitan element za život)*, 2013.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 27.-31.

PAPINSKA AKADEMIJA ZNANOSTÎ, *Il diritto umano all'acqua: Uno studio interdisciplinare sul ruolo centrale delle politiche pubbliche nella gestione dell'acqua e dei servizi ambientali (Čovjekovo pravo na vodu: Interdisciplinarna studija o središnjoj ulozi javnih politika u upravljanju vodom i službama za zaštitu okoliša)*, 24. veljače 2017.

FRANJO, *Poruka za Svjetski dan molitve za skrb o stvorenom svijetu*, 1. rujna 2018.

FRANJO, *Poruka za Svjetski dan vode*, 22. ožujka 2019.

FRANJO, Posinod. apost. pobudnica *Querida Amazonia* (2. veljače 2020.), 43-49.

DIKASTERIJ ZA PROMICANJE CJELOVITOG LJUDSKOG RAZVOJA, *Aqua fons vitae. Orientamenti sull'acqua (Aqua fons vitae. Smjernice o vodi)*, 2020.

Dobre prakse

U Brazilu, Caritas radi na pružanju pristupa pitkoj vodi za domaćinstva i u poljoprivredne svrhe, razvijajući inicijative za ostvarivanje drugih ljudskih prava, kao što je pravo na hranu, zdravlje i aktivno građanstvo. Cilj je dugoročno osigurati dostupnost vode postavljanjem cisterni i pratiti lokalne zajednice, priređivanjem seminara o upravljanju vodnim resursima i održavanjem infrastrukture, obrazovanjem pučanstva da izbjegava rasipanje, monitoringom i redovitim susretima sa stanovnicima koji borave na pojedinom mjestu. To je imalo za rezultat povećanje poljoprivredne produktivnosti, poboljšanje zdravlja, povećanje socijalne dobrobiti.

U Burkini Faso, kao dio Nacionalnog programa za vodu, Caritas Burkina OCADES (*Organisation Catholique pour le Développement et la Solidarité*) želi stanovnicima zajamčiti pristup pitkoj vodi, koja je često nejednako raspodijeljena u ruralnim područjima. U tijesnoj suradnji s lokalnim zajednicama grade se i infrastrukture koje mogu odgovoriti na kvarove zbog korištenja ručnih pumpi i opasnosti po zdravlje i provode se programi školovanja djevojčica. Desetogodišnjim programom koji sufinancira *Secours Catholique* – Francuski Caritas omogućeno je da više od 50 000 ljudi bude izravno opskrbljeno pitkom vodom i da im se izravno osigura zdravstvene usluge, kao i odgoj i naobrazba o okolišu u deset ruralnih općina, sa značajnim rezultatima: izbušeno je više od 60 novih, a više od 200 starih bunara je ponovno vraćeno u funkciju, sagrađeno je više od 5 000 poljskih zahoda, zasađe-

no više od 10 000 stabala, obrazovano više od 200 vodoinstalatera i osnovano više od 500 udrugâ korisnikâ. Crkva svojim djelovanjem želi ojačati socijalnu koheziju u provedbi projekata i zajedno graditi bolju budućnost pristupom osnovnim socijalnim uslugama. Stoga muslimani, kršćani i sljedbenici tradicionalnih afričkih religija održavaju konstruktivan dijalog, upravljajući kolektivnim projektima. OCADES poduzima taj napor u cilju promicanja cjelovitoga ljudskoga razvoja.

Biskupska konferencija Konga ostvarila je brojne aktivnosti s ciljem provedbe *Laudato si'*, uključujući neke koje su vezane uz pitku vodu, a karakterizirane su izradom studijâ o tom važnom dobru i različitim izvorima onečišćenja, kao i provedbom *ad hoc* projekata koje je priredio Caritas u Kongu.

Brojne su inicijative koje priređuju biskupske konferencije i mjesne Crkve s ciljem provedbe razvojnih programa u vodnom sektoru, kao što je to Crkva u Slovačkoj čiji Caritas provodi projekt za pristup pitkoj vodi u Siriji i Iraku, gradnju bunara i obnovu domova kako bi se pomogao povratak raseljenih.

Komisija *Justicia y Paz* Španjolske biskupske konferencije pokrenula je 2019. godine kampanju #ConectAguaPobreza radi senzibilizacije u vezi s korištenjem pitke vode.⁶⁷

⁶⁷ Usp. <https://www.enlazateporlajusticia.org/agua>.

Neki pravci djelovanja

1. Uvesti programe obrazovanja i osvješćivanja o dragocjenosti vode kako bi se potaknula umjerenost u njezinu trošenju i poticala njezina ponovna uporaba.

2. Osigurati dostupnost vode ne samo za piće, nego i za higijenu, pripremu hrane, uporabu u domaćinstvu, u poljoprivrednoj proizvodnji i drugomu, promičući tako široki koncept pristupa vodi.

3. Učiniti lokalne zajednice protagonistima i odgovornima za njihovu samodostatnost u pogledu vode, jačajući njihovu sposobnost da određuju svoje potrebe, da usvajaju prikladne mehanizme upravljanja, da stalno prate kvalitetu, prikupljaju i čuvaju kišnicu, da održavaju vodne infrastrukture povezane s navodnjavanjem, korištenjem u domaćinstvu i u higijenske svrhe.

4. Snažiti volju i povećavati sredstva na državnoj razini kako bi se svima zajamčila sigurna, redovita i stalna opskrba ekonomski dostupnom i uporabljivom pitkom vodom.

5. Promicati održive modele za potrošnju vode uz pomoć ekoloških tehnika, kao što je, primjerice, uvođenje višekratnih spremnika za piće koji nisu škodljivi za ljudsko zdravlje, kako bi se smanjila uporaba plastike za jednokratnu uporabu.

6. Ako se ustali uporaba pitke vode dobivene tehnološkim postupcima (desalinizacija i ostalo) i u vlasništvu je privatnih osoba, osigurati da se njezina raspodjela i troškovi utvrde na temelju poštenih i etičkih kriterija.

7. Zakonski regulirati i jačati provedbu – u međunarodnim konvencijama i nacionalnim zakonima – pristupa pitkoj vodi, kao temeljnog i općeg ljudskog prava.

8. Sastaviti tarife i odgovarajuće obučiti uprave, tako da opskrba vodom bude zajamčena svima, pa i onima koji je nisu u mogućnosti platiti.

9. Poticati navodnjavanje *kap po kap*, čime se izbjegava veliko rasipanje vode.

10. Boriti se protiv onečišćenja vode koje zahvaća rijeke, oceane i podzemne vode.

11. Ispravno upravljati i što je više moguće reciklirati otpadne vode, u cilju zaštite ekosustavâ i ruralnoga razvoja.

12. Procijeniti negativne učinke na vodeni ciklus i biološku raznolikost koje mogu imati budući hidroelektrični ili industrijski projekti u blizini vodotoka, te poduzeti potrebne preventivne mjere kako bi se izbjegle katastrofe.

13. Pravilno urediti rješavanje sporova za konkurentno korištenje vode, na temelju redoslijeda prioriteta ciljeva, utemeljenoga na ljudskom dostojanstvu.

3. ENERGIJA

»U svijetu je vrlo malen pristup
čistoj i obnovljivoj energiji«.
(LS 26)

Uvod i kontekstualizacija

Sveti se Otac često referira na ideju *pristupa energiji* koji podrazumijeva uvjete koji reguliraju mogućnost trošenja toga važnoga dobra: je li ekonomski ili kvantitativno dostupan, odgovara li sofisticiranost sustava mogućnostima i stvarnim potrebama korisnikâ i tako dalje. Papa Franjo također inzistira na značajkama *čiste i obnovljive energije*, zato što postoji sve veća i opravdana zabrinutost zbog učinaka koje djelovanja povezana s izvorima energije (vađenje ili prerada, transport, skladištenje, potrošnja) imaju i mogu imati na društva (u smislu nejednakosti ili napetostî, ali i zdravlja) i na okoliš (lokalno i globalno, napose na klimu, onečišćenje zraka, vode i tla).

Na globalnoj razini, u *Laudato si'* inzistira se na potrebi zamjene tehnologijâ »postupno i bez odgađanja« (LS 165), koje se temelje na korištenju posebno onečišćujućih fosilnih goriva. Trenutačno je u tijeku, naime, energetska tranzicija: fosilna se goriva polako zamjenjuju obnovljivim energijama, ali koje i dalje čine mali dio u odnosu na količinu fosilnih goriva koja se koristi. U planiranju te prijeko potrebne energetske

tranzicije mogu se privremeno koristiti manje štetne alternative i morat će se pronaći pravedni kriteriji za podjelu relativnih troškova kako bi se spriječilo da nerazmjerno padnu na najsiromašnije zemlje.

U nekim područjima Afrike i na nekim otocima velik je postotak stanovništva i funkcionalnih zgrada (uključujući škole i domove zdravlja) bez električne energije, gdje rasvjetu katkad omogućuju samo petrolejske lampe. Razmišljanje o pristupu energiji navodi na preispitivanje oko korištenja toga resursa.

Građenjem sigurnih, pristupačnih, pouzdanih i učinkovitih energetske sustava temeljenih na obnovljivim izvorima energije omogućilo bi se zadovoljavanje potreba najsiromašnijih stanovništava i istodobno ograničilo globalno zagrijavanje. Ta vrsta energetske sustava zapravo može pozitivno pridonijeti rješavanju uzroka klimatskih promjena i jačanju sposobnosti otpornosti na sadašnje i buduće utjecaje klimatskih promjena na lokalnoj razini.

Bitni tekstovi o toj temi

SV. IVAN PAVAO II., *Discorso ai partecipanti alla Settimana di studio su »Umanità ed energia: bisogni – risorse – speranze«* (Obraćanje sudionicima Studijskog tjedna o temi »Čovječanstvo i energija: potrebe – resursi – nade), 14. studenoga 1980.

BENEDIKT XVI., Enc. *Caritas in veritate* (29. lipnja 2009.), 49.

PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Energia, Giustizia e Pace (Energija, pravda i mir)*, 2013.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 26; 164; 165; 180; 211.

FRANJO, *Messaggio in occasione del »National Day« della Santa Sede all'Esposizione Internazionale EXPO 2017 di Astana (Poruka u povodu »Nacionalnog dana« Svete Stolice na međunarodnoj izložbi EXPO 2017. u Astani)*, 2. rujna 2017.

FRANJO, *Discorso ai partecipanti all'incontro per dirigenti delle principali imprese del settore petrolifero, del gas naturale e di altre attività imprenditoriali collegate all'energia (Govor sudionicima sastanka za rukovoditelje glavnih poduzeća u naftnom, plinskom i drugim energetskektorima)*, 9. lipnja 2018.

FRANJO, *Discorso ai partecipanti all'incontro promosso dal Dicastero per il Servizio dello Sviluppo Umano Integrale sul tema: transizione energetica e cura della nostra casa comune (Obraćanje sudionicima susreta koji je priredio Dikasterij za promicanje cjelovitoga ljudskoga razvoja o temi »Energetska tranzicija i skrb za naš zajednički dom«)*, 14. lipnja 2019.

Dobre prakse

Brojne mjesne Crkve rade na pospješivanju pristupa svih građana energiji koja ne izaziva onečišćenje okoliša, vodeći računa o cjelokupnom ciklusu proizvodnje i potrošnje energije, kao i o održavanju i dugovječnosti biljaka te aktivnom uključivanju lokalnih zajednica. To su često inicijative koje stvaraju dugotrajna partnerstva oko opskrbe čistom energijom, katkad u potencijalno ponovljivim oblicima i za područja kojima je najpotrebnija.

Biskupska komisija za laike Filipinske biskupske konferencije potpisala je *memorandum s WeGen Laudato si'* koji ima za cilj poticanje korištenja i pristupa obnovljivim izvorima energije, napose sunčeve, u ustanovama Katoličke Crkve i najsiromašnijim zajednicama na Filipinima. Tim se projektom ujedno promovira informativne i komunikacijske kampanje za širenje učenja pape Franje i enciklike *Laudato si'*. Biskupija Maasin na Filipinima postala je prva biskupija na svijetu koja je sve župe opremila solarnim pločama: nakon studije izvedivosti koju je proveo *WeGen Laudato si'* solarni paneli postavljaju se na pojedine zgrade; njihovo postavljanje je besplatno, ali će se plaćati mjesečna naknada na osnovi uštede na računu za električnu energiju; to se plaćanje nakon sedam do petnaest godina može obustaviti. Projektom se također omogućuje dijeljenje viška energije s drugim crkvenim ustanovama putem *ad hoc* mehanizma.

Biskupska konferencija Engleske i Walesa od kraja prošloga stoljeća provodi *Diocesan green energy procurement project* (*Biskupijski projekt nabave zelene ener-*

gije), koji promiče *Interdiocesan Fuel Management Ltd*, a čiji je cilj olakšati pristup obnovljivim izvorima energije raznim katoličkim ustanovama biskupijâ u Engleskoj i Walesu.

U Austriji su 2015. godine izrađeni akcijski planovi o održivosti za biskupije, od kojih su neke donijele važne odluke o uklanjanju fosilnih goriva i kupnji certificirane ekološke električne energije.

Cafod (Caritas Velike Britanije), s nekim partnerima, razvio je i predložio 2017. godine metodologiju za pristup održivoj energiji primjenjivu u najsiromašnijim stvarnostima: *Energy Delivery Model Toolkit*, primijenjen u Biskupiji Isiolo u Keniji, u suradnji s tamošnjim Caritasom, gdje je jedna klinika opremljena fotonaponskim pločama i baterijama, što je omogućilo rasvjetu i opskrbu električnom energijom prostorija klinike te se, dakle, u njima može raditi i noću. Tako stvorena električna energija koristi se i za sustav pročišćavanja vode.

U Svetoj Zemlji, Papinska misija za Palestinu – CNEWA (*Catholic Near East Welfare Association*) potpomogla je postavljanje brojnih solarnih pogona za proizvodnju električne energije.

Postoje, usto, razni primjeri u kojima su se biskupijski uredi, župe, male kršćanske zajednice i škole opredijelili za električnu energiju koju proizvode fotonaponski sustavi, poput Nadbiskupije u Kalkuti (Calcutta) u Indiji. U biskupiji Lezhë, u Albaniji, oci rogacionisti proveli su razne programe u suradnji s nevladinom organizacijom *Vides* u vezi s postavljanjem fotonapon-

skih sustava i priređivanjem obrazovnih tečajeva za obnovljive energije.⁶⁸

Godine 2018. mreža CIDSE (*Coopération Internationale pour le Développement et la Solidarité*) snimila je dokumentarni film *Energy to Change* (*Energija za promjenu*),⁶⁹ u kojem se donosi šest priča iz Švicarske, Konga, Brazila, Belgije, Portugala i Kenije. One pokazuju kako je održiv energetska sustav moguć u različitim stvarnostima i u svim svojim fazama: od proizvodnje do distribucije i potrošnje.

U sasvim drukčijem kontekstu, Država Vatikanska Grada je 2008. godine na krov Dvorane *Nervi* (*Aula Nervi*) postavila sofisticiran fotonaponski sustav koji proizvodi električnu energiju i priključen je na mrežu za napajanje. Dvije godine kasnije, u drugom području Vatikana, otvoreno je drugo postrojenje sa solarnim termalnim kolektorima za pretvaranje sunčeve energije u toplinsku i energiju za hlađenje: tako se hladan vodeni krug koristi za klimatizaciju menze za djelatnike koji rade u Vatikanu.

⁶⁸ Usp. <https://progettoalbania.rcj.org/inaugurazione-impianto-fotovoltaico-allospedale-regionale-di-lezhe-e-benedizione-della-prima-pietra-della-palestra-della-nostra-scuola-29-maggio-2019>.

⁶⁹ Usp. <https://changeandcare.atavist.com/energy-to-change>.

Neki pravci djelovanja

1. Dati prioritet rješavanju situacije onih koji nemaju pristup električnoj energiji i/ili koji često koriste energiju na način koji je opasan za zdravlje i okoliš.

2. Učiniti odlučnu tranziciju (prijelaz) prema energiji dostupnoj svima, koja će uključivati najmanji mogući utjecaj na zdravlje i okoliš; koja će, nadalje, biti prikladna za predviđene uporabe, kao vrsta energija i snaga; koja će se moći koristiti u odgovarajućim količinama i načinima za sve namjene koje prinosu cjelovitom ljudskom razvoju; koja će, konačno, poštivati prava i glas lokalnih zajednica.

3. Promicati, uz odgovarajući tehničko-administrativan nadzor, decentralizirane energetske sustave (mikro-mreže), temeljene na obnovljivim izvorima energije, dugovječnom infrastrukturu i uređajima, koji omogućuju protagonizam i jačanje odgovornosti različitih zajednica i pojedinih obitelji. Poštivati njihovu kulturu i pobrinuti se da imaju mogućnost, koliko je to moguće, osigurati upravljanje i održavanje tih postrojenja, bez stvaranja nepotrebnih ovisnosti o mrežama i birokracijama.

4. Istraživati i promicati energetske učinkovitost i, istodobno, umjerenost u potrošnji energije, posebice u zemljama koje najviše troše po glavi stanovnika.

5. Paziti u crkvenim strukturama da se pri gradnji novih zgrada ili obnovi postojećih u najvećoj mjeri pazi na to da se upotrebljuje prirodne materijale i vodi računa o energetskej učinkovitosti.

6. Strogo nadgledati aktivnosti istraživanja i eksploatacije u najkrhkim ekosustavima i djelovanjima

offshore kompanija, posebice u zemljama u razvoju, kako bi se spriječilo da se ljudska prava gaze, a voda, tlo i zrak iz nemara ili svjesno onečišćuje, uključujući u to stanovništvo koje živi na području na kojima se ta djelovanja provode.

7. Smanjiti i, ako je moguće, napustiti izgaranje viška prirodnog plina na mjestima izvlačenja ugljikovodika (*flaring*), razvijajući sigurne alternative za okoliš, stanovništvo i sama postrojenja.

8. Drastično smanjiti onečišćenje (s lokalnim ili globalnim utjecajima) tijekom proizvodnje, transporta, distribucije i potrošnje energije, zahvaljujući tehnološkim razvojem i njihovu širenju, ali i zahvaljujući razvoju energetske mješavine koja dovodi do željene dekarbonizacije energetskog sektora i, općenito, granâ ekonomije.

9. Prodavati energiju po pristupačnoj cijeni, pravedno dijeliti dobit od prodaje i uzeti u obzir također negativne vanjske učinke u pristojbama i općenito u *poslovnim modelima (business model)*.

10. Osuditi i napustiti tržišne strategije temeljene na rasipanju energije, na planiranom zastarijevanju raznih strojeva, na opskrbi proizvodima loše kvalitete za čiju proizvodnju ipak treba energija, te na principu *iskoristi i baci*.

11. Promicati promet koji izaziva manje onečišćenje, uzimajući u obzir ne samo gorivo nego i cijeli životni ciklus vozila; olakšati uporabu vozila kao što su bicikli i javni prijevoz, te razne oblike zajedničkog korištenja automobila (*carpooling* ili *car-sharing*).

12. Nastaviti s istraživanjem šteta koje se nanose okolišu i zdravlju ljudi raznim djelovanjima vezanim uz energiju i upoznavati širu javnost s rezultatima.

13. Poticati svakodnevne izbore, u načinu života, usmjerene prema smanjenju potrošnje energije, posebice u najbogatijim krajevima planeta.

4.

EKOSUSTAVI, DEFORESTACIJA, DEZERTIFIKACIJA, KORIŠTENJE TLA

»Nužno je uspostaviti pravni sustav koji će postaviti jasne granice i zajamčiti zaštitu ekosustavâ, prije nego novi oblici moći koji počivaju na tehnološko-ekonomskoj paradigmi na kraju unište ne samo politiku nego i slobodu i pravdu [...]. Postoji uzajamna povezanost između ekosustavâ i različitih sfera društvene interakcije, i tako se još jednom pokazuje da je 'cjelina veća od dijela' [...]. Mogu se poticati novi oblici zajedničke suradnje i organizacije, kojima će se štititi interese malih proizvođača i lokalni ekosustav sačuvati od uništenja.«
(LS 53; 141; 180)

Uvod i kontekstualizacija

»Nikada nismo tako loše postupali i uvrijedili naš zajednički dom kao u posljednja dva stoljeća« (LS 53). *Laudato si'* ne može u tome biti jasniji! Pa ipak, pozvani smo biti »oruđa Boga Oca kako bi naš planet bio onakav kakvim ga je on sanjao pri stvaranju i kako bi odgovarao njegovu planu mira, ljepote i punine« (LS 53). Bog Otac ima svoj plan za stvoreni svijet; izvješće iz Postanka poziva nas da *obrađujemo i čuvamo* vrt svijeta, odnosno da se prirodnim dobrima služimo odgovornom brigom (usp. LS 67).

U enciklici se problem nerazmjerne uporabe prirodnih dobara smješta u okvir *etike međunarodnih odnosa*, uzimajući u obzir *ekološki dug* koji su zemlje Sjevera kroz povijest nagomilale prema Jugu. Vađenje

sirovinâ uzrokuje onečišćenje, jednako kao i korištenje područjâ u zemljama u razvoju kao odlagalište otrovnog otpada. Iscrpljivanje tla i narušavanje prirodne bioraznolikosti, deforestacija velikih područja planeta, onečišćenje vodâ i devastacija krajolika leže na savjesti onih koji su iskorištavali naš zajednički dom.

Pozivajući se na *Dokument iz Aparecide*, u *Laudato sí'* spominje se i posebne interese nekih ekonomskih skupina koje »iracionalno uništavaju izvore života« (br. 54), te slabe pomake učinjene u brizi za bioraznolikost i borbi protiv dezertifikacije, što za sobom povlači stvarnu opasnost od novih ratova zbog sukoba oko iscrpljivanja resursa, koje političari moraju spriječiti i riješiti. Pokazatelji promjene i srozavanja toliko su jaki da nas tjeraju da prepoznamo da je »sadašnji svjetski sustav neodrživ s različitih točaka gledišta« i da se za svijet pribojavamo mogućnosti »prijelomne točke« (LS 61).

Bitni tekstovi o toj temi

SV. IVAN PAVAO II., *Homilija*, Ouagadougou, 10. svibnja 1980.

SV. IVAN PAVAO II., *Discorso ai partecipanti all'incontro promosso dal Dicastero per il Servizio dello Sviluppo Umano Integrale sul tema: transizione energetica e cura della nostra casa comune (Obraćanje sudionicima Studijskog tjedna »Tropske šume i očuvanje vrsta«)*, 18. svibnja 1990.

PAPINSKA AKADEMIJA ZNANOSTÎ, *Le foreste tropicali e la conservazione delle specie (Tropske šume i očuvanje vrstâ)*, 1994.

SV. IVAN PAVAO II, *Discorso ai partecipanti ad un Convegno su ambiente e salute (Obraćanje sudionicima konferencije o okolišu i zdravlju)*, 24. ožujka 1997.

SV. IVAN PAVAO II., *Poruka za Svjetski dan hrane*, 15. listopada 2004.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 53; 141; 180.

FRANJO, *Poruka za kampanju bratstva Crkve u Brazilu*, 15. veljače 2017.

CELAM, *Discípulos misioneros custodios de la casa común. Discernimento a la luz de la Enciclica Laudato si'*, 25. siječnja 2018.

BISKUPSKA SINODA, *Završni dokument Sinode o Amazoniji*, 2019.

FRANJO, *Discorso ai partecipanti all'Incontro promosso dal Dicastero per il Servizio dello sviluppo umano integrale sull'industria mineraria (Obraćanje sudionicima Susreta o temi rudarske industrije koji je priredio Dikasterij za cjelovito služenje ljudskom razvoju)*, 3. svibnja 2019.

FRANJO, *Discorso ai partecipanti al XX Congresso mondiale dell'Associazione internazionale di diritto penale (Obraćanje sudionicima XX. svjetskog kongresa Međunarodnog udruženja za kazneno pravo)*, 15. studenog 2019.

FRANJO, Posinod. apost. pobudnica *Querida Amazonia* (2. veljače 2020.), 28-40; 47-52.

Dobre prakse

Mnogo je djelovanja koja imaju za cilj promicanje procesa pošumljavanja ili promicanje zalaganja i obrazovanje za pravilno upravljanje tlom, poput onih koje promiče Namibijska biskupska konferencija ili koje se promiču u nekim biskupijama Sierra Leonea, Etiopije, Pakistana ili Papue Nove Gvineje. Kao odgovor na zabrinutost svetog Ivana Pavla II. zbog širenja pustinje u Sahelu i kako bi stanovništvo te regije imalo dovoljno hrane i vode i dostojnu budućnost, *Zaklada Ivana Pavla II. za Sahel* od 1984. radi na poboljšanju uvjeta života u devet sahelskih zemalja, na primjer, kroz pošumljavanje, agrošumarstvo, navodnjavanje i tehnike za zaustavljanje širenja pustinje. Grade se bunari i višenamjenske školske zgrade, izdvajajući sredstva kako bi se brojnim zemljoradnicima osiguralo oruđa za rad.

Sljedeći znak aktivnog sudjelovanja Crkve je stvaranje teritorijalnih mreža putem kojih se crkvene zajednice organiziraju kako bi zajedno upravljale hidrografskim bazenima. U slivu rijeke Amazonije, Pan-amazonska crkvena mreža (REPAM) postala je referentna točka za rješavanje problema eksploatacije i degradacije Pan-amazonske regije. Osnovan 2014. godine od biskupskih konferencija, redovničkih zajednica i Caritasa te regije, REPAM kombinira kreativan pastoralan rad s dalekovidnim društveno-političkim pogledom koji sa sobom nosi duboke promjene. REPAM artikulira političko zagovaranje, preobrazbu modela razvoja, očuvanje bioraznolikosti s etičkim i duhovnim čimbenicima koji proizlaze iz povratka sakralne dimenzije života, tako prisutnima u kulturama domorodačkih naroda. Neki od primjera

toga predana zalaganja su inicijative Mreže *Iglesias y Minería* u Peruu za obranu zajednicâ i teritorijâ, kao i rad redovnikâ i vjernikâ laikâ na obrani teritorija od srozavanja uzrokovanog rudarskom industrijom. Prema tom su modelu ostvarena i druga slična iskustva u Africi za sliv rijeke Kongo (REBAC), u Srednjoj Americi (REMAM), u Aziji-Pacifiku i Južnom konusu Latinske Amerike.⁷⁰

Godine 2009., na inicijativu pomoćnog biskupa Lime, mons. Adriana Tomasija, pokrenut je projekt *Manchay Verde* u gradskoj četvrti Lime Pachacamacu kako bi se riješio problem upravljanja otpadnim vodama. Nakon što je napravljen sustav za pročišćavanje otpadnih voda, one se sakupljaju u septičku jamu, sedimentiraju i zatim pumpaju prema gore, do malog bazena za fitodepuraciju (proces bioobnove koji koristi različite vrste biljaka za uklanjanje, razgradnju i stabilizaciju štetne tvari u otpadnim i podzemnim vodama, nap. prev.). Iz njega istječe bistra voda, koja se postupno slijeva u sustav kapljičnih cjevovoda, čineći je pogodnom za navodnjavanje ukrasnih biljaka.

Taj je prototip bazena izgrađen od prozirnih ploča, što omogućuje organiziranje vođenih posjeta (posebno za škole i predstavnike mjesnih vlasti), kojima su se postupno pridruživale druge obrazovne aktivnosti. Od 2019. godine *Manchay Verde* zasadio je više od dvije tisuće stabala na navodnjavanoj površini od šest hek-

⁷⁰ Treba spomenuti i rad mons. Luigia Infantia Della More, apostolskog vikara u Aysénu (čileanska Patagonija), za zaštitu ledenjaka, a s obzirom na prijetnju hidroelektrana. Vidjeti njegovo pastoralno pismo iz 2008. *Vodu našu svagdanju daj nam danas.*

tara; projekti nadahnuti ovim iskustvom pokrenuti su i u drugim sušnim područjima Lime.

Biskupska konferencija Angole i São Tomé pokrenula je 2018. godine inicijativu *Floresta Laudato si'*, posadivši stotine stabala u pustinji pokrajine Namibe s namjerom da se taj projekt ponovi u drugim okruženjima; usto, Komisija za pravdu, mir i migracije spomenute konferencije pokrenula je dijalog s rudarskom industrijom s ciljem unaprjeđenja ravnoteže između rudarstva i ublažavanja njezinih štetnih učinaka na ljude i okoliš.

U razdoblju od 2016. – 2019. godine, u suradnji s nacionalnim Caritasom, pakistanske su biskupije priredile kampanju za sadnju milijun stabala u cijelom Pakistanu, provodeći također aktivnosti senzibilizacije i zagovaranja u zajednicama i kod lokalnih vlasti.

Neki pravci djelovanja

1. Promicati održive stilove života i modele potrošnje, koji poštuju ekosustave i ograničenost prirodnih dobara; snažno se suprotstaviti prekomjernoj eksploataciji i rasipanju, i na pojedinačnoj i na razini zajednice, putem široko rasprostranjenog odgoja za *ekološko građanstvo*.

2. Poticati sustave proizvodnje koji ne onečišćuju okoliš i koji su utemeljeni na solidarnosti. Mnogobrojna iskustva *solidarne ekonomije* mogu ponuditi kriterije kojima se možemo voditi u usmjeravanju novih raznolikih i generativnih proizvodnih modela bogatstva, u potpunosti u skladu s ograničenjima okoliša.

3. Promicati projekte pošumljavanja.

4. Učinkovito štititi tradicionalne zajednice i domorodačke narode i njihova intrinzična ljudska prava, također zbog njihove bogate baštine kulture i znanjâ vezanih uz očuvanje biološke raznolikosti, a kao odgovor na protupravno iskorištavanje njihovih teritorija i uništavanje njihovoga staništa, kao i prisvajanje njihovoga znanja, posebice u nedostatku odgovarajuće zaštite njihovog intelektualnog vlasništva.

5. Jačati i ulagati stalan napor u pripremi za opasnost od katastrofâ i oko otpornosti (rezilijentnost) zajednicâ, kako bi se odgovorilo na porast i složenost katastrofa koje pogađaju okoliš.

6. Podržati inicijative zasnovane na transnacionalnoj suradnji kao što su: a) zaštita sliva rijeke Kongo, sa šumama i tresetnim močvarama; b) *Veliki zeleni zid*, čija je svrha jačanje otpornosti (rezilijentnosti) društva i prirodnog sustava Sahela i Sahare, i to odgovarajućim upravljanjem ekosustavom, održivim razvojem zemljinih dobara, zaštitom ruralne baštine i poboljšanjem životnih uvjeta lokalnoga stanovništva.

7. Podržati inicijative kojima se promiče vodeću ulogu pučanstava koja trpe posljedice ekoloških katastrofa i pretjeranog iskorištavanja prirodnih dobara, osiguravajući im da mogu sudjelovati u procesima donošenja odluka na mjesnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini.

8. Unaprjeđivati nove globalne regulatorne okvire kojima se provodi u djelo načelâ cjelovite ekologije putem odgovarajućih odredbi za zaštitu bioraznolikosti, glavnih biomâ planeta i pučanstava koje ih naseljavaju, odbacujući lažna rješenja i promičući stvarnu preobrazbu za dobrobit života na Zemlji.

5. MORA I OCEANI

»Spomenimo i sustav upravljanja oceanima. Međunarodne i regionalne konvencije, istina, postoje, ali rascjepkanost i izostanak strogih mehanizama regulacije, kontrole i sankcioniranja na kraju potkopavaju te napore.«
(LS 174)

Uvod i kontekstualizacija

Mudro upravljanje zajedničkim dobrima, kao što su oceani i mora, zahtijeva od čovječanstva da se opskrbi strukturama i mehanizmima razmjernim *složenosti* njihova upravljanja.

Oceani, koje se često naziva plavim plućima planeta, raskrižjâ su mnogih aktivnosti i izazova kao što su, primjerice, organizacija lučke djelatnosti i turističkih i komercijalnih rutâ (posvećenih prijevozu hrane, robe široke potrošnje i sirovina); iskorištavanje *ribljih resursa* (uz ribolov ili *akvakulturu*), *energije* iz strujâ, resursa *morskog dna* i morskih podzemlja, ne zaboravljajući druga dobra kao što su sol i alge; postavljanje kabela koji omogućuju razmjenu podataka i komunikaciju; znanstveno proučavanje i razgraničenje morskih područja koja uživaju različite vrste zaštite; *turizam*; *migracije*, koje se katkad odvijaju i u dramatičnim okolnostima. Tim se pitanjima pridružuju ona s jakim negativnim implikacijama kao što su trgovina ljudima, *piratstvo*, ilegalni ribolov, razne vrste ilegalnih trgovina, uključujući trgovinu *drogom*, *oružjem* i krivotvorenom robom.

Ne treba također zaboraviti potrebu patroliranja podmornicama i vojnim brodovima na brojnim područjima, od kojih su neka izložena napetostima (od suparništva između država do sukoba među ribarima); zabrinutost za okolišne uvjete mora, posebice u pogledu prisutnosti *plastike* i *mikroplastike* u moru i životinjskim organizmima, raznolika onečišćenja (uzrokovana brodovima, eksploatacijama koja se provode na pučini [*offshore*] ili kopnu), tendenciju acidifikacije (zakiseljavanja), gubitak bioraznolikosti do čega dolazi zbog izumiranja nekih vrsta ili osiromašenja koraljnih područja; uvjete rada i života lučkih radnika, obalnih zajednica, stanovnikâ malih otoka, pomoraca i ribara; širenje nekih gradova na morima ili pomicanje mora prema obalama (što može ugroziti domove, izvore slatke vode, poljoprivredu); suživot ili konkurenciju među različitim metodama ribolova.

Razumije se da pitanja povezana s oceanima, predznaci geopolitičkih kritičnosti, zahtijevaju upravljanje (*governance*) posvećeno općem dobru cijele ljudske obitelji, sposobno raditi u supsidijarnosti, s cjelovitim i dugoročnim pristupom. Sveti Otac u *Laudato si'* inzistira upravo na tom upravljanju.

Bitni tekstovi o toj temi

PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *La destinazione universale dei beni. A proposito della Conferenza sul Diritto del mare (Opća namjena dobara. O konferenciji o pomorskom pravu)*, Vatikan, 1979.

SV. IVAN PAVAO II., *Disocrso ali portuali e ai pescatori a Civitavecchia (Obraćanje lučkim radnicima i ribarima u Civitavecchiji)*, 19. ožujka 1987.

SV. IVAN PAVAO II., *Omelia durante la celebrazione della Parola con la gente del mare a Gdynia (Homilija za vrijeme slavlja Riječi s primorcima u Gdyniji)*, Poljska, 11. lipnja 1987.

SV. IVAN PAVAO II., *Apostolsko pismo Stella Maris o apostolatu mora*, 31. siječnja 1997.

SV. IVAN PAVAO II., *Posin. apost. pobud. Crkva u Oceaniji* (22. studenoga 2001.), 31.

SV. IVAN PAVAO II., *Discorso ai partecipanti alla XV Assemblea plenaria del Pontificio Consiglio per i Migranti e gli Itineranti (Obraćanje sudionicima XV. plenarne skupštine Papinskog vijeća za selioce i putnike)*, 29. travnja 2002.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 40; 41; 174.

DIKASTERIJ ZA PROMICANJE CJELOVITOG LJUDSKOG RAZVOJA, *Messaggio in occasione della Domenica del Mare (Poruka u povodu Nedjelje mora)*, 8. srpnja 2017.

FRANJO, *Messaggio alla Conferenza »Our Ocean«* organizzata a Malta, *(Poruka sudionicima konferencije »Our Ocean«* priređene na Malti), 27. rujna 2017.

FRANJO, *Discorso ai rappresentanti del »Pacific Islands Forum Secretariat«* (Obraćanje predstavnicima »Pacific Islands Forum Secretariat«), 11. studenoga 2017.

FRANJO, *Messaggio per la Giornata di preghiera per la cura del Creato*, *(Poruka za Dan molitve za skrb o stvorenom)*, 1. rujna 2018.

DIKASTERIJ ZA PRIMICANJE CJELOVITOG LJUDSKOG RAZVOJA, *Aqua fons vitae. Orientamenti sull'acqua (Aqua fons vitae. Smjernice o vodi)*, 2020.

Dobre prakse

Crkva s posebnom pomnjom prati stanovništva koja žive u bliskom kontaktu s morima i oceanima: ribare, pomorce, putnike i migrante, kao i brojne obalne zajednice. Od kraja 19. stoljeća, u mnogim zemljama i na brodovima, apostolat mora jamči pastoralnu i duhovnu službu, zanimajući se također za životne uvjete pomoraca i hvatajući se u koštac s problemima kao što su ropstvo, loši uvjeti rada i odvojenost od članova obitelji.

U mnogim su zemljama lokalne katoličke zajednice uključene u aktivnosti čišćenja plaža ili građenja zidova (podizanje plantaža mangrova, ograda, postavljanje vreća s pijeskom) kako bi se zaustavilo napredovanje mora. Caritas Kiribati uključio je skupine mladih u podizanje plantaže mangrova; Caritasi u Australiji, na Filipinima i u Vijetnamu također su u nekoliko navrata organizirali aktivnosti odgoja i naobrazbe, promicanja i druge oblike pomoći za ribarske zajednice.

U Oceaniji su biskupi pridonijeli mobiliziranju javnog mnijenja i poticanju vlasti da se pozabave stanjem mora, a napose u vezi s nekim projektima za vađenje minerala ili ugljikovodika s morskog dna, koji bi mogli imati ozbiljne posljedice po ekosustav. Savez biskupâ Oceanije objavio je 16. travnja 2018. priopćenje u vezi s teškom situacijom stanovništva u mnogim od tih pod-

ručja. Crkva pruža pomoć tim ljudima i u najekstremnijim situacijama, primjerice nakon nekog od ciklona ili u slučaju preseljenja stanovništva, primjerice u slučaju evakuacije stanovništva s Carteretovih otoka u neka područja otoka Bougainville.

Europska komisijâ za pravdu i mir objavila je u veljači 2020. dokument *The Common Good of the Seas. Basic Text for the 2020 Annual Concerted Action of Justice and Peace Europe (Opće dobro mora. Osnovni tekst za godišnje usklađeno djelovanje komisijâ za pravdu i mir Europe za 2020. godinu)* koji može poslužiti kao polazna točka onima koji priređuju inicijative zagovarivanja ili konkretne aktivnosti.⁷¹

Neki pravci djelovanja

1. Smanjiti količinu onečišćene vode i plastike u oceanima, izbjegavajući uporabu mora i oceana kao odlagališta otpada.

2. Iskorijeniti piratstvo, trgovinu ljudima, drogom i druge oblike ilegalne trgovine na moru i u lukama.

3. Poboljšati sustave upozorenja i žurne postupke u slučaju ciklona i cunamija.

4. Zaštititi morska područja najbogatija bioraznolikošću i kulturnom baštinom, regulirajući na njima turizam, plovidbu i sve gospodarske aktivnosti.

⁷¹ Usp. <http://www.juspax.ch/it/justice-et-paix-europe/concerted-actions/the-common-good-of-the-seas>.

5. Među brodovlasnicima, pomorcima i turistima koji putuju morem promicati svijest o posljedicama i društveno-okolišnim utjecajima njihovih aktivnosti.

6. Odustati od projekata podmorskog rudarstva ili eksploatacije ugljikovodikâ s velikom vjerojatnošću izazivanja štete na područjima bogatim biološkom raznolikošću.

7. Izbjegavati intenzivan ribolov koji ne dopušta obnavljanje i koji je neekonomičan i razarajući, kao i ribolov u kojem se love ribe kojima prijeti izumiranje.

8. Usvojiti ritmove i metode ribarenja u kojima se poštuje bioraznolikost, izbjegavajući posebice lov kočom (kočarenje) tamo gdje može štetiti morskom dnu, te stvarajući uvjete koji će omogućiti tradicionalnim ribarima da imaju pristup dovoljnim ribljim resursima za dostojanstven život.

9. Zaštititi radne i životne uvjete pomoraca i ribara, jamčeći poštivanje ljudskih prava i promičući obiteljski život.

10. Izvješćivati o dramatičnim prilikama onih zajednica koje su prisiljene napustiti teritorije na kojima žive i koje obrađuju, jer su malo-pomalo potapana i na kraju potpuno potopljena.

11. Valorizirati i širiti apostolat mora, u lukama i na moru.

12. Poticati duhovne inicijative i teološka razmišljanja vezana uz oceane i mora. Učiti kontemplativnom pogledu na oceane i morâ i promicati svetištâ koja su vremenom razvila određenu vezu s morem.

13. Primjenjivati pravo mora, pojašnjavajući njegove odredbe i jačajući suradnju na svim razinama, napose

u pogledu pomoći na moru (posebno za migrante u teškoćama), nadzora ribarstva, discipline eksploatacije dobara s morskog dna, pribjegavanja oružanoj sili na morima i borbe protiv onečišćenja.

6. KRUŽNA EKONOMIJA

»Industrijski sustav, na kraju ciklusa proizvodnje i potrošnje, nije razvio sposobnost apsorbiranja i ponovnog korištenja otpada i nusproizvodâ.

Još uvijek nismo uspjeli primijeniti kružni model proizvodnje, koji će uspjeti sačuvati dobra za sadašnje i buduće naraštaje i ograničiti u najvećoj mogućoj mjeri korištenje neobnovljivih prirodnih dobara, svesti njihovu potrošnju u umjerene granice, maksimalizirati njihovo učinkovito korištenje, ponovno korištenje i recikliranje.«
(LS 22)

Uvod i kontekstualizacija

Sadašnji ekonomski sustav je neodrživ i zahtijeva preispitivanje mnogo toga: konzumerizam, kratkoročna vizija, špekulativni način razmišljanja, iracionalno povjerenje u gospodarski rast, ovisnost o fosilnim gorivima, porast ekološkog i socijalnog duga koji utječe na zemlju i siromašne, kontrola i manipulacija informacijama i tehnologijom, nedostatak ulaganja u ljude i dostojanstven rad.

Potrebna je *nova vizija ekonomije* u kojoj će se uzeti u obzir ekološke probleme (usp. LS 128; 129; 195). Potrebna nam je *»ekonomska ekologija koja je sposobna pozvati na širi pogled na stvarnost«* (LS 141). Cjelovita ekologija zahtijeva novo ekonomsko shvaćanje u kojem proizvodnja bogatstva može poboljšati, a ne uništiti, naš

svijet (usp. LS 129). Svijetu je potreban model *kružne ekonomije* koji stubokom preokreće tendencije i štiti od socijalne isključenosti i devastacije okoliša (usp. LS 22).

Kružna ekonomija predstavlja *alternativu tradicionalnoj linearnoj ekonomiji* (proizvesti-uporabiti-rasprodati); ne iskorištavaju se pretjerano dobra za proizvodnju, nego se održavaju u uporabi što je duže moguće, izvlačeći iz njih najveću moguću vrijednost i obnavljajući proizvode i materijale na kraju svakoga životnog ciklusa. Već u planiranju, proizvodnji, prodaji, ponovnoj uporabi i recikliranju moguće je odrediti kako izvući najveću vrijednost od proizvoda, bilo u uporabi, bilo na kraju njihova vijeka trajanja, jačajući tako ekonomiju u njezinu procesu.

Prijelaz na kružnu ekonomiju može predstavljati odlučujuću revoluciju i postati izvrsna prilika. To je nov način promatranja odnosa između tržišta, potrošača i prirodnih dobara, *prevladavajući samu ideju »otpada«*, jer *sve ima vrijednost*. U ekonomskom smislu, radi se o tome da se zajamči učinkovitost i djelotvornost u načinu na koji upravljamo s *inputima* i *outputima* i u načinu na koji jačamo vezu između proizvođača i potrošača, između rasta i održivosti, između ljudi i planeta. Taj je prijelaz sada zacrtan i usredotočen je na interakciju između tehnoloških inovacija, ulaganjâ u održivu infrastrukturu i rast produktivnosti dobara, u nastojanju da se potakne održiv, uravnotežen i inkluzivan kružni rast.

Bitni tekstovi o toj temi

SV. PAVAO VI., Apost. pob. *Evangelii nuntiandi* (8. prosinca 1975.), 31.

SV. PAVAO VI., Enc. *Populorum progressio* (26. ožujka 1967.), 1.

SV. IVAN PAVAO II., Enc. *Sollicitudo rei socialis* (30. prosinca 1987.), 1; 12; 26-27; 35.

SV. IVAN PAVAO II., Enc. *Centesimus annus* (1. svibnja 1991.), 30; 34.

PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, 323-376.

BENEDIKT XVI., Enc. *Caritas in veritate* (29. lipnja 2009.), 21; 49; 24-26; 34-52.

FRANJO, Apost. pobudnica *Evangelii gaudium* (24. studenoga 2013.), 52-62; 186-188; 191-194; 198-199; 203-215.

FRANJO, *Discorso ai partecipanti all'Incontro mondiale dei movimenti popolari (Obraćanje sudionicima Svjetskog susreta pučkih pokreta)*, 28. listopada 2014.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 22; 138-142; 189-198.

FRANJO, *Discorso ai partecipanti al 3° Incontro mondiale dei movimenti popolari (Obraćanje sudionicima 3. svjetskog sastanka pučkih pokreta)*, 5. studenog 2016.

KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE I DIKASTERIJ ZA PROMICANJE CJELOVITOG LJUDSKOG RAZVOJA, *Oeconomicae et pecuniariae quaestiones. Considerazioni per un discernimento etico circa alcuni aspetti dell'attuale sistema economico-finanziario (Oeconomicae et pecuniariae quaestiones. Razmišljanja vezana uz etičko*

razlučivanje nekih aspekata današnjeg ekonomsko-financijskog sustava), 17. svibnja 2018.

Dobre prakse

Primjerâ kružne ekonomije ima na pretek. Kao primjer djelovanja Caritasa može se navesti poljoprivredna raznolikost (diversifikacija) koja se temelji na ponovnoj uporabi viška usjeva (El Granado, Dominikanska Republika).

Caritas Dominikanske Republike i Španjolski Caritas promiču projekt diversifikacije farmi zajednice kao odgovor na gubitak usjeva zbog klimatskih promjena. Kao temeljna komponenta uvedeno je povezani uzgoj usjeva. Na taj način suvišna stabla banana daju sjenu manjim biljkama, poput bundeve, patlidžana ili korijandera, a one pak tlu daju hranjive sastojke i bolju uporabu navodnjavanja. Sljedeći važan vid je obrazovanje za vođenje farme, obrezivanje i suzbijanje korova, uključujući ručnu hibridizaciju u kojoj se ne koriste nikakve kemijske tvari. Gospodarstva koja se vodilo na taj način poboljšala su svoju produktivnost i njihovi su vlasnici brzo prešli s monokulturne proizvodnje na proizvodnju lepeze proizvodâ koje se prodaje na tržištu. Premda su suočeni s većim opsegom posla, zemljoradnici su mišljenja da su postignuti rezultati vrijedni uložena truda. Ravnatelj Caritasa Barahona objašnjava taj pristup riječima: »Radi se o povratku zemljoradnji za obiteljsku samopotrošnju gdje se potiče razmjena sjemena, životinja i hrane između seoskih obitelji u skladnom odnosu s prirodom.«

U Austriji su neke župe i crkvene ustanove (škole, sveučilišta, bolnice...) uvele certifikat EMAS (*Eco-Management and Audit Scheme – Sustav ekološkog upravljanja i revizije*) okrenut procjeni ekološke učinkovitosti pripadajućih zdanjâ, promicanje energetske učinkovitosti, smanjenje troškova i jamčenje boljeg radnog okruženja.

Crkva u Montevideu provodi zanimljive projekte recikliranja kao što je *Resuena*⁷², u koji su uključene katoličke ustanove, odnosno *Triciclo*, koji ima za cilj provođenje edukativnih aktivnosti za zaštitu okoliša namijenjenih mladima i adolescentima.⁷³

U biskupiji Mt. Hagen, u Papui Novoj Gvineji, *Laudato si'* postao je referentna točka za definiranje svih inicijativa u korist okoliša; posebna je pažnja posvećena prikladnom gospodarenju otpadom u borbi protiv onečišćenja izazvana bacanjem kućnog otpada putem danâ čišćenja (*clean up*) te obrazovnih aktivnosti i aktivnosti suradnje s državnim tijelima.

⁷² Usp. <http://www.resuena.com.uy>.

⁷³ Usp. <https://icm.org.uy/iglesia-y-ecologia-el-cuidado-de-la-casa-comun>.

Neki pravci djelovanja

1. Zajamčiti pristup u čijem će središtu biti osoba, u kojem će se posvetiti pažnju dostojanstvu rada i pravednoj tranziciji sektorâ zapošljavanja za radnike i zajednice.

2. Promicati ponovnu upotrebu i recikliranje prirodnih dobara koji već kruže u gospodarstvu, poticati ponovnu uporabu različitog organskog otpada (bioenergija, biogoriva, kompost...), izbjegavati proizvodnju predmetâ, materijalâ i tvarî koji su posebno složeni za recikliranje (kao što su neke višeslojne plastike) i poticati istraživanja alternativnih materijala.

3. Poticati aktivnosti čišćenja plažâ i drugih mjesta na kojima se ljudi okupljaju.

4. Stremiti uvođenju ambalaža koja se lako mogu reciklirati ili koje su biorazgradive.

5. Poticati dijeljenje vozila s drugima (na primjer *car sharing* sustavima) ili druge opreme, kao i tržišta rabljene robe.

6. Ubrzati ulaganjâ u održivu infrastrukturu, podržana jasnim nacionalnim i subnacionalnim strategijama i programima, olakšavajući protok javnog i privatnog financiranja.

7. Stimulirati privatni sektor da pusti da inovacije »slobodno kolaju« i unapređuje transparentnost opskrbnog lanca propisima i poticajima koji promiču prijelaz na ekonomiju koja će biti više kružna i s niskim emisijama stakleničkih plinova.

8. Poticati na velik iskorak prema inovacijama, posebice međunarodnim partnerstvima i financiranjima, s

ciljem hvatanja u koštac s izazovima koji nadilaze energetska pitanja.

9. Promicati proces koji ima za cilj reformu subvencija za fosilna goriva i oporezivanje emisija ugljičnog dioksida (CO₂).

7. RAD

»Ne govorimo samo o fizičkom radu ili zemljoradnji nego o bilo kojoj aktivnosti koja uključuje promjenu postojeće stvarnosti, od izrade stručne društvene studije do plana tehnološkog razvoja. Svaki oblik rada pretpostavlja shvaćanje odnosa koji ljudsko biće može i mora uspostaviti s drugim pokraj sebe.«
(LS 125)

Uvod i kontekstualizacija

Sveti Ivan Pavao II. objasnio je da rad, kao izraz osobâ i doprinos zajednici, otkriva ljudsko biće njemu samom i razvija njegove sposobnosti, u dinamici kontinuirana stvaranja,⁷⁴ kao i obveze i prava. Rad je »sastavni dio smisla života na ovoj zemlji, put sazrijevanja, ljudskog razvoja i osobnog ispunjenja« (LS 128) te ga zato treba promicati na *uključiv* način, ističući vrijednost, uključujući i ekonomsku, obiteljskih odnosa. U LS-u se povezuje i aktualizira dvije temeljne dimenzije rada: *čuvanje* onoga što nam je dano i *obrađivanja* toga u suradnji s Bogom,⁷⁵ tako da vrt koji nam je Stvoritelj

⁷⁴ Usp. Enc. *Laborem exercens*, 6.

⁷⁵ Usp. *Postanak* 2, 5 i 15.

povjerio dadne svoje plodove. Nema, dakle, razloga očuvanje stvorenoga svijeta stavljati nasuprot radu koji razvija obećanjâ i potencijale prirode.

Uloga čovjeka zahtijeva odgovornost i *razboritost* u svim njegovim dimenzijama, bilo da su one tehnološke, znanstvene ili zakonodavne, stalnim *razlučivanjem* u pogledu budućnosti čovječanstva i, općenito, života na planetu, i u svim njegovim razvojima, bili oni tehnološki, znanstveni ili zakonodavni. To što se rad s pravom smatra nužnošću, nije samo zato što se njime osigurava opstanak pojedinca, nego i zbog budućnosti zajednice. Ekonomska aktivnost i socijalna dimenzija su, naime, snažno povezani s radom. Zato *nezaposlenost* negativno utječe na cjelovit ljudski razvoj, dok ekonomske disfunkcije uvijek za sobom povlače to da njihovu cijenu plaćaju pojedinci.⁷⁶

Bitni tekstovi o toj temi

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Past. konst. *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), 67-68.

SV. PAVAO VI., *Discorso all'Organizzazione Internazionale del Lavoro (Obraćanje predstavnicima Međunarodne organizacije rada)*, 10. lipnja 1969.

SV. IVAN PAVAO II., Enc. *Laborem exercens* (14. rujna 1981.).

SV. IVAN PAVAO II., *Omelia per il giubileo dei lavoratori (Homilija u prigodi jubileja radnikâ)* 1. svibnja 2000.

⁷⁶ Usp. BENEDIKT XVI., Enc. *Caritas in veritate*, 32.

PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, (2004.) poglavlje 6.

BENEDIKT XVI., Enc. *Caritas in veritate* (29. lipnja 2009.), 32; 36.

PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *La vocazione del leader d'impresa. Una riflessione (Poziv vođe poduzeća. Razmišljanje)*, 2013.

FRANJO, Apost. pob. *Evangelii gaudium* (24. studenoga 2013.), 202-206.

FRANJO, *Discorso ai partecipanti all'Incontro mondiale dei movimenti popolari (Obraćanje sudionicima Svjetskog susreta pučkih pokreta)*, 28. listopada 2014.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 22; 26; 98; 124-129; 171; 180; 187; 191.

FRANJO, *Discorso ai partecipanti al 2° Incontro mondiale dei movimenti popolari (Obraćanje sudionicima 2. svjetskog susreta pučkih pokreta)*, 9. srpnja 2015.

FRANJO, *Discorso ai partecipanti al 3° Incontro mondiale dei movimenti popolari (Obraćanje sudionicima 3. svjetskog susreta pučkih pokreta)*, 5. studenog 2016.

FRANJO, *Lettera al Cardinale Peter K. A. Turkson in occasione della Conferenza internazionale »Dalla Populorum progressio alla Laudato si'« (Pismo kardinalu Peteru K. A. Turksonu u povodu međunarodne konferencije »Od Populorum progressio do Laudato si'«)*, 23. studenoga 2017.

KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE I DIKASTERIJ ZA PROMICANJE CJELOVITOG LJUDSKOG RAZVOJA, *Oeconomicae et pecuniariae quaestiones. Considerazioni per un discernimento etico circa alcuni aspetti dell'attuale*

sistema economico-finanziario (Oeconomicae et pecuniariae quaestiones. Razmišljanja vezana uz etičko razlučivanje nekih aspekata današnjeg ekonomsko-financijskog sustava), 17. svibnja 2018.

FRANJO, Posin. apost. pobudnica *Christus vivit* (25. ožujka 2019.), 268-273.

Dobre prakse

Više je biskupija odlučilo na svom zemljištu pokrenuti zemljoradnju. Sav urod je namijenjen ljudima koji su nezaposleni, siromašni ili su u fazi kaotične migracije (Italija, Kenija, Venezuela).

Pokrenut 1995. godine, *Progetto Policoro (Projekt Policoro)*, koji je priredila Talijanska biskupska konferencija, omogućio je na stotine radnih iskustava (posebice konzorcija, zadruga i malih poduzeća) i stvaranje tisuća radnih mjesta, posebice u najsiromašnijim područjima zemlje i najizloženijima moći organiziranoga kriminala.

U svrhu uključivanja i integracije, redovnice družbe Sestara Gospe od milosrđa Dobrog pastira u prihvatilišta u raznim gradovima Perua primaju majke u teškoćama ili siročad s HIV-om i uključuju ih u zanatske djelatnosti. U Španjolskoj je Caritas Bizkaia pokrenuo zadrugu *Koopera*, čiji je cilj socijalno-profesionalna integracija ljudi kojima prijeti isključenje zbog svega onoga što se događa zbog različitih aktivnosti u zaštiti okoliša (recikliranje, prikupljanje otpada), pružanjem osobnih usluga i radom u tekstilnoj industriji. U tome smislu treba prepoznati vrijednost oblikâ socijalno-profesionalne integracije, često sa snažnom obrazovnom

komponentom, u korist osoba koje su obično marginalizirane od društva.

U Francuskoj trgovački centar *Le Cèdre*, osnovan 1998. godine, omogućava tisućama institucija (od kojih su mnoge katoličke, poput škola ili župa) da kupljeno plaćaju na rate (razne usluge, informatička oprema, uredski pribor i oprema, namirnice) štedeći i, istodobno, dajući prednost dobavljačima odabranim na temelju načelâ cjelovite ekologije.

Zanimljiv je također projekt *The Future of Work after Laudato si'* (*Budućnost rada nakon Laudato si'*), koji okuplja različite institucije kako bi se ojačao glas Crkve u svijetu rada putem: 1) sinergijâ i mrežâ između crkvenih institucija s ciljem poboljšanja suradnje i razmjene znanja; 2) razmišljanja i istraživanja o sadašnjim i budućim izazovima u vezi s davanjem artikuliranih odgovora na polju rada; 3) osposobljavanja za aktivno sudjelovanje u dijalogu o radnim pitanjima.

Američka biskupska konferencija, putem *Catholic Campaign for Human Development* (*Katolička kampanja za ljudski razvoj*), promiče niz programâ i aktivnostî u korist cjelovite ekologije, posvećujući posebnu pozornost problemima rada; surađuje, primjerice, s *People United for Sustainable Housing*, u Buffalu (New York) u cilju promicanja boljih ekonomskih mogućnosti i koristi za okoliš za lokalne zajednice.

U Gvineji je *Agropastoralni centar svete Uršule od gore Ziama*, smješten u rezervatu biosfere Ziama, u biskupiji N'Zérékoré, koji je pokrenut 2016. godine i koji vode sestre uršulinke, primjer stvaranja poduzetničke platforme, prostora za širenje tehničkih (s posebnom

pozornošću prema organskoj poljoprivredi), organizacijskih i moralnih rješenja, kao i ljudskog i profesionalnog napredovanja, kojima je cilj iskorijeniti logiku siromaštva i poticati održiv društveno-ekonomski razvoj. Organizatori su si postavili za cilj osposobiti *novu vrstu ljudskih resursa* koji mogu pokazati kako su stanovnici gvinejske šume sposobni skrbiti o sebi samima, smanjiti nezaposlenost i egzodus iz ruralnih područja te pokrenuti integriran poljoprivredni sustav.

Neki pravci djelovanja

1. Promicati dostojanstven rad i poštivati radnike, odbacujući svaku diskriminaciju, priznajući jednako dostojanstvo žena u svim pogledima, kao i vrijednost svake vrste posla samo ako je dostojan čovjeka.

2. Jamčiti poštenu plaću, primjerenu svim potrebama obitelji, boreći se protiv rada djece; zajamčiti fleksibilno radno vrijeme i spojivo s obiteljskim životom i vremenima odmora te duhovne i kulturne rekreacije.

3. Poticati sprečavanje rada na crno i neformalne ekonomije, čiji su sudionici često izloženi opasnosti izrabljivanja, neizvjesnosti i štete po zdravlje, prema formalnom sektoru.

4. Stvaranje radnih mjesta u najzaostalijim zemljama čije stanovništvo teži iseljavanju i zajamčiti uvjete da ti ljudi mogu dostojanstveno živjeti od svojega rada.

5. Usmjeravati zemljoradnju, koja omogućuje bliski kontakt sa zemljom, da bude sve više »saveznik« okoliša čuvanjem tehnikâ i znanjâ, uključujući i one drevne, utemeljene na korištenju prirodnih proizvoda i onih

koji ne onečišćuju okoliš, poštujući ritam i prirodne cikluse, pomoću proizvodnje u kojoj se daje prednost autohtonim vrstama i štiti biološka raznolikost.

6. Poticati stvaranje stalnih mogućnosti zaposlenja koje mladim ljudima pružaju priliku ući u svijet proizvodnje, koristiti svoje sposobnosti u korist društva i zasnovati vlastitu obitelj.

7. Promicati inkluzivnu ekonomiju prema siromašnima, onima koji su dugo bez posla, niskokvalificiranim radnicima, migrantima, marginaliziranim, zatvorenicima i bivšim zatvorenicima, osobama s invaliditetom, kako bi ih se pratilo na putu prema socijalno-ekonomskom uključivanju (integraciji), autonomiji i preuzimanju odgovornosti, ne ograničavajući se isključivo na pomoć.

8. Primijeniti mjere zaštite za one poslove koji jednog od roditelja na dulje odvajaju od ostalih članova obitelji i promicati ekonomsku vrijednost obitelji koja može na čestit način stvarati resurse.

9. Valorizirati obrazovnu i ekonomsku ulogu roditelja koji rade od kuće skrbeći za djecu kako bi ih pripremili da budu valjani akteri društva i na korist općeg dobra.

10. Promicati socijalnu i ekonomsku vrijednost majčinstva kako bi ono bilo bolje zaštićeno, stavljajući u središte ekonomskog sustava važnost obiteljskih odnosa, prije negoli samih pojedinaca.

11. Omogućiti radnicima da se organiziraju i da se čuje i njihov glas s prostorima za slobodne i smjerne rasprave, olakšavajući odnose između poslodavca i zaposlenika utemeljene na sudjelovanju, povjerenju, supsidijarnosti, podjeli odgovornosti.

12. Učinkovito primjenjivati konvencije o pravima radnikâ i informirati radnike o njihovim pravima; promicati mjere za sprječavanje nesreća i nezaposlenosti.

13. Sprječavati i iskorjenjivati nove oblike ropstva, nehumanog iskorištavanja, trgovine ljudima, prostitucije, promičući istraživanja o najboljim praksama prevencije i istrage.

14. Potvrditi i štititi primat osobe nad strojevima i novim tehnologijama. Mudro usmjeravati istraživanje, razvoj i zakonodavstvo u sektorima koji značajno utječu na budućnost svijeta rada (genetika, biotehnologija, nanotehnologija, kognitivne znanosti, robotizacija, umjetna inteligencija, upravljanje podacima).

8. FINANCIJE

*»Ekonomija prihvaća svaki napredak
u tehnologiji u službi profita,
ne mareći za možebitne negativne utjecaje na ljudska bića.
Financije guše realnu ekonomiju. Nismo naučili
lekciju iz globalne financijske krize,
a presporo se uči i lekcija o propadanju okoliša.«
(LS 109)*

Uvod i kontekstualizacija

Veza između današnjih financijskih problema i ekološkog obraćenja jest više nego vidljiva. Ta povezanost dovodi do dva pitanja: Koja je cijena cjelovite ekologije? i Koliku dobit donosi? Pitanja su to čiji odgovori zahtijevaju moralno razlučivanje koje se ne može prepustiti svijetu financija, kojim prečesto dominira ona tehnokratska paradigma i onaj špekulativni mentalitet ili želja za profitom u kratkom roku koji su oštro kritizirani u *Laudato si'*. To moralno razlučivanje mora ponajprije obuhvaćati sâm smisao svakog projekta, kako bi se potom bolje usmjeravalo buduće ekonomske razvoje.

Nažalost, »i dalje prevladavaju isključivo kratkoročni ekonomski interesi, [koji] na kraju imaju negativne posljedice na okoliš, kao i na samo ljudsko biće«⁷⁷. I nadalje se nastavlja tražiti »profit koji je sam sebi svrha«⁷⁸ ulaganjima koja ne prinosе realnoj ekonomiji, a koja se temelje na nepouzdanim financijskim proizvodima i visokoj varijabilnosti cijena, otrgnutoj od proizvodnje i potreba. S druge strane, želja mnogih ulagača da minimiziraju rizike navodi ih da odobravaju zajmove samo onima koji već posjeduju kapital, ostavljajući najugroženije osobe i stanovništvo *de facto* isključenima; tako se povećava jaz između onih koji imaju i onih koji nemaju pristup kreditima. Bogati svijet i živa i bujna ekonomija mogu i moraju zaustaviti siromaštvo. Razina bogatstva i tehnologije koju je akumuliralo čovječanstvo, kao i važnost i vrijednost koju su stekla ljudska prava, više ne dopuštaju izlike. Uostalom, sama pandemija bolesti COVID-19 pokazuje kako se treba usprotiviti sustavu koji smanjuje blagostanje, tamo gdje je prisutno, kao i ekonomsko-financijskom sustavu koji omogućuje velike špekulacije čak i u pogledu katastrofâ, padajući na teret najsiromašnijih.

Uzimajući u obzir povezanost ekonomske, financijske, ekološke i socijalne dimenzije sadašnje krize, važno je uvijek imati na umu četiri kamena temeljca za etičko

⁷⁷ BENEDIKT XVI., *Discorso ai partecipanti dal Pontificio Consiglio della Giustizia e della Pace nel 500 anniversario Obračanje sudionica konferencije koju je Papinsko vijeće za pravdu i mir priredilo na 50. obljetnicu enciklike »Mater et Magistra«*, 16. svibnja 2011.

⁷⁸ BENEDIKT XVI., *Enc. Caritas in veritate*, 38.

razmišljanje koje pridonosi nadolasku nove paradigme za razvoj (usp. LS 108; 202): 1) zastupljenost i vrijednost novca; 2) vizija budućnosti koju bismo htjeli graditi i s tim povezana ulaganja koja će se koristiti u tu svrhu; 3) primat općeg dobra u financijskim politikama i u procjeni društvenog učinka ulaganja; 4) propisi potrebni za »slobodan, stabilan svjetski ekonomsko-financijski sustav u službi stvarne ekonomije«⁷⁹, kojim će se uskladiti svijet financija i svijet rada.

Bitni tekstovi o toj temi

SV. IVAN PAVAO II., *Messaggio ai Partecipanti alla 43a Settimana sociale dei Cattolici italiani (Poruka sudionicima 43. socijalnog tjedna talijanskih katolika)*, (10. studenog 1999.), 5.

BENEDIKT XVI., Enc. *Caritas in veritate* (29. lipnja 2009.), 36; 45; 65.

PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Per una riforma del sistema finanziario e monetario internazionale nella prospettiva di un'autorità pubblica a competenza universale (Nota Za reformu međunarodnoga financijskog i monetarnog sustava. U perspektivi javnog autoriteta s univerzalnom nadležnošću)*, 2011.

FRANJO, Apost. pobudnica *Evangelii gaudium* (24. studenoga 2013.), 54-57; 202-208.

⁷⁹ PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Per una riforma del sistema finanziario e monetario internazionale nella prospettiva di un'autorità pubblica a competenza universale (Nota Za reformu međunarodnoga financijskog i monetarnog sustava. U perspektivi javnog autoriteta s univerzalnom nadležnošću)*, 2011.

FRANJO, *Discorso ai partecipanti al Convegno promosso dal Pontificio Consiglio della Giustizia e della Pace »Impact investing for the poor«* (Obraćanje sudionicima konferencije »Impact investing for the poor« koju je priredilo Papinsko vijeće »Iustitia et pax«), 16. lipnja 2014.

FRANJO, *Discorso ai partecipanti all'Incontro mondiale dei movimenti popolari* (Obraćanje sudionicima Svjetskog susreta pučkih pokreta), 28. listopada 2014.

PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Terra e Cibo (Zemlja i hrana)* (2015.), 32-36, 133-138.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 56; 109-112; 128; 185; 189-192.

FRANJO, *Discorso ai partecipanti al 3° Incontro mondiale dei movimenti popolari* (Obraćanje sudionicima 3. svjetskog susreta pučkih pokreta), 5. studenog 2016.

KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE I DIKASTERIJ ZA PROMICANJE CJELOVITOG LJUDSKOG RAZVOJA, *Oeconomicae et pecuniariae quaestiones. Considerazioni per un discernimento etico circa alcuni aspetti dell'attuale sistema economico-finanziario (Oeconomicae et pecuniariae quaestiones. Razmišljanja vezana uz etičko razlučivanje nekih aspekata današnjeg ekonomsko-financijskog sustava)*, 17. svibnja 2018.

FRANJO, *Discorso ai Partecipanti al Simposio per i Dirigenti delle principali imprese del settore petrolifero, del gas naturale e di altre attività imprenditoriali collegare all'energia* (Govor sudionicima sastanka za rukovoditelje glavnih poduzeća u naftnom, plinskom i drugim energetske sektorima), 9. lipnja 2018.

FRANJO, *Discorso ai partecipanti all'incontro promosso dal Dicastero per il Servizio dello Sviluppo Umano Integrato sul tema: transizione energetica e cura della nostra casa comune (Obraćanje sudionicima Susreta o temi »Energetska tranzicija i skrb za naš zajednički dom«, koji je priredio Dikasterij za promicanje cjelovitog ljudskog razvoja)*, 14. lipnja 2019.

FRANJO, *Discorso ai partecipanti del Seminario »Nuove forme di fraternità solidale, di inclusione, integrazione e innovazione« (Obraćanje sudionicima seminara »Novi oblici solidarnog bratstva, uključivanja, integracije i inovacije«)*, Papinska akademija društvenih znanosti, 4. veljače 2020.

Dobre prakse

Ulađači mogu poticati pozitivne promjene u različitim sektorima ekonomije. To se događa kad odluče iz svojih ulaganja isključiti poduzeća koja ne udovoljavaju određenim parametrima (ljudska prava, uključivanje dječjeg rada, poštivanje okoliša i slično). Ohrabruje činjenica da se neki investicijski fondovi pozicioniraju na tu vrstu odgovornog financiranja. Istodobno, neke banke građanima nude mogućnosti ulaganja koje udovoljavaju tim vrstama parametara, a poduzeća kojima se trguje na burzi nastoje tome prilagoditi svoje poslovanje i računovodstvo. Dostupni su filtri i savjeti za one koji žele etično ulagati u skladu sa svojim vjerskim uvjerenjima, prihvaćajući kadikad i manju zaradu. Tri glavne konferencije, nastale kao plod suradnje između

Catholic Relief Services a i Svete Stolice, iznijele su na vidjelo te teme.⁸⁰

Belgijska biskupska konferencija predložila je 2017. godine dodjelu Povelje za dobro upravljanje crkvenim dobrima.⁸¹

Neke biskupske konferencije, kao što je Austrijska biskupska konferencija,⁸² Caritas Internationalis i brojne katoličke ustanove obvezale su se na dezinvesticiju iz svih poduzeća koje se bave eksploatacijom ili proizvode fosilna goriva (ugljen, naftu i prirodan plin).⁸³ Vezano uz to pitanje pokrenuta je svjetska kampanja koju promiče *Globalni katolički klimatski pokret*. Ovaj pristup dezinvestiranja podržali su i prihvatili sinodski oci na Sinodi o Amazoniji⁸⁴ i nastavlja rasti iz godine u godinu uz pridodavanje daljnjih obveza.

Na mikrorazini mogu se, pak, navesti razne aktivnosti upravljene mikrokreditiranjem (posebice u zemljama u razvoju), programi koji prate razboritu uporabu dobivenih zajmova, a katkad i konkretna pomaganja

⁸⁰ Usp. www.viiconference.org.

⁸¹ Usp. <https://www.cathobel.be/wp-content/uploads/2017/05/17-05-11-Charte-de-bonne-gestion-Contenu.pdf>.

⁸² Usp. Richtlinie Ethische Geldanlagen, https://www.bischofskonferenz.at/dl/muoMJmoJKMoJqx4KJKJKJkolml/Richtlinie_Ethische_Geldanlagenfinal.pdf.

⁸³ Usp. <http://bit.ly/disinvestimento>.

⁸⁴ Documento finale dell’Asemblea Speciale del Sinodo dei Vescovi per la Regione Pan-Amazzonica del 6-27 ottobre 2019, n. 70. (*Završni dokument Posebne skupštine Biskupske sinode za Pan-amazonsku regiju održane od 6. do 27. listopada 2019., br. 70.*)

zaduženim obiteljima ili žrtvama lihvarjenja. Talijanska biskupska konferencija podržala je pristup kreditima za osobe i mala poduzeća u stanju ranjivosti putem *Zajma nade (Prestito della Speranza)*, a razvijaju se i druge slične inicijative koje potiču izravne i solidarne veze između bogatijih zemalja i siromašnijih područja.

Neki pravci djelovanja

1. Širiti korištenje etičkih, odgovornih i cjelovitih kriterija za ulaganja, izbjegavajući davanje potpore poduzećima koja su štetna po ljudsku ili socijalnu ekologiju (primjerice pobačaj i oružja), kao i okolišnu ekologiju (primjerice fosilna goriva).

2. Jačati, putem mrežâ i sveučilištâ, svijest o etici, općem dobru i odgovornosti u sektoru bankarskog i financijskog posredovanja.

3. Ubrzati ulaganjâ u održive infrastrukture, podržana jasnim nacionalnim i subnacionalnim strategijama i programima.

4. Povećati ulaganja u infrastrukturu u službi realne ekonomije od strane multilateralnih razvojnih banaka i drugih razvojnih financijskih institucija, obraćajući posebnu pozornost socijalnoj uključenosti i zaštiti okoliša.

5. Reorganizirati financijske institucije i tržišta u pravcu općeg dobra i cjelovitoga ljudskoga razvoja, pružajući odgovarajuće i učinkovite oblike nadzornih tijela.

6. Zabraniti i nadzirati djelovanje pojedinaca koji bi mogli provoditi cinične i neodgovorne špekulacije.

7. Usvojiti »cjelovitije« kriterije za procjenu financijskih ulaganja, kriterije kojima se, naime, vodi računa o dimenzijama ekološke i socijalne održivosti, a ne samo o unosnosti i očekivanim budućim prihodima (ESG kriteriji).

8. Promicati odgovorna ulaganja u socijalnom i ekološkom smislu, uzimajući u obzir, primjerice, progresivno dezinvestiranje iz sektora fosilnih goriva.

9. Pažljivo i u skladu s etičkim kriterijima ocijeniti prijedloge civilnog društva i privatnog sektora u vezi s kriptovalutama (primjerice *BitCoins*) i alternativnim valutama s lokalnom valjanošću.

10. Usvojiti financijske modele koji pokrivaju cjelokupno poslovanje i cijeli proizvodni ciklus, izbjegavajući kontradiktorne nagrade za dioničare poduzeća koja nanose štetu prirodnom okolišu i ne trude se oko odgovarajućeg oporavka.

11. Premostiti jaz između onih koji imaju i onih koji nemaju pristup kreditima, uključivanjem pouzdanih posrednika koji mogu pomoći u smanjenju razine rizika i potičući mikro kreditiranje.

12. Oštro sankcionirati financijske institucije uključene u nezakonite radnje i koje potiču utaju poreza i/ili špekuliraju nad osnovnim prehrambenim proizvodima.

13. Zatvarati porezne oaze, izbjegavati utaje i pranje novca kojima se potkrada društvo, stavljajući ljudsko biće iznad interesâ najmoćnijih poduzeća i multinacionalnih kompanija – koje u konačnici guše i sprečavaju lokalnu proizvodnju.

14. Promicati upravljanje crkvenim dobrima nadahnuto transparentnošću, dosljednošću i hrabrošću u prihvaćanju perspektive održivosti u cjelovitom smislu predložene u LS-u. Na taj će se način moći posvjedočiti da je moguć drukčiji način doživljavanja ekonomske i financijske dimenzije.⁸⁵

⁸⁵ Usp. BISKUPSKA SINODA, *Mladi, vjera i razlučivanje poziva, Završni dokument*, 27. listopada 2018., 153.

9. URBANIZACIJA

»Danas smo, primjerice, svjedoci nerazmjernog i nesređenog povećanja mnogih gradova, u kojima je život postao nepodnošljiv sa zdravstvenoga gledišta, ne samo zbog onečišćenja izazvanoga ispuštanjem otrovnih plinova nego i zbog urbanog kaosa, problemâ s prijevozom te pretjerane buke i svjetlosti. Mnogi su gradovi goleme, nedjelotvorne strukture koje pretjerano troše vodu i energiju. Postoje gradske četvrti koje su, premda nedavno izgrađene, neuređene, prenapučene i nemaju dovoljno zelenih površina.«
(LS 44)

Uvod i kontekstualizacija

»Kako bi se moglo govoriti o autentičnom razvoju, treba provjeriti uključuje li to poboljšanje kvalitete ljudskog života, a to podrazumijeva analizu prostorâ u kojima ljudi žive svoje živote« (LS 147). To je razlog zašto se u LS ističe »međusobnu povezanost između stambenog prostora i ljudskog ponašanja« (LS 150).

Svijet postaje sve urbaniji; to je trend koji se neće promijeniti u idućim godinama. Gradovi se bore kako bi se othrvili deficitima u pružanju uslugâ i išli ukorak s brzim rastom stanovništva, suočeni s ograničenim financijskim sredstvima. Sve je to praćeno »fragmentacijom« kojoj su izloženi životi građana (usp. LS 49). Gotovo milijardu ljudi živi u neformalnim naseljima, bez pristupa pristojnom stanovanju, čistoj pitkoj vodi ili

sigurnim sanitarnim strukturama. Unatoč svojoj važnosti za okoliš i siromašne, urbano planiranje ipak je često zanemareno ili loše zamišljeno. Dan-danas velik dio gradskoga stanovništva i dalje živi u sirotinjskim četvrtima (slamovima).

Infrastrukture u urbanim područjima vrlo su važne za rješavanje pitanjâ bilo zaštite okoliša bilo siromaštva na razini prometa, upravljanja zelenim površinama, stambenog planiranja, socijalne kohezije (usp. LS 232). Prilika je to za promicanje cjelovite ekologije povećanjem našeg osjećaja pripadnosti, osjećaja ukorijenjenosti, onoga osjećati se *kao kod kuće* u gradu u kojem jesmo i koji nas povezuje: »Nužno je, također, zaštititi javne prostore, vizualne orijentire i urbane krajolike koji povećavaju naš osjećaj pripadnosti, ukorijenjenosti, »osjećaj da smo kod kuće« u gradu koji nas povezuje i spaja. Važno je da različiti dijelovi grada budu dobro povezani i da oni koji u njima žive imaju osjećaj cjeline, umjesto da se ograničuju na jednu četvrt i svoj grad ne doživljavaju kao vlastit prostor koji dijele s drugima« (LS 151).

Bitni tekstovi o toj temi

SV. PAVAO VI., Apost. pismo *Octogesima adveniens* (14. svibnja 1971.), 9-12.

SV. IVAN PAVAO II., *Discorso ai sindaci delle 60 città più popolose del mondo (Obraćanje gradonačelnicima 60 najmnogoljudnijih gradova svijeta)*, 3. rujna 1980.

FRANJO, Apost. pobudnica *Evangelii gaudium* (24. studenoga 2013.), 71-75.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 21; 24; 28-29; 44-45; 49; 141; 142; 147-153; 192; 231-232.

FRANJO, Discorso ai partecipanti all'incontro »*Modern slavery and climate change: the commitment of the cities* (Govor sudionicima susreta »*Modern slavery and climate change: the commitment of the cities*«), 21. srpnja 2015.

FRANJO, Discorso ai membri dell'Associazione Nazionale Comuni italiani (*Obraćanje članovima Nacionalnog udruženja talijanskih općina*), 30. rujna 2017.

Dobre prakse

U mnogim su gradovima diljem svijeta usvojene dobre prakse, uključujući posebne politike koje uključuju javnu upravu i civilno društvo (posebice vijeća gradskih četvrti) u cilju poboljšanja usluga u gradskim četvrtima s niskim prihodima; u cilju promicanja decentraliziranog sustava upravljanja gradom, posebnu pažnju posvećujući prometu, gospodarenju otpadom i zdravstvenim i higijenskim uslugama; pružanja pomoći i praćenja najugroženijih osoba, kao što su starije osobe.

Dana 5. lipnja 2016. godine Nadbiskupija Jakarta u Indoneziji pokrenula je *Ecological Penance Movement* (Sileko) kojim se od onih koji koriste zračna vozila traži da 10 000 IDR (indijskih rupija), što odgovara iznosu od 0,70 američkih dolara, uplaćuju u poseban fond iz kojeg će se financirati stvaranje i održavanje zelenih površina pod operativnom odgovornošću nekih gradskih župa. Brojne su, zatim, aktivnosti indonezijskih biskupija vezane uz pošumljavanje dekvificiranih gradskih područja,

prikupljanje plastičnog otpada, čišćenje plaža, jačanje ekološke svijesti kod djece i mladih.

Postoje također mnoge aktivnosti koje se mogu poduzeti u cilju poticanja održiva prometa. Među njih se ubraja promjena voznog parka u korist automobila koji manje zagađuju, pa i u korist električnih automobila, kao što su to učinile neke apostolske nuncijature, s ciljem daljnjeg izbjegavanja onečišćenja gradske sredine u kojoj djeluju. Kad već govorimo o apostolskim nuncijaturama, ona u Maleziji je 13. ožujka 2019. godine dobila *platinasti certifikat* od malezijskog *Green Building Indexa*, što svjedoči o visokom indeksu ekološke održivosti zgrade nuncijature, gdje se posebnu pozornost posvetilo području energetske učinkovitosti i učinkovitosti korištenja vode, kvalitete unutarnjeg ambijenta, projektiranja i održivoga upravljanja samim mjestom, kao i korištenih resursa i materijala, dizajna i arhitektonskih inovacija koje su također ekološki održive.

Neki pravci djelovanja

1. Unaprijediti graditeljstvo prikladno za poticanje socijalne i ekonomske uključenosti i bolje povezanosti s tržištem rada, povećanjem kvalitete života u siromašnim predgrađima (slamovima), a ne njihovim premještanjem, sudjelovanjem zajednicâ i pretvaranjem neiskorištena zemljišta u gradu u stambenu zonu s pristupačnima cijenama stanova.

2. Očuvati, kao važna mjesta sjećanja, neke tragove urbane infrastrukture koja ujedinjuje stanovništvo ili koja je stanovnike nepravedno jedne od drugih odva-

jala, koristeći ih kao potporu za odgojno-obrazovne aktivnosti i aktivnosti senzibilizacije.

3. Promicati u gradovima politike koje promiču pristup čistoj energiji.

4. Održivo upravljati širenjem urbanog područja, uklanjajući, odgovarajućim propisima i poticajima, zastranjenja zbog špekulacije i netransparentnosti na tržištu zemljišta i stanova.

5. Razvijati ekološki, ekonomičan i učinkovit prijevoz koji nudi pristup istim mogućnostima za sve (uključujući pješake i bicikliste), jačanje javnog prijevoza i razvoj integriranih rješenja koja se služe javnim, privatnim i neformalnim modalitetima u gradu.

6. Priznavati neformalnu ekonomiju povećavajući pristup neformalnih radnika javnim službama, javnim prostorima i javnoj nabavi, takvom reformom zakonâ i propisâ kojima će se pružiti podrška tim radnicima, uključujući u to njihove vođe u sudioničkim (participacijskim) procesima donošenja odlukâ i definiranja pravilâ.

7. Okrenuti se, u stambenom planiranju, prema izgradnji dobro izoliranih kuća s niskom ili nultom emisijom ugljika.

8. U planiranju gradova voditi računa o povećanju javnih i zelenih površina općenito i gradskih vrtova namijenjenih za javno korištenje.

9. Promicati uključivanje stanovnikâ, posebice siromašnih gradskih četvrti, u sve odluke koje se tiču projekata obnove i razvoja.

10. Promicati u planiranju svih urbanih prostora vrijednost ljepote i osjećaj pripadnosti i integracije koji oni mogu potaknuti.

10. INSTITUCIJE, PRAVOSUĐE I JAVNA UPRAVA

»Ako je sve u odnosu, tada i zdravlje institucija
nekih društva ima posljedice za okoliš
i kvalitetu ljudskog života«.
(LS 142)

Uvod i kontekstualizacija

»Politička zajednica i civilno društvo, premda su uzajamno povezani i međuovisni, nisu jednaki u hijerarhiji ciljeva. Politička je zajednica bitno u službi civilnoga društva i, u krajnjoj analizi, osoba i skupina koje ga tvore. [...] Država mora pružiti prikladni pravni okvir za slobodno obavljanje djelatnosti društvenih subjekata i biti spremna na intervenciju tada kada je potrebno i poštujući načelo supsidijarnosti, kako bi prema općem dobru usmjeravala dijalektiku između slobodnih udruženja aktivnih u demokratskom društvu.«⁸⁶

Tako se u socijalnom nauku Crkve objašnjava *primat civilnog društva*: politička zajednica, vlade i razne uprave u službi su civilnoga društva i moraju se organizirati tako da izvršavaju svoju dužnost promicanja općeg dobra.⁸⁷

⁸⁶ *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, 418.

⁸⁷ Usp. BENEDIKT XVI., *Obraćanje građanskim vlastima u Westminster Hallu*, 17. rujna 2010.; *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, 164-170.

U *Laudato si'* se ističe važnost »zdravlja institucija nekog društva« (LS 142): one moraju odgovoriti na različite izazove s kojima se zajednica mora suočiti, jer se na neke od njih (kao što je korištenje vode ili borba protiv kriminala) ne može pronaći odgovor samo na razini državâ, nego, u svjetlu načela supsidijarnosti, također na razini posredničkih tijela, podsjećajući na »globalizaciju suštinske, socijalne i sudioničke demokracije«. ⁸⁸ Obnašatelji vlasti, izbjegavajući korupciju i promičući transparentnost, moraju pristupati pitanjima koja dolaze iz civilnog društva s dugoročnom vizijom, temeljenom na kriterijima pravde i morala, imajući pritom na srcu opće dobro cijelog društva, a ne na temelju izborne ili financijske snage skupinâ koje zastupaju pojedine zahtjeve. ⁸⁹

Bitni tekstovi o toj temi

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Past. kons. *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), 69.

SV. PAVAO VI., Enc. *Populorum progressio* (26. ožujka 1997.), 52; 54.

SV. PAVAO VI., Apost. pismo *Octogesima adveniens* (14. svibnja 1971.), 46; 47.

⁸⁸ BENEDIKT XVI., *Obraćanje sudionicima konferencije koju je Papinsko vijeće za pravdu i mir priredilo na 50. obljetnicu enciklike »Mater et Magistra«*, 16. svibnja 2011.

⁸⁹ Usp. SV. IVAN PAVAO II., Enc. *Centesimus annus* (1. svibnja 1991.), 47.

SV. IVAN PAVAO II., *Discorso ai Presidenti dei Parlamenti europei (Obraćanje predsjednicima europskih parlamenata)*, 26. studenog 1983.

SV. IVAN PAVAO II., Enc. *Centesimus annus* (1. svibnja 1991.), 46-47.

PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Osmo poglavlje.

BENEDIKT XVI., Enc. *Caritas in veritate* (29. lipnja 2009.), 37; 41-43; 47; 57; 67.

BENEDIKT XVI., *Discorso con le Autorità civili a Westminster Hall (Obraćanje građanskim vlastima u Westminster Hallu)*, 17. rujna 2010.

FRANJO, Apost. pobudnica *Evangelii gaudium* (24. studenoga 2013.), 205; 222-230.

PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Terra e Cibo (Zemlja i hrana)* (2015.), 113-115; 141-145.

FRANJO, *Discorso e risposte durante l'incontro con la Comunità di vita cristiana (CVX) e la Lega missionaria studenti d'Italia (Govor i odgovori tijekom susreta sa Zajednicom kršćanskog života (ZKŽ) i Misionarskom ligom talijanskih studenata)*, 30. travnja 2015.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 142-146; 180-189.

FRANJO, *Discorso durante il 3° incontro mondiale dei Movimenti popolari (Obraćanje sudionicima 3. svjetskog sastanka pučkih pokreta)*, 5. studenog 2016.

FRANJO, *Discorso ai Capi di Stato e di Governo dell'Unione Eruopea (Obraćanje šefovima država i vlada Europske unije)*, 24. ožujka 2017.

FRANJO, *Incontro con le autorità e la società civile (Susret s predstavnicima vlasti i civilnog društva)*, Lima, 19. siječnja 2018.

FRANJO, *Messaggio per la Giornata mondiale della Pace 2019 – La buona politica è al servizio della pace (Poruka za Svjetski dan mira 2019. – Dobra politika je u službi mira)*, 1. siječnja 2019.

Dobre prakse

Brojne biskupske konferencije prigodice pripremaju brošure ili poruke o obrazovanju i ulozi političkih vođa, interpelirajući ih u vezi s njihovim odgovornostima, a s obzirom na vrijednosti i odluke. Možemo u vezi s tim, primjerice, spomenuti dokument Stalnog vijeća Francuske biskupske konferencije: *Dans un monde qui change, retrouver le sens du politique* (2016.) kao i dokument Komisije za prirodne resurse episkopata Konga: *Regards des Partis politiques et des Confessions religieuses de la République Démocratique du Congo sur l'Environnement et les Ressources naturelles*, Kinshasa 2016.

Brojne su i interakcije biskupskih konferencija s lokalnim vlastima, u što su se također upustile i razne katoličke konferencije pojedinih država u SAD-u, kao što je *Catholic Conferences* u Kaliforniji, Virginiji, Floridi, Nebraski, Iowi, Minnesoti, koje surađuju i s mjesnim vlastima u pogledu veće pozornosti na zakonodavnoj razini prema cjelovitoj ekologiji, kvaliteti zraka, pristupu

vodi, zdravlju okoliša, odgovoru na prirodne katastrofe, energetskej učinkovitosti, borbi protiv onečišćenja.⁹⁰

Mnoge biskupije, katoličke udruge i župe organiziraju odgojno-obrazovne tečajeve o pravima za stanovnike siromašnih područja, pružajući im također pravnu pomoć i savjete.

Mnoge komisije *Iustitia et pax* biskupskih konferencija intervenirale su – u suradnji s vladama – na brojnim političkim i lokalnim izborima kako bi nadzirale ispravnu provedbu glasovanja ili kao posrednici u kriznim situacijama, primjerice nakon oružanog sukoba ili zalažući se također za bolje uvjete u zatvorima.

Godine 2019. CCEE (Vijeće europskih biskupskih konferencija), COMECE (Vijeće biskupskih konferencija Europske unije), CIDSE (*Coopération Internationale pour le Développement et la Solidarité*), GCCM (*Global Catholic Climate Movement* [Globalni katolički klimatski pokret]), JESC (*Jesuit European Social Center* [Isusovački europski socijalni centar]) i *Justice and Peace Europe* osnovali su *European Laudato Si' Alliance* (ELSi'A). Cilj mu je prilagoditi pristup *Laudato si'* europskom okruženju, a posebice institucijama Europske unije. Na tome području ELSi'A će imati za cilj: podržati poruku Katoličke Crkve o cjelovitoj ekologiji, u odnosu kako na politiku zaštite okoliša, tako i u odnosu na socijalnu pravdu; promicati razmjenu najboljih praksi na europskoj razini za ekološki odgovorniji i održiviji način života; poticati teološko i duhovno promišljanje na temu ekološkog obraćenja; razvijati široku mrežu europskih katoličkih

⁹⁰ Usp. <https://www.cacatholic.org/common-home>.

pokreta s ciljem ostvarivanja suradnje s biskupskim konferencijama u razvijanju doprinosa politikama EU-a o klimi, razvoju i okolišu.

Neki pravci djelovanja

1. Svake godine upoznavati što širu javnost s porukom za *Svjetski dan mira*.

2. Organizirati posebne obrazovne sadržaje za odgovorne u politici, ekonomiji, industriji, vojsci i udrugama, s posebnom pozornošću prema načelima, vrijednostima i metodama cjelovite ekologije.

3. Obrazovati sve građane da razumiju demokratske mehanizme i uključe se (kao pojedinci i kao skupine) svojim doprinosom u procese donošenja odluka.

4. Unaprjeđivati rad crkvenih struktura, lokalnih institucija i civilnog društva koje se posvećuju najmarginaliziranijim i najusamljenijim ljudima.

5. Pratiti osobe u nezavidnom položaju u dobivanju onoga na što imaju pravo u vezi s vlasništvom i pristupom osobnim dokumentima, uključujući i migrante.

6. Pospješivati i štiti pristup pravdi, također siromašnima ili slabo obrazovnim osobama, osobama s invaliditetom i onima kojima je potrebna zaštita, kao što su žrtve trgovine ljudima, informirajući ih o njihovim pravima i načinima prijavljivanja zlostavljanja i prijetnji.

7. Potaknuti procese ocjenjivanja, u čemu će također sudjelovati razni sudionici, u vezi s učinkovitošću zakonâ, provoditi nepristran nadzor ispravnog funkcioniranja različitih upravâ i obrađivati rezultate kako

bi se poboljšalo stanje, postupci i zakonodavstvo, gdje god je to prijeko potrebno.

8. Imenovati obrazovane kapelane za pastoralni rad s političarima, članovima parlamenta, poduzetnicima i voditeljima poduzeća, pripadnicima oružanih snaga, zdravstvenim osobljem, zatvorenicima i zatvorskim osobljem.

9. Primijeniti načelo *prethodnog savjetovanja* u svim velikim projektima (poljoprivrednim, industrijskim ili vezanim uz eksploataciju prirodnih dobara) na pošten, pravodoban, besplatan i primjereno informiran način, favorizirajući posebni doprinos koji svaka zajednica može dati razvoju.

10. Ojačati, na nacionalnoj i transnacionalnoj razini, uprave i policijske snage zadužene za provjeru postupaka nabave i koncesijâ za rudarske ili slične projekte; za ispravno korištenje razvojnih fondova i tantijemâ koji moraju pridonijeti poštenom i uključivom napretku u mnogim zemljama; za borbu protiv korupcije, pranje novca, novih oblika ropstva i, općenito, organiziranog kriminala, ne zanemarujući pritom svijet interneta.

11. Razborito preispitati zatvorski sustav kako bi se poticalo rehabilitaciju zatvorenikâ, posebice mladih koji služe prvu kaznu, te roditeljâ.

12. Promicati dijalog između mjesnih Crkava i zakonodavnih tijela kako bi se mogli proučavati zakoni koji promiču opće dobro i ljudska prava ukorijenjena u kršćanskoj antropologiji.

11. ZDRAVLJE

»Postoje vrste onečišćenja koje svakodnevno pogađaju osobe.
Izloženost tvarima koje onečišćuju zrak stvara širok
spektar opasnosti za zdravlje, poglavito najsiromašnijih,
i uzrokuju preranu smrt milijuna ljudi.«
(LS 20)

»Ljudska ekologija uključuje također nešto vrlo duboko:
nužan odnos između ljudskog života i moralnog zakona,
koji je upisan u samu našu narav
i nužan za stvaranje dostojanstvenijeg okoliša.«
(LS 155)

Uvod i kontekstualizacija

U *Laudato si'* predstavljena je ideja sustavnog zdravlja u skladu s ljudskom ekologijom koja ima za cilj postizanje *cjelovita čovjekova blagostanja*. Ovaj model uzima na primjeren način u obzir um i tijelo osobe, kao i interakcije s njezinim prirodnim i društvenim okruženjem. »Ne možemo ne uzeti u obzir posljedice pogoršanja stanja okoliša, sadašnjeg modela razvoja i kulture odbacivanja na čovjekov život« (LS 43). Zdravlje je pitanje *pravičnosti i socijalne pravde*, povlači za sobom pitanje općeg pristupa lijekovima i stanja u zdravstvenim službama u najsiromašnijim područjima, različite »razine« zdravstvene zaštite kojima mogu pristupiti pripadnici različitih društvenih slojeva, troškove lijekova (također u pogledu »odveć krutog prava na intelektu-

alno vlasništvo«⁹¹), pravo na liječenje, širenje i pristup relevantnim informacijama u smislu zdravstvene skrbi i kulture prevencije, podatak da se stanuje na više ili manje zdravim mjestima.

Uostalom, većina kroničnih bolesti i takozvanih funkcionalnih poremećaja mogu se pripisati okolišnim čimbenicima; dovoljno je ovdje spomenuti onečišćivače zraka, gnojiva, insekticide, herbicide, klimatske promjene i drugo. U velikim je gradovima, zatim, posebno očit paradoks samoće u gradskim četvrtima koje su napučene ljudima ali su lišene usluga i društvenih mjesta. Istodobno sa *srozavanjem ekoloških mreža*, srozavaju se i propadaju i *društvene mreže*, a u oba slučaja cijenu toga plaćaju najsiromašniji. »Kako bi se otkrili razlozi zbog kojih je neko mjesto onečišćeno, nužno je proučiti funkcioniranje društva, njegovu ekonomiju, njegove obrasce ponašanja i načine na koje shvaća stvarnost« (LS 139).

U *Laudato si'* se inzistira, među ostalim, na međusobnoj povezanosti između razumijevanja i brige za ljudsko tijelo i odnosa s prirodom: *zdrava antropologija* ne samo da je prijeko potrebna za cjelovitu ekologiju, nego obiluje implikacijama u pogledu spolnosti, plodnosti, prenošenja života i, općenito, različitih pitanja vezanih uz *bioetiku*. Ta su pitanja obogaćena, ali i složena razvojem tehnoloških mogućnosti i znanstvenih spoznaja (genetika, neuroznanost...), rezultatima eksperimentiranja, razvojima na polju zakonodavstva, etičkim pitanjima, te izgledima za ostvarivanje zarade i

⁹¹ BENEDIKT XVI., Enc. *Caritas in veritate* (7. srpnja 2009.), 22.

stjecanja moći povezanim s korištenjem ljudskog tijela kao svakog drugog materijala.

Bitni tekstovi o toj temi

SV. IVAN PAVAO II., *Kateheza o ljudskoj ljubavi u Božjem naumu*, Opće audijencije od rujna 1979. do listopada 1984. godine.

KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, Uputa *Donum vitae*, 22. veljače 1987.

SV. IVAN PAVAO II., *Poruka za Svjetski dan mira 1990. – Mir s Bogom Stvoriteljem, mir sa cijelim stvorenim svijetom*, 1. siječnja 1990.

SV. IVAN PAVAO II., Enc. *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.).

KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, Uputa *Dignitas personae*, o nekim bioetičkim pitanjima, 8. rujna 2008.

BENEDIKT XVI., Enc. *Caritas in veritate* (29. lipnja 2009.), 48.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 20-21; 50-51; 120; 139; 155.

FRANJO, *Discorso ai partecipanti alla Conferenza Internazionale «La cultura della salus e dell'accoglienza al servizio dell'uomo e del pianeta» (Obraćanje sudionicima međunarodne konferencije «Kultura zdravlja i prihvaćanja u službi čovjeka i planeta»)*, 19. studenog 2015.

FRANJO, *Messaggio ai partecipanti alla XXXII Conferenza Internazionale sul tema: «Affrontare le disparità globali in materia di salute» (Poruka sudionicima XXXII. međunarodne konferencije o temi: «Rješavanje globalnih nejednakosti u zdravstvu»)*, 18. studenoga 2017.

FRANJO, *Discorso ai partecipanti al Convegno promosso dal Dicastero per i Laici, la Famiglia e la Vita sul tema »Yes to Life! La cura del prezioso dono della vita nelle situazioni di fragilità«* (Obraćanje sudionicima konferencije »Dà životu! Briga za dragocjeni dar života u situacijama krhkosti« u organizaciji Dikasterija za laike, obitelj i život o temi), 25. svibnja 2019.

Dobre prakse

U nekim zemljama Južne Amerike biskupi su više puta osudili onečišćenja izazvana velikim izljevima nafte ili rudarskim postrojenjima koji, osim što katkad ozbiljno narušavaju bioraznolikost, nanose ozbiljnu štetu ljudskomu zdravlju.

Crkva, nadalje, tradicionalno ima vrlo aktivnu suradnju sa zdravstvenim ustanovama i stručnim osobljem na područjima u kojima je stanovništvo posebno siromašno, gdje su neke bolesti ili manjkavosti često povezane s nezdravim okolišem, slabo ili nikako prepoznate od administracijâ ili zakonâ, dočim su uzrokom odbacivanja i napuštanja od strane zajednice.

Catholic Medical Association Sjedinjenih Američkih Država organizira godišnje formacijsko iskustvo molitve, proučavanja, vježbanja i mentorstva s liječnicima, svećenicima i teolozima moralistima. U programu nazvanom *Medical Student and Resident Boot Camp* razmatraju izazove s kojima će se mladi katolički studenti medicine morati suočiti u studiju i praksi moderne medicine: sekularizacija, ateizam, relativizam i scijentizam, u perspektivi cjelovite ekologije.

Američka biskupska konferencija putem *Catholic Campaign for Human Development* (Katolička kampanja za ljudski razvoj) promiče niz programâ i aktivnosti u korist cjelovite ekologije, s posebnom pozornošću prema zdravstvenim problemima; surađuje, primjerice, s *Louisiana Bucket Bridge* u zaštiti zdravlja najugroženijeg dijela stanovništva u Louisiani od utjecaja obližnje petrokemijske industrije. Slične se inicijative provode u Idahu (*Idaho Organization of Resource Councils*), Tennesseeju (*Statewide Organizing for Community empowerment*) i drugim državama.

Komisija za društvo i razvoj Crkve u Etiopiji podržava inicijativu pod nazivom *Energizing Programme* koja ima snažan utjecaj na zdravlje osoba. Ona ima za cilj distribuirati obiteljima iz ruralnih područja energetske učinkovite štednjake i uređaje, koji rade na solarnu energiju te imaju brojne prednosti: poboljšanje zdravlja, smanjenje onečišćenja, niski troškovi energije, manja opterećenost žena poslovima, smanjenje propadanja prirodnih dobara i krčenja šuma.

Neki pravci djelovanja

1. Ulaganje u dijagnosticiranje i liječenje malformacija i bolesti koje se mogu ustanoviti već u majčinoj utrobi, namjesto promicanja dijagnoze s ciljem odabira i uklanjanja.

2. Promicati politike koje mogu osigurati najbolje uvjete za razvoj i ravnotežu djeteta. Promicati odgovarajući odgoj i naobrazbu o afektivnosti i spolnosti kako bi se osobe učilo poštivati vlastito i tuđe tijelo, razu-

mjeti vrijednosti spolne komplementarnosti, plodnosti i začetoga ljudskoga života.

3. Podržati pravo pacijenta na etiološku dijagnozu, odnosno dijagnozu utemeljenu na cjelovitom istraživanju uzrokâ koji određuju patologiju.

4. Oblikovati kod zdravstvenih djelatnika ispravnu savjest, počevši od Medicinskog fakulteta i nastave za medicinske sestre i tehničare, brinući se o ljudskoj, moralnoj, pastoralnoj, duhovnoj i vjerskoj izgradnji.

5. Promicati senzibilizaciju institucijâ, ustanova za socijalnu skrb i zdravstvene industrije kako bi se pravo na zdravstvenu zaštitu i pristup skrbi i lijekovima proširio na cijelu populaciju, s posebnom pozornosti na najsiromašnije i najugroženije.

6. Poticati istraživanje o interakciji između ljudskoga zdravlja i uništavanja okoliša, kako bi ih se bolje razumjelo, usvajajući ponašanja koja su u skladu s tim usmjerena na popravljavanje, zaštitu, prevenciju i edukaciju.

7. Promicati kampanje senzibilizacije o utjecaju različitih oblika onečišćenja i načina života na zdravlje. Ojačati i institucionalizirati zdravstvenu zaštitu u raznim projektima razvoja, infrastrukture i industrijalizacije.

8. Promicati zdrav način života, pružajući jasne informacije o štetama koje izaziva nepravilna prehrana, konzumacija droga i druge razne ovisnosti te obeshrabrujući svako ponašanje koje je rizično za samog pojedinca i za druge. Jačati u vezi s tim svijest o rizicima ovisnosti, uključujući i onu o informatičkim uređajima, pokrećući putove zdravstvene i duhovne podrške.

9. Unaprijed podvrgnuti projekte procjeni utjecaja na okoliš koja se odnosi na radne uvjete i moguće učinke na fizičko i mentalno zdravlje ljudi, na lokalnu ekonomiju i sigurnost; izvršiti procjenu rizikâ i koristî svih mogućih alternativnih rješenja i poticati donošenje konačne odluke na temelju iskrenog i transparentnog sučeljavanja sa svim zainteresiranim stranama.

10. Promicati palijativnu skrb kao integriran sustav pomoći bolesnoj osobi, kao i osposobljavanje zdravstvenih radnika za medicinsko, ljudsko i duhovno praćenje u kojem se uvijek poštuje ljudski život od začeća do prirodne smrti.

11. Istražiti opasnosti povezane s brzim širenjem virusnih i bakterijskih epidemija u svijetu koji karakterizira sve jača urbanizacija i mobilnost ljudi.

12. Promicati inkluzivni pristup primarnoj zdravstvenoj zaštiti kao temeljnom ljudskom pravu, budući da je usko povezano s pravom na život i ljudskim dostojanstvom.

12. KLIMA: IZAZOVI, ODGOVORNOSTI, MOGUĆNOSTI

»Klima je opće dobro, svima pripada
i svima je namijenjena [...] *Klimatske su promjene globalni problem s ozbiljnim ekološkim, društvenim, ekonomskim, političkim i razdiobnim implikacijama. One su jedan od glavnih današnjih izazova za čovječanstvo.*«
(LS 23; 25)

Uvod i kontekstualizacija

»Stoga moramo jačati svijest da, kada je riječ o klimatskim promjenama, postoje diverzificirane (različite) odgovornosti. Kao što su rekli američki biskupi, potrebno je posvetiti veću pozornost potrebama siromašnih, slabih i ranjivih, u raspravi kojom često dominiraju interesi moćnijih [...] U svakom slučaju, to su prije svega etičke odluke, ukorijenjene u solidarnosti među svim narodima [...] Bitan je *kontinuitet*, jer se politike koje se odnose na klimatske promjene i zaštitu okoliša ne mogu mijenjati sa svakom promjenom vlasti. Za rezultate treba mnogo vremena i oni zahtijevaju izravne izdatke, koji ne mogu donijeti opipljive učinke unutar mandata jedne vlade. Zato, ako ne bude pritisaka javnosti i građanskih institucija, političke će vlasti uvijek oklijevati intervenirati, pogotovo kada bitne potrebe traže hitno rješavanje« (LS 52; 172; 181).

Jasno je da pitanje klimatskih promjena ima duboku, ne samo ekološku nego i etičku, ekonomsku, politič-

ku i socijalnu važnost, a *posebno pogađa najsiromašnije*. Iako su oni najmanje odgovorni za globalno zagrijavanje, najranjiviji su na njegove učinke, jer imaju manju sposobnost prilagodbe (raspolažu s manje sredstava), često se nalaze u zemljopisno ugroženijim područjima (pomislimo na male otočne države), imaju veće teškoće u pristupu energiji i više ovise o poljoprivredi, gospodarskom sektoru koji je najizloženiji toj pojavi. Kad razmišljamo o utjecaju klimatskih promjena, moramo misliti također *na one koji će doći nakon nas*.

Suočeni s tim očitostima, o kojima dobro izvještava i znanstvena zajednica, klimatske promjene danas su jedno od *glavnih i najhitnijih pitanja* s kojima se suočava međunarodna zajednica, pozvana na težak i složen zadatak utvrđivanja globalne i zajedničke dugoročne strategije utemeljene na točno određenim obvezama i kadra promicati cjelovit ljudski razvoj sadašnjih i budućih naraštaja, štitiiti ljudsko zdravlje i okoliš, zadovoljiti kratkoročne i dugoročne energetske potrebe.

Multidisciplinarna rasprava o ovom fenomenu koja je u tijeku također je usmjerena prema *redefiniranju novog razvojnog modela*, na temelju sinergijske veze između borbe protiv klimatskih promjena i borbe protiv siromaštva, koja bi mogla biti u skladu s načelima socijalnog nauka Crkve. Fenomen klimatskih promjena sve više dovodi do spoznaje da ne možemo djelovati sami. To nas navodi na zajedničko zalaganje za održivi razvoj s niskim udjelom ugljika, usmjeravajući ulaganja prema jačanju tehnologija i sposobnosti za otpornost (rezilijentnost) i njihova odnosna prenošenja u poštenim uvjetima, posebice prema najranjivijim zemljama,

koristeći kao oslonac, kao što je ranije spomenuto, snažne veze između borbe protiv klimatskih promjena i borbe protiv ekstremnog siromaštva. Te poveznice iznose na vidjelo da odgovor na fenomen klimatskih promjena može postati prilika za poboljšanje životnih uvjeta, zdravlja, prijevoza, energetske sigurnosti ljudi i stvaranje novih mogućnosti zapošljavanja.

Bitni tekstovi o toj temi

BENEDIKT XVI., *Poruka za Dan mira*, 2010.

FRANJO, Enc. *Laudato si'* (24. svibnja 2015.), 22; 26; 164-165; 180; 201; 211.

FRANJO, *Discorso ai Ministri dell'Ambiente dei Paesi membri dell'UE (Govor ministrima okoliša država članica EU-a)*, 16. rujna 2015.

FRANJO, *Discorso all'Ufficio delle Nazioni Unite a Nairobi (Govor u Uredu Ujedinjenih naroda u Nairobiju)*, 26. studenoga 2015.

FRANJO, *Post-Angelus (Obraćanje nakon molitve Anđeo Gospodnji)*, 13. prosinca 2015.

FRANJO, *Messaggio alle sessioni delle Conferenze delle Parti alla Convenzione-Quadro dell'ONU sui cambiamenti climatici (Poruka sudionicima sjednicâ konferencijâ stranaka Okvirne konvencije UN-a o klimatskim promjenama)*, 2014. i 2016. – 2019.

Dobre prakse

Mnogo je iskustava ostvarenih unutar Katoličke Crkve na odgojno-obrazovnom i operativnom polju kako bi se na prikladan način pristupilo rješavanju pitanja klimatskih promjena, provodeći aktivnosti prilagodbe i ublažavanja. U prvom se slučaju misli na jačanje društveno-ekonomskih struktura kako bi se suzbili utjecaji klimatskih promjena, dok se pod ublažavanjem misli na napore uložene oko smanjenja emisijâ stakleničkih plinova, jednog od glavnih uzroka globalnog zatopljenja. Na obrazovnom području postoje brojne inicijative, kako na razini osnovnog i srednjeg obrazovanja, tako i na akademskoj i sveučilišnoj razini, kojima je cilj promicati odgovarajuću naobrazbu o složenom i interdisciplinarnom fenomenu klimatskih promjena i odgovoru na njih.

Glas različitih aktera Katoličke Crkve u međunarodnim raspravama o klimi imao je i ima važnu ulogu u naglašavanju moralnog imperativa i žurnosti potrebe za politikama usmjerenim na rješavanje izazova klimatskih promjena za opće dobro. Glavni je to glas koji se diže protiv isključivo pojedinačnih ili nacionalnih interesa. CIDSE (*Coopération Internationale pour le Développement et la Solidarité*) objavio je 2017. godine dokument *Climate Action for the Common Good (Klimatska djelovanja za opće dobro)*. Riječ je o instrumentu koji ima za cilj primjenu ključnih načela *Laudato si'* kao odgovor na klimatsku krizu.⁹²

⁹² Usp. <https://www.cidse.org/2017/11/14/cidse-climate-action-for-the-common-good>.

Komisija *Iustitia et Pax* Bangladeške biskupske konferencije utemeljila je 2016. godine *Climate Change Desk* s ciljem dubljeg proučavanja pitanja klimatskih promjena i *nature-friendly* načinâ života.

Među operativnim iskustvima, posebno usmjerenima na prilagodbu najugroženijih zajednica, možemo spomenuti iskustva konfederacije Caritasa. Vrijedno je, među njima, spomenuti Caritas Mongolije koji je, u surovoj klimi koja vlada u tim krajevima, od 2010. godine implementirao projekt proširenja vegetacijske sezone povrća inovativnim modelima pasivnih solarnih staklenika, rovoških plastenika i bioklimatskih podruma, kao instrumente prilagodbe i klimatske otpornosti (rezilijentnosti). Cilj projekta je ne samo postizanje uštede od 500 tona CO₂ godišnje, već ponajprije promicanje lokalne i samodostatne ekonomije, kao i povećanje proizvodnje povrća, jamčeći tako prehrambenu sigurnost, povećavajući prihod obitelji koje mogu prodati višak proizvoda, te poboljšavajući prehrambeni status ranjivih obitelji.

Od priručnikâ mogu se spomenuti oni koje je priredila Irska biskupska konferencija 2014. godine *The Cry of the Earth: A Pastoral Reflection on Climate Change from the Irish Catholic Bishop's Conference* (*Krik zemlje: pastoralno razmišljanje o klimatskim promjenama Irske biskupske konferencije*),⁹³ te kasnije izdan priručnik

⁹³ Usp. https://www.trocaire.org/sites/default/files/pdfs/parishes/cry_of_the_earth_2014.pdf.

koji je priredio Trócaire: *GLAS: A Pastoral Resource to Supplement on Climate Change The Cry of the Earth*.⁹⁴

Global Catholic Climate Movement (GCCM) organizira inicijative zagovaranja povezane s borbom protiv klimatskih promjena, koordinira druge inicijative o klimi, koje se kreću od internetskih tečajeva o toj pojavi do sudjelovanja katolikâ u mobilizaciji oko klime.

U svibnju 2014. godine Sestre Svetog Križa osnovala su Fond za smanjenje ugljikovog otiska kao sredstvo za praćenje emisijâ štetnih plinova na godišnjoj razini izazvanih putovanjima u toj redovničkoj zajednici na općoj razini i kao nadoknađivanje tih emisija promicanjem projekata obnovljive energije, pošumljavanja i energetske učinkovitosti na mjestima u kojima redovnice žive i služe. Od 2015. godine, tim internim programom bespovratnih sredstava za nadoknadu emisijâ ugljika, umanjene su za više od 961 tonu i financirano je 40 projekata u šest zemalja.⁹⁵

Neki pravci djelovanja

1. Promicati, već među djecom vrtićkog uzrasta, svijest o brizi za naš zajednički dom i njegovu klimu, s naglaskom na nekim konkretnim primjerima kojima bi djeca mogla pomoći u zaštiti stvorenoga svijeta za sadašnji naraštaj i buduće naraštaje.

⁹⁴ Usp. <https://www.trocaire.org/sites/default/files/pdfs/parishes/glas-resource.pdf>.

⁹⁵ Usp. <http://www.holycrossjustice.org>.

2. Promicati na školskoj razini interdisciplinarnu nastavu koja se temelji na cjelovitoj ekologiji, na tome kako rješavati probleme klimatskih promjena i održivosti, zahvaljujući promjeni načina života i korištenju inovativnih tehnologija.

3. Promicati na sveučilišnoj razini nastavu o problemima klimatskih promjena i srozavanja okoliša, s pripadajućim rješenjima, integrirajući je sa znanjima stečenima na diplomskom studiju prirodnih i društvenih znanosti.

4. Jačati svijest o tome da politike i tehnologije koje imaju za cilj borbu protiv onečišćenja zraka i klimatskih promjena nude mogućnosti poboljšanja zdravlja, promicanja zdrave ekonomije i stvaranja radnih mjesta, kako bi bila inkluzivna, posebice u pogledu onih koji su u najvećoj potrebi.

5. Suzbijanje klimatskih promjena aktivnostima održiva razvoja utemeljenih na korištenju obnovljive energije i pošumljavanju, posebice u takozvanim plućima planeta, kao što je Amazonija.

6. Pažljivo procijeniti različita rješenja koja imaju za cilj poticati ublažavanje klimatskih promjena, uzimajući kao oslonac načelo opreznosti i izbjegavajući tehnokratske pristupe. Procijeniti potencijalne popratne prednosti i popratne rizike mjerâ i projekata ublažavanja i prilagodbe klimatskim promjenama koji također utječu na borbu protiv siromaštva, dostupnost hrane i vode, poljoprivredu, jačanje ruralnih zajednica, obnovu degradiranih ekosustava.

7. Uspostaviti dobre veze između projekata poljoprivrede/otpornosti (rezilijentnosti) na klimu i projekata smanjenja rizikâ od katastrofâ.

8. Poticati privatni sektor i druge nedržavne subjekte na prijelaz na ekološki održivija gospodarstva potičući, primjerice, aktivnosti za promicanje obnovljivih izvora energije i strategije razvoja s usredotočenošću na otpornost na klimu; poboljšati energetska učinkovitost; smanjiti rasipanja; promicati kulturu dijeljenja s drugima, oporavka i ponovne uporabe.

9. Podržati međunarodni proces koji ima za cilj zajedničko rješavanje problema klimatskih promjena, nastojeći oko učinkovite provedbe s time povezanih postojećih međunarodnih instrumenata.

10. Podržati međunarodan proces okrenut definiranju kategorije klimatskih prognanika/izbjeglica i usvajanju odgovarajućih mjera kako bi se u takvim slučajevima osigurala potrebna pravna i humanitarna zaštita.

ODGOVORNO ZALAGANJE
DRŽAVE GRADA VATIKANA

U Državi Grada Vatikana (DGV) brojni su i razrađeni projekti upravljanja okolišem koje planiraju i provode pojedine uprave u cilju primjene uputa i smjernica sadržanih u *Laudato si'*.

Što se tiče *zaštite okoliša*, ostvareno je mnogo toga. U racionalizaciji i optimizaciji cjelokupnoga sustava odvojenoga prikupljanja otpada unutar DGV-a, slijedi se viziju otpada kao ekonomskog izvora koji proizlazi iz njegove profitabilne i korisne uporabe; u tom su pravcu usvojeni postupci za odvojeno prikupljanje u svim upravama/uredima i odvojeno odlaganje kako uobičajenog otpada (otpad organskog podrijetla, plastika, papir i metal) tako i posebnog/opasnog otpada (korištena ulja, gume, opasni metali, plastika, baterije, bolnički otpad).

Što se tiče *zaštite vodnih resursa*, ona se provodi smanjenjem rasipanja i racionalnim korištenjem ugradnjom zatvorenih krugova za recikliranje vode namijenjene fontanama. Usto, od 2016. godine u menzi kojom se koriste zaposlenici DGV-a usvojen je sustav opskrbe distributerima putem kojih korisnik izravno toči pića u vlastitu čašu čime se uvelike smanjuje rasipanje vode i količina otpada. Osmišljen je, k tome, nov sustav navodnjavanja/zalijevanja u cilju modernizacije vodovodne

mreže uvođenjem novih tehnika upravljanja i postizanje uštede vode i ravnoteže prema vrsti usjeva.

Brigom o zelenim površinama DGV-a i s tim povezanim aktivnostima, predviđa se postupno smanjenje štetnih sredstava za zaštitu bilja u korist razvoja artikuliranoga integriranoga sustava suzbijanja koji pridonosi očuvanju postojećeg ekosustava uključivanjem antagonističkih insekata, primjenom neotrovnih selektivnih sredstava za zaštitu bilja, rotacijom kulturâ (plodosmjena) i korištenjem otpornih sorti usjeva.

Što se tiče nastojanja oko smanjenja *potrošnje energetske izvora*, provedene su intervencije s ciljem poticanja veće kontrole energije i smanjenja emisije ugljikovog dioksida: postavljeni su solarni paneli, sustavi rasvjete s LED uređajima, prekidači na senzore za osvjetljenje najnovije generacije, koji reguliraju intenzitet svjetlosti prema prirodnom osvjetljenju prostorije (postavljeni također da jamče standarde definirane propisima o zaštiti sigurnosti i zdravlju radnikâ); zastarjela oprema je uklonjena i učinjena je tehnološka obnova s novom generacijom operativnih sustava i aplikacijâ s manjim utjecajem na okoliš; primijenjeni su sustavi koji omogućuju, u slučaju odsutnosti osoblja, automatsko isključivanje rasvjete i deaktiviranje isporuke električne energije u prostorije na kraju radnoga dana. Učinjeni su, nadalje, različiti radovi na prilagodbi rasvjetnih sustava kako bi se smanjila potrošnja energije. Kao primjer mogu se navesti neki podatci ažurirani do 2018. godine: novom rasvjetom svoda Sikstinske kapele omogućena je ušteda od oko 60 % u troškovima energije i emisijama stakleničkih plinova te znatno usporavanje starenja

fresaka; novom rasvjetom na Trgu svetog Petra, Berninijevoj kolonadi i unutrašnjosti bazilike svetog Petra omogućena je ušteda energije između 70 i 80 %, kao i značajna vizualna revalorizacija umjetničkih površina svodova. Kao što je prethodno spomenuto, ugrađen je fotonaponski sustav koji proizvodi električnu energiju i priključen je mreži za napajanje.⁹⁶

⁹⁶ Vidi: str. 136.

ZAKLJUČAK

U ovom vremenu snažno karakteriziranom izazovima koje je potaknulo širenje pandemije bolesti COVID-19 »uplašeni smo i izgubljeni. Poput učenikâ iz Evanđelja iznenada nas je zahvatila neočekivana i žestoka oluja [...]. Oluja razotkriva našu ranjivost i iznosi na vidjelo one lažne i suviše sigurnosti kojima smo gradili naše planove, naše projekte, naše navike i prioritete. Pokazuje nam kako smo pustili da se uspava i napustili ono što jača, podupire i daje snagu našem životu i našoj zajednici. Oluja je razotkrila sve nakane da se 'spakira' i zaboravi ono što je hranilo dušu naših narodâ; sve one pokušaje da ih se umrtvi prividno 'spasonosnim' navikama koje nas ne mogu vratiti korijenima i prizvati sjećanja naših pređa, oduzimajući nam tako imunitet potreban za suočavanje s protivštinama. S olujom se urušila obmana onih stereotipâ kojima smo maskirali svoj *ego* vječito zaokupljeni vlastitom slikom. Na vidjelo je, još jednom, izašla ona (blagoslovljena) zajednička pripadnost kojoj ne možemo izmaći: pripadnost braći. [...].⁹⁷

Ove riječi bacaju svjetlo na ovaj tekst kojemu je cilj, kao što je više puta rečeno, potvrditi središnju dimenziju cjelovite ekologije u životu svih nas i pomoći u pronalaženju konkretnih načina da je se živi i otvore-

⁹⁷ FRANJO, *Meditazione durante il momento straordinario di preghiera in tempo di epidemia (Meditacija tijekom izvanredne molitve u vremenu pandemije)*, 27. ožujka 2020.

no zastupa polazeći od vlastitog senzibiliteta, ali prije svega polazeći od zahtjevâ za skrbi za naš zajednički dom i one koji u njemu žive, pogotovo ako se nalaze u najnepovoljnijim i najosjetljivijim situacijama.

Iz svega navedenoga vidljivo je kako nije malo inicijativa koje valja poduzeti da bi se različite stvarnosti i sredstva katoličke zajednice, kao i sve ljude dobre volje, usmjerilo u pravcu ovoga prijedloga Svetog Oca za cjelovitom ekologijom.

Čini se prikladnim razmišljati o najprikladnijim načinima kako ovu privlačnu i zahtjevnu intuiciju pape Franje provesti u djelo. U toj perspektivi, partikularne su Crkve pozvane dati dobar primjer dosljednosti onome na što ukazuje *Laudato si'*. Inicijative odgoja, obrazovanja i formacije za cjelovitu ekologiju, zatim odvojenog prikupljanja i odlaganja otpada, korištenja prijevoznih sredstava koja manje onečišćuju, promišljene i kružne potrošnje, boljih izolacijskih sustava zgrada, energetske učinkovitosti, etičkog ulaganja, ukidanja jednokratne plastike, skrbi oko zelenih površina: sve su to područja u kojima Katolička Crkva također može dati značajan doprinos sa svojim raznim ustanovama, župama, školama, sveučilištima, bolnicama i drugima.

Među projektima koje je poduzela Sveta Stolica jest i jačanje ekumenske inicijative *Vrijeme stvorenoga* i Svjetskog dana molitve za skrb o stvorenom svijetu, koji se slavi 1. rujna. Za taj se dan često izabere godišnja tema koju treba dublje proučavati i kontekstuirati. U vezi s tim, čini se prikladnim podsjetiti kako je papa Franjo u poruci za proslavu toga Dana 2016. godine predložio pridodati, kao nadopunu, »skrb za zajednički dom« dvama tradici-

onalnim popisima sedam djela milosrđa: »kao duhovno djelo milosrđa, skrb za zajednički dom zahtijeva 'zahvalnu kontemplaciju Božjeg svijeta' (LS 214) koja 'omogućuje nam otkriti u svim stvarima neko učenje koje nam Bog želi prenijeti' (LS 85). Kao tjelesno djelo milosrđa, briga za zajednički dom zahtijeva 'jednostavne svakidašnje geste, kojima prekidamo logiku nasilja, iskorištavanja i sebičnosti [...] i očituje se u svim djelovanjima kojima se nastoji graditi bolji svijet (LS 230-231)'«. ⁹⁸

U socijalnom nauku Crkve jasno se naznačuje kako je prijeko potrebno i neodgodivo »'obratiti' model globalnog razvoja« ⁹⁹ u smjeru koji više poštuje stvoren svijet i cjelovit ljudski razvoj svih sadašnjih i budućih naroda, usvajajući *novu razvojnu paradigmu* koja se temelji na razboritosti/opreznosti, na pažnji prema siromašnim i budućim naraštajima, na promjeni načina života i modela potrošnje i proizvodnje, često *neodrživima* s ekonomskoga, socijalnoga i ekološkoga gledišta, jačajući onaj savez između čovjeka i okoliša koji mora biti zrcalo »stvarateljske ljubavi Boga od kojega dolazimo i prema kojemu idemo«. ¹⁰⁰

Ostvarivanje vizije *svijeta kao jedinstvene cjeline i zajedničkog projekta* složena je zadaća, gdje sama dosjetljivost koja se koristi za golem tehnološki razvoj nailazi na teškoće u pronalaženju učinkovitih oblika me-

⁹⁸ FRANJO, Messaggio per la Giornata Mondiale di Preghiera per la cura del creato (*Poruka za Svjetski dan molitve za skrb o stvorenom svijetu*), 1. rujna 2016.

⁹⁹ BENEDIKT XVI., *Angelus* od 12. rujna 2006.

¹⁰⁰ ISTI, *Angelus* od 16. rujna 2007.

đunarodnog upravljanja za rješavanje ozbiljnih ekoloških i društvenih teškoća. U toj perspektivi, sve je snažniji poziv na iskren i dosljedan dijalog o općem dobru, koji može prepoznati vrijednost multilateralizma i suradnje između država, i usmjeren prema izbjegavanju opasnosti od političko-ekonomskog iskorištavanja. Pa ipak, multilateralna suradnja između država je prijeko potrebna, ali nedovoljna da bi se prikladno odgovorilo na velik i poticajan izazov koji naše doba ima pred sobom.

»A nama, što je nama činiti?« (Lk 3,14). Na to pitanje nema jednoznačnog odgovora. Kao u susretu Ivana Krstitelja s mnoštvom, za svakog pojedinog postoji različita uputa već prema njegovoj životnoj dobi ili položaju i mjestu koje ima u Crkvi ili društvu. Ali ima jedan odgovor za sve, jer je zadaća svakog pojedinca braniti naš zajednički dom posvećujući posebnu pažnju našem bližnjemu, bio on blizu ili daleko u prostoru i vremenu. Kao i svaki poziv na obraćenje, i ekološki je upućen svima i zahtijeva razlučivanje i promjenu vlastitih načina života.

»Više se ne može govoriti o održivom razvoju bez međugeneracijske solidarnosti. Kada počnemo razmišljati o stanju u kojem se planet ostavlja budućim naraštajima, tada na stvari gledamo drukčije; shvaćamo da je svijet dar koji smo slobodno primili i koji moramo dijeliti s drugima. [...] Ovdje ne govorimo o opcionalnom ponašanju, nego o temeljnom pitanju pravednosti [...] Portugalski biskupi pozvali su nas na prepoznavanje te dužnosti pravde: 'Okoliš se temelji na logici primanja. To je zajam koji svaki naraštaj prima i mora prenijeti budućem naraštaju'. Cjelovita ekologija posjeduje tu široku viziju« (LS 159).

KAZALO FOTOGRAFIJA

Fotomontažu za naslovnicu izradio je Tomislav Kučko prema ideji izvornika s fotografijama © www.schutterstock.com

Str. 22: Peter Wenzel, Adam i Eva u zemaljskom raju © Namjesništvo Države Vatikanskoga Grada – Uprava za Vatikanske muzeje

Str. 30: Opća audijencija pape Franje na Trgu sv. Petra u Vatikanu 18. svibnja 2016. © PROFIMEDIA

Str. 36: Tyler Olson © www.schutterstock.com

Str. 44: wavebreakmedia © www.schutterstock.com

Str. 52: POP-THAILAND © www.schutterstock.com

Str. 58: Dean Drobot © www.schutterstock.com

Str. 66: Robert Kneschke © www.schutterstock.com

Str. 76: Papa Franjo grli bolivijskoga dječaka po dolasku u grad El Alto 8. srpnja 2015. © AFP PHOTO / PROFIMEDIA

Str. 84: Redovnica Družbe franjevki Marijinih misionarki (Ordo FMM) podučava djecu čitanju i pisanju u gradu Bogoru u provinciji Zapadna Java u Indoneziji u srpnju 2019. © PROFIMEDIA

Str. 92: Bratski zagrljaj pape Franje i ekumenskoga carigradskoga patrijarha Bartolomeja I. tijekom svečane liturgije u pravoslavnoj katedrali sv. Jurja u Istanbulu u Turskoj 29. studenoga 2014. © PROFIMEDIA

- Str. 98: Susret pape Franje s monasima i članovima zajednice budističkoga Mahabodhi-hrama u gradu Colombu koji je posjetio za boravka na Šri Lanki 14. siječnja 2015. © PROFIMEDIA
- Str. 104: Papa Franjo pozdravlja vjernike iz papamobila na ulicama Rio de Janeira 22. srpnja 2013. © PROFIMEDIA
- Str. 114: Aleksandar Mijatovic © www.shutterstock.com
- Str. 124: PradeepGaur © www.shutterstock.com
- Str. 132: Jesus Keller © www.shutterstock.com
- Str. 142: Milos 86 © www.shutterstock.com
- Str. 150: Don Pablo © www.shutterstock.com
- Str. 158: Juice Flair © www.shutterstock.com
- Str. 166: dotshock © www.shutterstock.com
- Str. 184: Ronnie Chua © www.shutterstock.com
- Str. 190: JackKPhoto © www.shutterstock.com
- Str. 198: clicksabhi © www.shutterstock.com
- Str. 206: Bramanyuro © www.shutterstock.com
- Str. 216: Oko tisuću fotonaponskih panela (solarnih ploča) postavljeno je na krov dvorane pape Pavla VI. u Vatikanu (studen 2008.) © PROFIMEDIA

SADRŽAJ

UVOD	7
------------	---

PRVO POGLAVLJE

ODGOJ I OBRAZOVANJE I EKOLOŠKO OBRAĆENJE

1. Cjelovita ekologija i duhovno obraćenje	23
2. Ljudski život	31
3. Obitelj i mladež u obrani zajedničkog doma	37
4. Dječji vrtić i osnovna škola	45
5. Srednja škola	53
6. Sveučilište	59
7. Trajno obrazovanje	67
8. Neformalno obrazovanje i kultura susreta	77
9. Kateheza	85
10. Ekumenski dijalog	93
11. Međureligijski dijalog	99
12. Komunikacija	105

DRUGO POGLAVLJE
CJELOVITA EKOLOGIJA
I CJELOVIT LJUDSKI RAZVOJ

1. Prehrana	115
2. Voda.....	125
3. Energija.....	133
4. Ekosustavi, deforestacija, dezertifikacija, korištenje tla.....	143
5. Mora i oceani	151
6. Kružna ekonomija.....	159
7. Rad	167
8. Financije	175
9. Urbanizacija	185
10. Institucije, pravosuđe i javna uprava	191
11. Zdravlje	199
12. Klima: izazovi, odgovornosti, mogućnosti	207

ODGOVORNO ZALAGANJE
DRŽAVE GRADA VATIKANA

ZAKLJUČAK	221
KAZALO FOTOGRAFIJA.....	225